

300808

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI
TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁸⁶ | 87

SZERKESZTI:

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS,
TÁRSULATI FŐTTKÁR.

TIZENHARMADIK KÖTET.

GYULÁN, 1888

A TÁRSULAT KIADÁSA.

A békésmegyei régészeti és mívelődéstörténelmi társulat Évkönyve tizenhárom kötetben megjelent a következő tartalommal.

I. Kötet: 1. Békésm. régész- és mívelődéstörténelmi társulat keletkezése, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Harruekern Ferencz udvartartása, *Haan Lajostól*. 3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában, *György Vilmostól*. 4. A Justh család okmányairól, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, *Haan Lajostól*. 6. Mívelődéstörténet és a mívelődés Békésvármegyében, *Hajóssy Ottótól*.

II. Kötet: 1. Kristóffy György jellemrajza, *Benka Gyulától*. 2. Történelem előtti korszak, *Haan Lajostól*. 3. B.-Csaba lakosságának életéből, *Szemán Sámuel-től*. 4. Békésmegye III. Károly alatt, *Haan Lajostól*. 5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Tomesányi József emlékezete, *Hajóssy Ottótól*. 7. Két okmány a török korból, *Zsilinszky Mihálytól*.

III. Kötet: 1. Székács József emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Eötvös József szt.-tornyai magánya, *György Vilmostól*. 3. Békésmegyei anyag-, érez- és esontnemű régiségek, *Haan Lajostól*. 4. Békés város történetéből 1714—1800 dr. *Hajnal Istántól*. 5. Szegedi Kis István életéből, *Huan Lajostól*. 6. A tarhosi pusztán ásott régiségekről, dr. *Hajnal Istántól*. 7. Tomesányi József költeménye, közölve *Bonghai Benjámintól*. 8. Elnöki beszéd az orosházi gyűlésen márcz. 18-án, 1877. 9. Elnöki beszéd a békési gyűlésen július 29-én, 1877.

IV. Kötet: 1. Vá. latok M.-Berény multjából, *id. Jeszenszky Károlytól*. 2. A m.-berényi gymn. története, *Petz Gyulától*. 3. Cholera-jegyzőkönyv, *ifj. Jeszenszky Károlytól*. 4. Gróf Károlyi György emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Békésmegye a török világban, *Göndöcs Benedektől*. 6. Szarvasi néplázadás 1835-ben, *Sipos Somától*.

V. Kötet: 1. Geiszt Gáspár emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Gyulavár multjából, *Fraknoi Vilmostól*. 3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratu peesétje 1604. évből, *Haan Lajostól*. 4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban, dr. *Hampel Józseftől*. 5. Az 1753-iki egyházlátogatás Szarvason, *Gajdács Páltól*. 6. Szarvasi, turi és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése, *Haan Lajostól*. 7. Gaesári István fűzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*.

VI. Kötet: 1. A szent-andrási csata és Gyula ostroma, *Thali Kálmántól*. 2. B. Wenckheim László emléke, *Göndöcs Benedektől*. 3. A békésmegyei Jakóbinusok, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Gyulaváros tanácsának levele, 1560. *Haan Lajostól*. 5. B. Wenckheim Béla emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Gaesári István fűzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Folytatás.)

VII. Kötet: 1. Gyula vára bukása 1566. *Szabó Károlytól*. 2. Regesták a bécsi cs. kir. levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbéli történetéhez, *Göndöcs Benedektől*. 4. Jegyzetek. A müncheni okmányok czimének és tartalmának rövid kivonata. 5. A Pero-féle lázadáshoz *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Békésvármegye helynevei, *Karácsonyi Jánostól*. 7. Gaesári István f.-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Vége.)

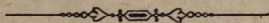
A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE.

18⁸⁶|₈₇.

ÖSSZEÁLLITÁ:

DR. KARÁCSONYI JÁNOS,

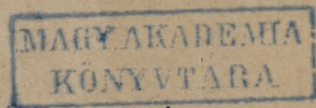
FŐTITKÁR.

TIZENHARMADIK KÖTET.

BÉKÉS-GYULÁN, 1888.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

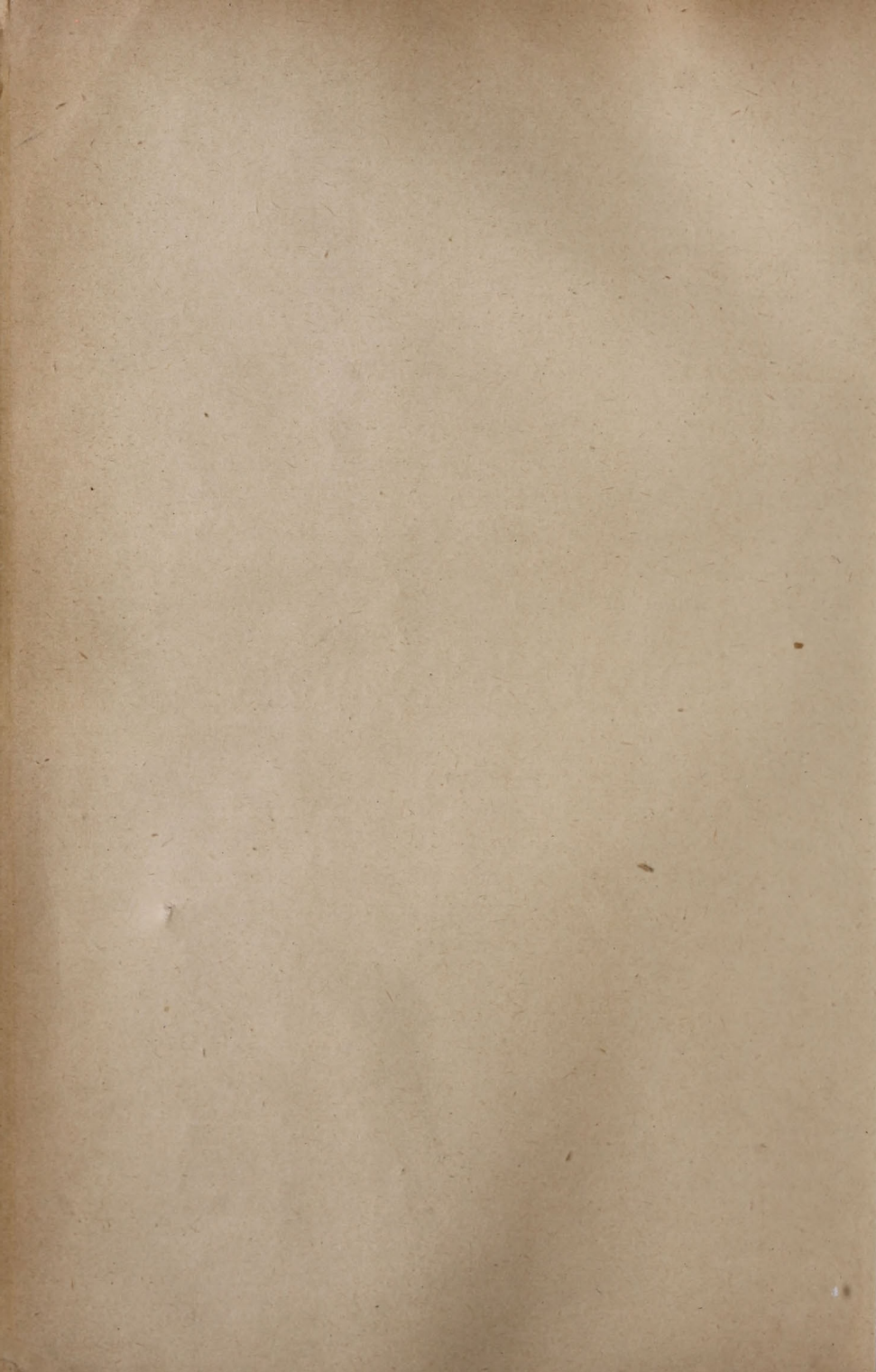

280/917

B.-GYULÁN,
NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1888.

I.

Irodalmi dolgozatok.

I.

Maróthy János macsói bán élete.

»Fegyvert s férfiat énekelek« »Arma virumque cano« kezdhetem én is a rómaiak nagy költőjével. Olyan férfiú életét rajzolom, a ki fegyverrel kezdte pályáját, fegyverrel nyitott magának utat nagy méltóságokra, fegyverrel szerzette hirnevét, dicsőségét, fegyverrel emelte családját az ország zászlósurai, banderiumos főrendei közé, s a kit még a halál is háboruban ért utól. Olyan férfiúról szólok, kinek testén a sebek voltak az érdemjelek; arról a magyar hadvezérről szólok, a kinél több csatát egy sem vivott. Arról a kitűnő hősről szólok, a kinek nevét maig emlegetné a magyar nép, a kit megénekelték volna a költők, ha népszerűbb ügy érdekében, népszerűbb király szolgálatában ontja véréát és verítékét. Szólanom kell róla annál is inkább, mert minden hadi szerencséje mellett is szerencsétlen volt egy tekintetben; abban t. i. hogy ellenpárti vagy legalább a viszonyokkal ismeretlen férfi irta meg akkor az ország krónikáját s ebben megbélyegezte emlékét; »Maróthy János — mondja a krónika, — az a kegyetlen, zordon és nagy szigorúsággal telt férfiú, a kinek pusztításait a mi korunkbeli öregek még nem feledék el.«¹⁾ Ha pedig a magyar krónikás ily kiméletlenül nyilatkozik, miért volna kegyeletesebb irányában az idegen? Azért Bonfini még sötétebb színekben állítja eléink Maróthy Jánost. »Magyarországban minden fenekestül fölfordult. A király bosszujának ürügye alatt üldözik az ellen-

¹⁾ L. Palugyay: Kapcsolt részek. 32. l.

párti nemeseket. Ezek között leginkább dühöngött Tótország kormányzója Maróthy János, ezen irtalmatlan és minden emberiségből kivetkezett férfin« (vir quidem iniurius et ab omni humanitate destitutus.¹⁾ Pedig ez a mily classice, épen olyan rosszul van mondva, s a mint hibás azon állítás, hogy hősünk Tótország kormányzója volt, épen ugy hibás az egész jellemzés; erről a következőkben eléggé meggyőződhetünk.

De mindazzal, a mit eddig mondtam, ninesen okadatolva, hogy épen itt, eme Békésmegye multját békésen kutató, csendesesen működő társulat körében szólok a zajos tábori élet, véres, földrengető hadak fiáról. Nagyon könnyen és röviden meglehet azonban lelni ennek az okát is. Ismeretes dolog, hogy megyénk sorsa három, eseményekben dús századon át a gyulai vártól függött. Már pedig ennek a várnak építtetője Maróthy János vala. Aztán ő nemcsak birtokosa, hanem egyszersmind szervezője és gyarapítója is volt a hajdani gyulai uradalomnak, a melyhez megyénk számos faluja tartozott. — Végül pedig ő volt megyénkben a polgári életnek első szervezője, vagy legalább hatalmas előmozdítója; mert ő eszközölte ki a királynál, hogy Gyula várossá lett, vásártartást s ezzel együtt iparos és kereskedő lakosokat, polgárokat nyert. A gyulai polgárság két századon át azzal adott hálájának kifejezést, hogy volt légyen bár más a földes ura, mégis mindig azt a pecsétet használta, a melynek közepén Maróthy János czimere, köriratán Maróthy János bán neve látható.

Van tehát elég okunk arra, hogy e nagy férfin emléke itt e városban, és e társulat körében föleleveníttessék.

Maróthy János hazánk egyik legnevezetesebb nemzetségből, a Gutkeled nemből származott. E fényes és gazdag nemzetség a XIII. és XIV. században a mai Szabolcsmegyében fészkelte ugyan, ott honosodtak meg legerősebb hajtásai a Bátory, Várday, Szokoly, Zeleméry családok, de egyik

¹⁾ Rerum Hungaricarum Decades. Decas. III. liber II.

fiatal ága messze esett az ős fészektől, a Dráva és Száva közt elterülő gazdag vidéken ütött tanyát s ott alapítója lett egy új sarjnak, a Maróthy családnak. Maróthy János szép-
atyja főispáni tisztet viselt, dédapja és nagyatyja pedig királyi apródok voltak, de már atyjának semmiféle tiszte nincs följegyezve; nagyobb méltóságra bajosan is emelkedhetett. Mind hősrünk dédapjának, mind nagyatyjának birtokai, falvai három-három részre oszlottak, a kiadandó leány-negyedeken kívül, s mint rendesen, a vagyon fogytával fogyott a tisztesség is. A család Maróthy János, a mi hősrünknek, születésekor közelállott ahhoz, hogy a köznemesek sorába szálljon le.

Az a tájék, melyet hősrünk szülőföldjének mondott, a hol gyermekéveit tölté, fájdalmas érzelmeket kelt minden jó magyar szívében. Most hivatalosan Tótországnak, vagy Szlavonia Szerémvármegyéjének, közönségesen Szerémségnek nevezik, és idegen, szerb vagy sokácz nép lakja; de Maróthy János korában Valkó vármegye terült el azon a tájékon, és nemcsak egyenesen Magyarország része volt, hanem magyar nép is lakta legalább jó részét. Szilszeg, Ujlak, Monostor, Bács, Nyék, Beregszó stb. magyar helyneveket emlegetnek itt e vidéken a régi okiratok, a melyeket ma már Szuszeknek, Illoknak, Nustárnak, Bacsincze, Nikincza, Berkoszovának ferdítette az idegen ajku új telepítvény. Azonkívül nemcsak népe, hanem főurai, nemessége is mind tősgyökeres magyar származásuak voltak, sőt elmondhatjuk bátran, hogy nincs tájéka hazánknak, a hol több és nevezetesebb főrangú család birta volna fészekét, mint éppen a régi Valkóvármegyében; innen származtak ugyanis a Garayak, Ujlakyak, Kórogyiak, Alsániak, Beregszói Hagymássyak és egyebeken kívül a Maróthyak is. Ezek pedig történeti családaink közé tartoznak, s hazánk multjában nagy szerepet vittek.

A régi Valkó megyében feküdt az a Maróth hely is, (ma már Morovicsnak hívják), a melyről Maróthy János és az

egész család nevét vette. Hősünk születésekor még csak kisebbszerű falu volt ez, egy pár csekélyebb község tartozott hozzá legfeljebb, s talán nem is álmodta, hogy egy század alatt vára, önálló plébánosa lesz, (prépostsága) s 78 falu fog vásárjaira eljágni.

Hősünk melyik évben született azt biztosan talán ő maga sem tudta volna megmondani; mert akkoriban még nem léteztek anyakönyvek. Minthogy 1386-ban már csatát vívott, s az pedig 20 éves koránál hamarabb bajosan történt, ebből következtethető, hogy 1366. táján, a híres mária-czelli templom építésekor született. Atyja szintén János, fiutestvére Dénes nevet viselt.

Neveléséről ha valamit akarunk tudni, a középkori lovagok neveltetését kell irányadóul vennünk. Mert Maróthy János a szó nemesebb értelmében valóságos lovag volt. Éktelen, regényes kalandokat nem üzött, de jelleme szilárdabb volt az aczélnál; azt a zászlót, a melyhez esküdött el nem hagyta, királya iránt való hűségét soha meg nem szegte; első sebeit a királynők védelmében kapta; végül hazai legnevezetesebb rendünknek, a sárkányrendnek első tagja volt. De ne vágjunk elébe az események sorrendjének.

Hősünk egyszerű, vallásos nevelést kapott, gyermekkorában megkezdett testgyakorlatai, az éhség, hideg, forróság eltűrése, sanyargatásai vasegészséghez juttatták, úgy a tábori élet roppant bajai őt soha lábáról le nem verték, sőt erős szervezete a legsúlyosabbnak látszó sebeket is kiheverte. Irni, olvasni vagy a tudományok terén valami ismereteket szerezni, akkor nem tartozott a lovagi nevelés kiegészítő részéhez, és így hősünk abban aligha részesült.¹⁾

Középkori ifju annál szebb és fényesebb jövőt jósolhatott magának, minél nevezetesebb főúr udvarában kezdte

¹⁾ Később egy megyei gyűlésen, melyet Maróthy János mint főispán tartott, ítéletet hoztak egy hamis oklevélről. Az ítélet Maróthy nevében szól. Ez arra mutat, mintha hősünk tanult, latinul értő férfi lett volna. De nagyon tartok tőle, hogy az egész csak a vármegyei jegyzőnek műve.

meg apród éveit. Maróthy János e tekintetben nagyon szerencsés volt. Nem egyik vagy másik főurhoz, hanem magához a királyi udvarhoz jutott be apródnak (*aulae regiae iuvenis*). E szerencsés kezdetnek okát nem nehéz kitalálni. Éppen akkor, midőn hősünk az apród évekbe lépett, idősb Garay Miklós volt az ország nagyhatalmu nádora. Nem állítjuk, hogy a Maróthy család épen rokonságban lett volna a Garayakkal, de az bizonyos, Garay Miklós is valkómegyei származású volt, a hires garai vár nem messzire esett Maróttól, az ismeretség tehát meg volt s csak egy pár szavába került a nagy befolyású nádornak, hogy az ifju valkómegyei nemest a királyi apródok közé fölvegyék.

Nem emlékszem, hogy valahol lefestve láttam volna, talán nem is lehetne vászonra vetni azt a mozgalmas, ideg-rázó drámai jelenetet, a mely 1386. szeptember közepén Gara és Diákovár közt történt. Előtte való nap még vig örömtől, lakoma vendégség zajától hangzott Gara vára. Magyarország nádora, főura Garay Miklós nádor fogadta Magyarhon királynőit, Erzsébetet és Máriát. A gyöngye nők fegyver nélkül, békítés végett jöttek a lázongó vidékre. Csakhogy sem ők, sem tanácsosaik nem vették figyelembe, hogy a Horváthyak és Palisnyai és társaik szláv levegőt szívnak. Már pedig mit ér a királyhoz való hűség, ha a boszu érzete ragadja a délszlávot? Mint a héja a magasból, úgy csapott le a Horváthyak csapata a királynőkre, midőn ezek diszes kíséretökkel Diákó felé haladtak. Irtózatoss, egyenetlen és mégis kegyetlen küzdelem fejlődött ki a nagyszámu támadó sereg és a csekély kíséret közt. A királynők megmentéséért ott küzdött az ifju Maróthy János is. De jaj a készületlen seregnek; sebeket aratott, de diadalt nem. Megsebesülve jutott a királynőkkel együtt a Horváthyak fogságába.¹⁾

A Durazzói pártiak maguk is megijedtek győzelmüktől

¹⁾ Müncheni oklevélmásolatok a békés-gyulai muzeumban 8. sz. Fejér. Cod. Dipl. X. t. IV. v. 294. 1.

és sietve vonultak vissza a tenger felé; a királynékat előbb Ivanics, majd Novigrád váraiba zárták, a többi nemeseket, főbb urakat pedig Csáktornya, Medve, Pacsitel várakba csukták. A gyors visszavonulás és az ezzel járó nagy zavar azonban alkalmat nyújtott a fiatal Maróthynak a menekülésre. Ő felhasználta azt; kiszabadult a fogságból, fölépült sebeiből, s újra a tettek mezejére lépett. Jövendő életpályájának egyik célja meg volt határozva, testén viselte az arra emlékeztető jeleket. E cél nem más volt, mint küzdelem életre-halálra a Durazzói párt ellen.

Mindjárt szabadulása és folyógyulása után sietett a volt nádor fiának ifjabb Garay Miklósnak táborába. Mig azonban ez és Losonczy István hadaikat szervezték, a Durazzói párt elfoglalta hazánk déli részét egészen, a Szerémséggel és a Temes mellékével együtt. A királynő hadvezérei keletről-nyugatra akarták szorítani a Durazzó pártiakat, s azért először is Temesvár felé vezették hadaikat. Itt Temesvárnál vívták az első rendes ütközetet a két párt hadai; a diadal a királynő seregeinek jutott, s ennek eredménye volt a Temes mellékének visszahódítása.

A győztes sereg a Temes mentén lefelé haladván szerencsésen átkelt a Dunán s a Szerémségbe jutott. A mai Cserevicsnél, melynek régi neve Cserögy vala, maga a Durazzói párt feje Horváthy János állotta útját Losonczy és Garay seregének. A királynői sereg megint győzelmet aratott. A győzelem kivívásában része volt Maróthy Jánosnak is, mert ott vitézül hadakozott s a nagyküzdelemben még sebeket is kapott.¹⁾ Ennek tulajdoníthatjuk, hogy a Horváthyak ellen folytatott további véres harcokban az ő nevét nem halljuk.

Az akkori háborus idők azonban bő alkalmat nyújtottak hősünknek, hogy a Durazzói párt látszólagos elnyomása után is szerezhessen magának babérokat. A míg a haza fiai egymás

¹⁾ Müncheni oklevél-másolatok. 8. sz. Fejér: Cod. Dip. X. II. 295. 1.

vérét ontották, egymás erejét emészték, addig az ország fő- és örökös ellensége, a török, mindig közelebb-közelebb jutott hazánk földjéhez. 1383-ben Bosznia és Szerbia királyai ropant vereséget szenvedtek Murad szultán hadaitól a Rigó mezőn, s ezzel a védőbástya, mely hazánk földjét a töröktől oltalmazta, ledőlt. Nemsokára aztán megjelentek a következő török uralom hirdetői az ország területén: bő ruhás, gyors lovas, száguldó szpahik, pusztítva rabolva, a mit előtaláltak. Régi török taktika volt ugyanis, hogy előbb azt a vidéket, a melyet meghódítani akartak, megrabolják, lakosait legalább részben elhajtsák, a várak tájékát pusztává, élelmezésüket, fentartásukat nyomasztóvá tegyék, úgy hogy a védelmi képességétől megfosztott tartomány később könnyedén kezökbe esett.¹⁾

Maróthy János volt az első, a ki az ilyen becsapásokat megakadályozni, a betörőket visszaverni, s a rablást drágán megfizettetni iparkodék. Maga és a család a Száva mellékén az ország határán lakván, kénytelenítve is volt erre. Egy-másután kétszer mérkőzött meg a betörő török csapatokkal és pedig már mint önálló hadvezér, nem pedig más szolgálatában. Serege természetesen csak saját pénzen tartott fegyvereseiből és atyafiaiból állott. Az első összeütközés a szerémségi Nagy-Olasz nevű városnál (ma Mangyelosz falu) ment végbe. Maróthy visszaverte a csapatokat, de másrészt családja érzékeny veszteséget szenvedett, mert testvére Dénes a visszavonuló török csapat fogságába került. Ennek kiváltására pedig bizonyára szép pénzre volt szükség.

Másodszor a szerémmegyei Nagy-Eng nevű városnál vívott csatát Maróthy egy török csapattal. Itt már nagyobb győzelmet nyert. Két sebet kapott ugyan, de a törökök közt nagy vérontást és romlást tett, úgy, hogy azoknak nem nagyon volt kedvük többé Szerém és Valkó megyékben látogatást tenni.²⁾

¹⁾ Salamon F.: A török hódoltság Magyarországon.

²⁾ Müncheneri oklevél-másolatok. 8. sz. Cod. Dip. X. II. 295. I.

Ennyi fáradoimai, harczy babérai nem maradtak ismeretlenek Zsigmond előtt. Érdemeit jutalmazni kellett. Zsigmond tehát bevette őt udvarába és királyi testőrré, vagy udvarnokká (aulae regiae miles) nevezte ki. Ez állásban előadói szerepet kellett vinnie s azért gyakran érintkezett a királylyal, szót emelhetett egyik vagy másik érdekében, s neki is reménye lehetett nagyobb-nagyobb méltóságokra. Azonkívül Zsigmond elismerésül neki adományozta 1392-ben az aradmegyei Pálülése nevű falut (a mai Paulis).¹⁾ Maróthy vérmes reményű fiatal ember lehetett még akkor, midőn ez első adományt megkapta, mert mindjárt azon évben arra is kért és nyert engedélyt, hogy ő Pálülésen aranybányát nyithasson. A király persze megadta, kitűzte a föltételeket is, melyek alatt a bányát művelheti.²⁾ De persze ezekre sohasem volt szükség. Máskép lett Pálülése aranybánya Maróthy számára. Azzal t. i. hogy gondoskodása következtében megnépesedett a természettől is megáldott hely, s jómódu lakosai földesuroknak sok tizedet, kilenczedet, adót stb. fizettek.

Mint a királyi udvar egyik tisztviselője ezentul legalább két évig a királyi hadseregben szolgált hősünk. Ezáltal még nagyobb alkalma nyílt királya figyelmét magára vonnia. 1395-ben midőn Zsigmond Kis-Oláhországba nyomult, hogy onnan a törököket kiűzze, Maróthy János is vele ment. Bajazed visszavonult Zsigmond serege elől, de Kis-Nikápoly várában erős őrséget, hadsereget hagyott hátra. Zsigmond nem engedhette, hogy a török a Duna balpartján is megvesse lábát, azért 1395. őszén e vár ellen vezette hadát. A vár meggyívásában Maróthy a király szeme láttára kitüntette vitézségét, vérét ontva a harcban. A vár bevétele csakugyan sikerült is.

E győzelem még inkább lelkesíté Zsigmond királyun-

¹⁾ Pesty: Régi eltűnt vármegyék II. k. 443 l.

²⁾ Wenczel: Magyarország bányászatának kritikai története. Bpest 1880. 433 l.

kat, hogy régóta ápoltt terve szerint nagyszerű sereget vezéreljen Bajazid szultán ellen, s azt saját birodalmában verje le. Sok sürgetésre segédelmet és hadat kapott erre a külföldi országokból is és így csakugyan szép és tekintélyes sereggel indult 1396-ban Bolgárországba. Ezen nagybbszerű hadjáratban Maróthy igen fontos szerepet vitt. Bajazid a napjainkban oly nagy hirre kapott Sipka-szoroson keresztül jött a keresztény had ellen. Midőn a mai Tirnovába ért, akkor Zsigmond hősünket bizta meg a török sereg számának, erejének, felszerelésének stb. kikémlelésével. A veszedelmes megbízást Maróthy szerencsésen teljesítette, a szükséges adatokat a török hadról mind megszerezte, s így az első feltételt a győzelem kivívásához megadta. A kémlelés azonban egy tisztének életébe került.

Szeptember 28-án megtörtént a döntő csata a nagy-nikápoli téren. A francziák hevessege, a külföldieknek a török hadviselésben való járatlansága szörnyű vereséget okozott a keresztény seregnek. Egyesek hősi küzdelme nem hozhatta helyre a hadrendben esett roppant hibát. Maróthy János testvérével Dénessel együtt sűrűn osztogatta csapata élén a halálthozó csapásokat. De hiába. Egymásután nyomta el a többség kedves vitézeit, testvérének Dénesnek életét szemei előtt vette el egy gyilkos fegyver, maga is fölötte súlyos sebeket kapott, s alig tudott menekülni.¹⁾

Különben itt a történet lapjai megszakadnak. Az írók figyelme, valamint a küzdő törököké is mind a királyra fordul. Elég dolgot adott nekik a király kalandos menekülése is. Mit szóljanak akkor egyesek sorsáról. Az az egy bizonyos, hogy hősünk a nagy mézszárlásból megszabadult; megtartotta őt az isteni gondviselés, hogy ennek a szegény, magárahagyott hazának legyen erős védőkara. Alig gyógyult föl sebeiből, alig pihente volna ki fáradalma, már is újra fegy-

¹⁾ Müncheni oklevélmásolatok 8. sz. Cod. Dipl. X. II. 296—297 l. Ez utóbbi helyen sajtóhibából Dénes Maróthy János atyjául van nevezve, pedig testvére volt.

veréhez kellett nyulnia. Maróttól, lakásától nyugatra égő falvak lángja piroslott, haldoklók és lánczra fűzött rabok jajja hallatszott. Pozsega megyébe betört a török s az eretnek bősnyák. A király távol vala, a királyi had megsemmisült, nem volt ki a betörőknek ellen álljon. Maróthy kelt akkor hazánk védelmére; rokonait, barátait, testvéreit vitte magával, s azok élén állva üzte ki rokonainak s hozzátartozóinak sok sebesülésével a pogányt hazánk földéről.

Nem csoda tehát, hogy ez időben egyszerre nagy és nevezetes méltóságra emelkedett hősrünk. Alig tért vissza Zsigmond király Konstantinápolyból hazánkba, kinevezte őt macsói bánná. A Nándor-Fejérvártól Drináig nyúló macsói bánság volt akkoriban legfontosabb határ tartománya hazánknak, védőbástyája volt országunknak a török és a szerb népek ellen, de egyszersmind őrállomása is. Mindig az ország legvitézebb, legderekabb férfiaiit válogatták ki királyaink e nevezetes állomásra, sőt nemesak egy, hanem két emberre is bízták e bánság nagy teendőit, hogy annál biztosabb legyen annak hazánk számára való megtartása.

Maga Maróthy is először egy évig Perényi Péterrel aztán 3 évig Bebek Ferenczcel osztotta meg gondjait új méltóságának; de rövid időn egy maga is képes volt és pedig a legnehezebb, legzavarosabb időkben is a nagy feladatnak megfelelni. Épen ez mutatja legjobban az ő hadvezéri és kormányzói képességét. Nem csoda azután, ha rövid időn mindig újabb nagyobb méltóságokra emelkedett. Ez időtájban egymásután szülő megyéjének Valkónak, aztán Baranya, Tolna és Bodrognak főispánja lőn, sőt egy évben hazánk keleti határán is őrködött az ország jóléte fölött viselvén az akkoriiban nagyjelentőségű székely és brassai ispánságot.¹⁾

1403—05 évek voltak azok, a melyben Maróthy királya iránt való hűségének, vitézségének, fáradhatlan tevé-

¹⁾ Századok 1875. évf. 453. s köv. II. 1870. évf. 382. I. Pesty: Eltűnt vármegyék II. k. 142. I. I. k. 249. I.

kenységének legtöbb tanujelét adta s magának legtöbb érdemeket szerzett. Egy királyi oklevél azt mondja róla, hogy 1403-ban jóformán ő mentette meg Zsigmond királyi székét. S ez nem valami egyszerű, az oklevelekben szokásos nagyítás, hanem valóság. A király ügye akkor forgott volna legnagyobb veszedelemben, ha a dalmát és magyar felkelők egyesülhetnek. De Maróthy János ott állt hadaival a Dráva-Száva közén Zágráb körül, és a Zára felől közelgető Nápolyi László pártiakat mindig visszaüzte a régi Horvát és Bosnyák országba, úgy hogy Nápolyi László épen ő miatta nem láthatta hazánk földét. Ez pedig oly zsibbasztólag hatott a Dunán és Tiszántul föltámadtak működésére, hogy a nagy erővel indított fölkelés meghiusult és Zsigmond magyar király maradt.¹⁾

A felkelők legkitartóbb legmerészebb vezérét Ludányi Tamást, a vasfejű egri püspököt is Maróthy tette ártalmatlanná; elfoglalta tőle Eger és Szarvaskő várait, őt magát elfogta és Zsigmond kezébe szolgáltatta, a honnan Tamás püspök futással mentette meg életét.²⁾

A következő 1404. és 1405. években Bosnyák országba vezette hősünk hadait. Zsigmond királyunk szövetségesének Osztojának vitt segedelmet és a híres királyi várat Babucsot, valamint Szreberniket is elfoglalta. Az a makaes ellenállás, folytonos guerilla harc, a melylyel hősünk itt találkozott, úgy felbőszítette őt, hogy egykori hiteles forrás megvallása szerint is »rettenetes módon« pusztította ez országot. Ez volt alkalmasint azon kegyetlenkedése, a melyért a krónikás őt annyira megróvta.³⁾

Ettől fogva csak úgy hullott hősünkre a kitüntetés és a jutalom. Az örökös nélkül elhalt nemesek, és a jószáguktól megfosztott hűtlenek birtokai közül számos ajándékot

¹⁾ Müncheneri oklevél-másolatok 8. sz. Cod. Dip. X. II. 297—298. II.

²⁾ Müncheneri oklevél-másolatok 10. sz. Fejér. Cod. X. II. 386—388. II.

³⁾ U. o.

kapott. Ekkor kapta, és ez volt kétségkívül legnagyobb jutalma, a gyulai uradalmat is 43 faluval. 1408-ban tagja lett a sárkányrendnek, a mely épen akkor alakult;¹⁾ 1414-ben az ország határán kívül friauli kormányzó lőn;²⁾ 1415-nek elején fényes kísérettel ment Konstanczba az egyetemes zsinatra királyát meglátogatandó.³⁾

De rövid időn visszasietett, mert hazánk határát ujra pogány ellenség fenyegette. Garay Jánossal és Csupor Pállal együtt indult Hervoja bosnyák király ellen, a ki török segítséget hívott maga mellé. A három hős magyar vezérnek döntő ütközetben már sikerült is az ellenséget visszanyomni, de Hervojának ügyes csele kijátszotta vitézségüket. A bosnyák király hátráló seregének egyik szárnyára híradókat küldött, a kik minél nagyobb lármával kiáltásák, hogy álljanak meg kitartók legyenek, mert a magyar seregnek másik szárnya már megfutamodott. A magyarok e kiáltozást valónak hívén megdöbbenve kezdtek hátrálni, s nehogy bekeríttessenek futásnak eredni. Ennek következtében a magyar vezérek csatarendje fölbomlott, s nemcsak a csatát veszítették el, hanem fogságba is kerültek mind a hárman.

A fogságba került vezérek közt legrosszabb sors várokozott Maróthyra. Csupor hamar bevégezte a földi szenvedést, Hervoja, mert őt Csupor egyszer ökörböggéssel üdvözölte, ökörbőrbe varatta és a folyóba dobatta. Garay szerencsésen megszökött tömlőczéből s nagy hálaadással akasztá föl lánczait a bátai egyház falára. De Maróthy három hosszú évig ott szenvedett a fogságban. Roppant váltság díjat követeltek érte; ismerték értékét. A magyar főurak 1416-ban összegyűltek Pécsen és az egész országban gyűjtést rendeztek kiszabadítására. De az nem volt elég. Zsigmond király pedig távol volt, nem tudott hű vitézéről gondoskodni.

¹⁾ Cod. Dipl. X. II. 687. l.

²⁾ Wenzel: Diósgyőr történelmi jelentősége 50. l.

³⁾ Karácsonyi: Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás 66. l.

Utoljára is Maróthynak kellett magán segítenie. Jóságainak nagy megkárosításával, addig összegyűjtött kincseinek eltékozlásával összeszerezte a 40 ezer arany forintot (a mi legalább is föl ér a mai 180—200 ezer frttal) és úgy tudott haza jönni.

Hazajövet sok dolgot adott neki birtokainak rendezése, visszaszerzése. Rosz szomszédai sűrűn akadtak, s ezek nem tekintve, hogy hazánkért jutott Maróthy fogságba, birtokait károsították, elfoglalni ügyekeztek. S ennél fogva egy darabig nem is működik hősrünk a közügyek terén. Hanem mindamellett hogy a 60 évet már túlhaladta, 1426-ban újra fegyvert ragad, s királya parancsára Havaselyföldre (a mai Romániába) vonul, s nehéz küzdelmek, hideg, éhség okozta nagy gyötrelmek közt addig fáradozott ott hadával, míg a magyar fenhatóságot helyre nem állította, Dánt, Zsigmond szövetségesét, országába vissza nem vezette.

Ez volt utolsó hadjárata, a melyről tudomásunk van, de valójában aligha ez volt az utolsó. Mikor az ország hadierejét újra szervezték, Maróthy János neve még ott szerepel a harczolók között. A legveszedelmesebb határ, a Száva felé kellett neki mindjárt 1000 harczost vezetnie, ha ellenséges betörés híre érkezik. De még különösebb és még jobban jellemzi őt az utolsó adat, mely róla szól. A magyar törvénykönyv, a Corpus iuris Hungarici említi, hogy 1435-ben Nyitrán temettetett el.¹⁾ Mit keresett volna ő, a szávamenti magyar vezér ott Nyitra környékén, ha csak a hussziták ellen vívott véres háboruk nem vonják őt oda?!

Nem volna tökéletes e kép, ha többi jeles tulajdonait, továbbá birtok viszonyait, vallása előmozdítására szolgáló tetteit és családi életét elhallgatnám. — Lássuk tehát ezeket. Nem oly csillogók a most következő adatok, de talán csak oly tanulságosak.

Már a Hunyadyak békésmegyei birtokairól szóló érte-

¹⁾ Corpus iuris Hungarici. Annus 1435. Art. 24.

kezésemben megjegyeztem, hogy azon derék hazafiak, a kik fényes haditetteikkel vagy serény, lelkiismeretes szolgálatukkal családjukat az egyszerű sorsból főuri rangra emelték, rendszerint családjuk közszerzői, vagyoni állapotuk gyarapítói valának egyuttal.¹⁾ Ezen nézetemet igazolja Maróthy példája is.

Már fentebb említők, hogy Maróthy János atyja és nagyatyja hárman-hárman valának testvérek s ennél fogva mind a nagyatyai, mind az atyai birtok elosztásakor 3 felé ment az ősi vagyon, úgy hogy hősünk atyja annak már csak hatodrészt kapta. Nagy vagyont tehát hősünk nem örökölt. Ámde annál többet szerzett ő maga. Mint fentebb említők, már 1392-ben királyi adományt kapott: Pálülését (a mai Paulist.) Minthogy pedig a ménesi hegysornak kiváló bora már akkor ismeretes volt, innen Maróthy nagy jövedelmet huzott.

A mint a nikápolyi ütközet után Zsigmond királyunk hazakerült, s Maróthyt országos méltóságra emelé, nem késett az ő hűségének megjutalmazásával. Más jutalmat azonban alig nyujthatott, mint földbirtokot, kivált pedig a hozzá hűtlenek elkobzott javait. Ezzel legalább arra is segítette hősünket, hogy méltóságának terheit könnyen elviselheté. 1397-ben neki adományozta a baranyamegyei Nádasd és Valpóczi falukat,²⁾ a következő évben pedig a hűtlen Kükei Sumrákus valkómegyei birtokosnak javaival adományozta meg.³⁾ E birtokok vetették meg hihetőleg Maróthy nagy gazdagságának alapját. Nemcsak az adomány nagysága (18 faluból állott az uradalom) hanem jó fekvése is becsessé és gyümölcsözővé tette azt Maróthy kezében. Ősi birtokához, Maróthhoz mind közel estek; (össze is kapcsolta azokat ezzel és e körül eső jószágival egy uradalommá) s azért azokra macsói bánsága mellett

¹⁾ Békésm. r. és m. tört. társulat évkönyve XII. k. 35. l.

²⁾ Századok 1870. évf. 382. l.

³⁾ Pesty: Eltűnt vármegyék I. k. 266. 307. ll.

is gondot viselhetett, tisztjeire vigyázhatott, jobbágysait védelmezhetette. (Egyrészük a falvaknak ma is meg van; így Bábfalva ma Bábszka; Bács, ma Bacsincze; Novák, Raesa.)

Azért Maróthy igyekezett ezen birtokait szaporítani. A következő évben (1399-ben) megnyerte Zsigmondtól Kükei Szár László hűtlen királyi jegyzőnek birtokait is, és ennek halápfalvi s atyai részbirtokaiba a bácsi káptalan által be is iktattatta magát.¹⁾ Ugyanezen évben Zagulyán nevű Valkó-megyei birtokba is beiktatá őt a bácsi káptalan,²⁾ de hogy ezt mi uton szerezte, arról nem nyerünk fölvilágosítást.

Napjainkban egy-egy dicsőséges hadjárat, egy-egy kiállítás vagy más országos vállalat sikerülte után — mint hirlapjaink mondják — csillaghullás szokott következni, a számos rendjelek osztogatása által. Maróthy korában még hiányoztak a rendjelek, de meg a tett szolgálatokért, pénz- és vérbeli áldozatokért csekélyek is lettek volna azok, bekövetkezett tehát a helyett a birtokhullás, vagy birtokszórás, adományozás. Látjuk ezt például Nagy Lajos nápolyi hadjáratának befejezése után. De oly sűrű, oly nagy mértékű birtok adományozás talán sohasem történt hazánkban, mint az 1403-iki fölkelés meghiusulta után. Zsigmond érezte és tudta, hogy koronája végveszélyben forgott, tudta, hogy azt nem ő, hanem a hozzá ragaszkodó pár főur mentette meg; hálára volt tehát kötelezve és sietett is háláját megmentői iránt leróni. Azonkívül a hűtlenek, a királyi kegyelmet megvetők birtokai mind a kincstárra szállottak, volt miből osztogatni.

Ekkor aztán Maróthy is aratott. Aratta hűségének és szilárdságának jutalmát. Első és kétségkívül legnagyobb jutalmát már 1403-ban megkapta. Ez évi Szent-Imre napján (nov. 5) Székes-Fehérvárt adományozta neki Zsigmond királyunk a 43 falu és pusztából álló, az ország legterméke-

¹⁾ Századok 1887. évf. 77. l.

²⁾ U. o.

nyebb vidékén fekvő gyulai uradalmat.¹⁾ Ez Losonczy János magszakadása útján jutott a kincstárba s annál fogva rögtön el lehetett adományozni; nem volt szükséges várni karácsony ünnepéig, a kihirdetett kegyelem idő leteltéig.

A mint a kegyelem ideje (1403. deczember 25.) letelt, kezdődött a kegyelmet el nem fogadók javainak osztogatása. 1404 vizkereszt nyolczada alatt (jan. 6—13.) Breznóbányán adományozta Zsigmond király hősünknek a hűtlen Aszvági Demeter fiainak javait: a Duna mellett, Galambóczzal szemben levő Szentlászlót és az ehhez tartozó hét falut.²⁾ — 1404. ápril 4-én Pozsonyban jutalmazta meg Zsigmond 5 hűtlennek u. m. Gyantay István, Bodó Györgynek és Istvánnak és Szentmártoni Matkónak javaival, a melyek Valkó, Szerém, Bács, Bodrog és Pestmegyében feküdtek.³⁾ Ekkor ezen birtokok között kapta hősünk a pestmegyei Monor, Zsiger és Ujfalu falvakat, (most már a két utolsó pusztát), a melyeket később családjának kezén találunk.⁴⁾

Ugyanezen évben kapta hősünk a hűtlen Zsámboky János javait, melyek 26 faluban feküdtek, de a mi Maróthy előtt nagyértékű volt, mind Valkó megyében.⁵⁾ Kisebb, de szintén ily értékes adomány volt Hosszubácsy Miklós jószágá 7 falu szintén Valkó megyében.⁶⁾ Ezen adományok segítségével tudta hősünk ősi uradalmát, Maróthot oly nagygyá nevelni, hogy az egyike lett az országban a legnagyobbaknak. 1485-ben 82 falu tartozott hozzá és pedig jó részben, nagy, tehetős falvak.

Még 1405-ben is kapott hősünk ily elkobzott jószágot. Ez megint megyénk területére vezet bennünket vissza. Görögmezei Vér Miklósnak voltak Szeghalmon és Csökmön rész-

¹⁾ Müncheneri oklevél-másolatok 8. sz.

²⁾ Pesty: Krassóvármegye története III. kötet 242. l.

³⁾ Fejér: Cod. Dip. X. II. 295—302. l.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 61. l.

⁵⁾ Pesty: Eltűnt vármegyék I. k. 278. l.

⁶⁾ Pesty: Eltűnt vármegyék I. k. 296. l.

birtokai, de hűtlensége által azt elvesztette. Végles várában október 11-én kedveskedett Zsigmond ezen birtokokkal Maróthynak és Mindszentek ünnepe után a váradi káptalan be is vezeté őt annak birtokába.¹⁾

Ennyi birtokkal elhalmozottan Maróthy tán maga sem kívánt egyelőre többet. A következő években jó darabig nem is olvasunk Maróthy javára tett újabb királyi adományokról. Csak élete vége felé szólalnak meg újra a királyi embereknek dolgot adó iktató levelek. Zsigmond királynak kárpótolnia kellett hősünket azon nagy veszteségért, mely őt fogságba esésével és az abból való kiváltáskor érte; azonkívül jutalmaznia is kellett ősz hadvezérét, a ki ifju erővel, de öreg tapasztalattal a legkeményebb télnek idején diadalra vezette saját pénzén tartott seregét a havaseli hadjáratokban, a hol pedig a magyar sereg már két ízben is nagy kudarcot vallott nem a vitézség, hanem az óvatosság hiánya miatt. Azért 1427. július 7-én az erdélyi Rosnyón kelt levelében neki ajándékozta a körösmegyei Velike várat tartozékaival együtt.²⁾ Két évvel később Pozsonyban lévén Vadászi Farkas Illés javait adta hősünknek, ezzel be is végezve, legalább eddigi adataink szerint, az ő javára tett adományait. Farkas Illés javai Gyulához közel, Vadász és Somoskeszi táján feküdtek,³⁾ épen alkalmasak arra, hogy a gyulai uradalomhoz esatoltassanak, s később csakugyan annak kiegészítő részeikép találjuk mind a 13 falut. Ebben pedig már Maróthynak is volt része.

De nemcsak így királyi adományok útján gyarapította birtokait Maróthy, hanem maga is igyekezett azokat szaporítani, jó karba hozta jószágait, azok határait oltalmazta, jobbágyságot védelmezte. Különösen arra törekedett, hogy az uradalmi közé esett falvakat megszerezhesse s így azok lehetőleg összefüggő egészet tegyenek.

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 18—20. l.

²⁾ Katona: Hist. Crit. XII. k. 482—488. l.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 40—42. l.

Mindezekre nézve bizonyosságul fölhozzuk következő tetteit és birtokszerzéseit. 1409-ben a mai Dálya és Vukovár közt eső Atyának másik felét is megvette Kükey Lászlótól a dunai vámmal együtt.¹⁾ 1414-ben Lévy Péter királyi főlovászmester és barsi főispánnak összes jószágait zálogba veszi 4000 arany forintért.²⁾ Alig, hogy visszakerült a török fogságból, már is megjelent a csanádi káptalan előtt és ott összes szomszédjait, a kiknek birtokaik a gyulai uradalom falvaival vagy pusztáival határosak voltak, eltiltotta az ő fogsága idejében elfoglalt földek, határrészek használatától, nevezetesen a Csákyakat az új határok emelésétől, a Majsayakat pedig malmok építésétől.³⁾ Csakis a nagy váltságdíj letétele által okozott pénzübeli zavar által lehet menteni Maróthynak azon tettét, hogy zászlósúr létére nem restelte egy kis rétért (a Gerla és Csaba közt eső Fábíánfokáért) az Ábrahámffyakat 1419-ben Kassára a király elé idézni. A per teljes eldönthetéséig kedvelt hadvezérének, Maróthynak, birtokában hagyta ugyan Zsigmond a kérdéses réteket,⁴⁾ de utóvégre is kitünt, hogy hősrünknek nem volt teljes igazsága. Legalább az Ábrahámffyakat később Fábíánfokának birtokában találjuk.⁵⁾

1420-ban a vagyonilag bukás felé közeledő Fövényesi Siket és az Erdőhegyi családtól zálogba vette Kétegyházának nagyobb részét.⁶⁾ A zálogjogból később birtokjog lett, mert egy század sem telik bele, s Kétegyházát Fövényessel együtt már a gyulai uradalom falvai közt találjuk.⁷⁾ A Békéshez

¹⁾ Pesty: Eltünt vármegyék I. k. 266. l.

²⁾ Századok 1875. évf. 453. és köv. l. Egy híres történetírónk (Botka Tivadar) állítja, hogy hősrünk a barsmegyei Revistye várat bírta. (Századok 1868. évf. 464—5. l.) Azonban hihetőleg csak zálogban bírta Lévy Cseh Pétertől az itt említett szerződésnél fogva.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 45—48. l.

⁴⁾ Müncheni oklevélmásolatok 16. sz.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k.

⁶⁾ U. o. II. k. 34—35. l.

⁷⁾ Müncheni oklevélmásolatok 278. sz.

tartozó Murvahely pusztán állott régen Muruly nevű falu, a mely mind Békésnek, mind Gyúrnak határába ékellett; természetesen tehát, hogy Maróthy annak megszerzésére örömmel ragadta meg az alkalmat. Dánfoki kis nemesek birták e helyet, s ők 1424-ben először csak zálogba adták azt Maróthynak 100 új frtéért,¹⁾ de a zálogolásnak itt eladás lett a vége. Két év múlva újra megjelentek a Dánfoki Bekffyék az aradi káptalan előtt, most már kellett kezeskedni Kenézy Jakab aradi kanonoknak az ő igazjárásukról, s bejelentették, hogy Murulyt 200 márkáért, azaz 800 új forintért örök áron eladják Maróthy Jánosnak és fiának Lászlónak s az ő örököseiknek.²⁾

Maróthynak többi birtokszerzeményeiről szóló okiratok még nem láttak napvilágot. Bajosan fogjuk azokat mind megismerni. Azonban van így is egy adatunk, a mely élénk világot vet hősrünk ebbeli tevékenységére. Ha összehasonlítjuk ugyanis a gyulai uradalomról szóló 1403-iki adománylevelet, és az ő 1418-iki tiltakozásáról szóló okiratot, azt találjuk, a kettő közt elfolyt 15 évnyi időközben csak a mi vidékünkön új birtokrészeket szerzett Tölgyön (Endrődtől nyugatra feküdt), Szentjánoson, Szentalberten (mind a kettő Gyoma és Berény közt feküdt), Apátiban (Kigyós mellett), Meggyesen, Lőkősházán, Kevermesen, Irázon, Bökényben és Fejéregyházán.³⁾

Az említetteken kívül nagy valószínűséggel Maróthy János szerezte meg még családjának az erdélyi Alparétet, melyet már 1437-ben⁴⁾, és a most verőczemegyei Valpó várat, mely 1438-ban családjának kezén találunk.⁵⁾

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 38—39. l.

²⁾ U. o. 52. l.

³⁾ V. ö. Müncheni oklevélmásolatok 8. sz. és Békésmegyei oklevéltár I. k. 45—48. l.

⁴⁾ Teleki: Hunyadiak kora X. k. 3. l.

⁵⁾ Magyar történelmi tár II. k. 203—205. l.

Maróthy lelkének egy másik, szép jellemvonására vetnek még világot a róla szóló adatok: mély vallásosságára. Olyan férfiuról, a ki egész életét a pogány törökök, az eretnek bosnyákok és elszakadt oláhok ellen való küzdelemben tölti, eleve is föltételezhető, hogy benső, erős meggyőződés vezérelte őt sok vérének ontásában, veritékes fáradalmaiban, a maga és testvérei életének kockáztatásában, vagyonának feláldozásában; mert hisz ezek végbevételére egyszerű dicsőség, vagy kalandvágý s más földi érdekek magukban nem elégségesek.

S ezt, mint említők, még jobban megerősítik a következő adatok.

1406-ban Szent-Márton nevű falujának adóját Várfalvával együtt a dombai Szent-György tiszteletére szentelt apátságnak (Szerém megyében feküdt) adományozza oly kikötéssel, hogy az egyházban Szent-György tiszteletére mindennap isteni tiszteletet tartsanak.¹⁾ Ha eszünkbe jut, hogy Szent-György a keresztény hadfiak védőszente, könnyen elgondolhatjuk azt is, hogy hősrünk ez alapítvánnyal háláját akarta kifejezni azon védelemért, melyben védőszente őt részesítette.

Ugyanezen időtájban azon tervvel foglalkozott hősrünk, hogy Szent-Ferencz fiait, a ferenczrendű szerzeteseket, a kiknek áldásos működését boszniai hadjárataiból eléggé ismerte, uradalmaiban megtelepítse s nekik rendházakat építsen. Mivel pedig ezen szerzeteseknek a meghatározott számon felül pápai engedély nélkül nem volt szabad új rendházakat emelni, Maróthy János maga fordult 1405-ben VII. Incze pápához, hogy engedje meg neki a ferenczrendűek számára egy új rendháznak alapítását Atyában a Duna mellett.²⁾ Mivel pedig a közbejött akadályok miatt ezt a megadott időköz alatt föl nem építhette, 1409-ben újra engedélyt kért erre

¹⁾ Rupp: Magyarország helyrajzi története III. ki. 33. l.

²⁾ Hevenesi kéziratok az egyetemi könyvtárban XXXIX. K betű 134. l.

VII. Incze utódától XII. Gergelytől, de most még hozzá-tette, hogy a gyulai uradalom Vári nevű falujában (tehát Gyula tözsomszéd-ságában), mely a váradi egyházmegyéhez tartozott, Szent-Lászlónak tiszteletére szintén építhessen egy rendházat. A pápa 1409. február 23-án meg is adta a szükséges engedélyt,¹⁾ de később a tervben új változás esett. A gyulai uradalomban felállítandó rendház nem Váriban, hanem Gyulán épült föl.²⁾

Hogy mennyire érdeklődött Maróthy János vallása fennmaradása és érdekei iránt, legjobban mutatja a következő eset. Mikor hősünk friauli kormányzó volt, előterjeszté az Olaszország északi részén tartozó XXIII. János pápának, hogy az ő ősi birtoka, Marót körül, kivált pedig a Száva és Báza (most Boszut folyó) közt levő szigeten számos pogány (ugynevezett patarén) élt, egész falvakban csak ezek laknak, s a megyés püspöknek, a pécsinek, soha sem engedelmeskednek, és neki tizedet nem fizetnek. Ezek könnyebb megtérítése végett azt óhajtotta volna hősünk, hogy a pápa a maróthi plébánost nagyobb egyházi hatalommal ruházza föl, tegye őt préposttá s az említett szigeten fekvő falvakat, egyház községetek mind vesse a maróthi prépost joghatósága és felügyelete alá. Ez folyton a pogányok körül tartózkodik, falvaikat könnyen látogathatja, a szigeten lakó plébánosokat buzgóbb működésre sarkalhatja, s így sok reményt lehet hozzákötni, hogy e módon a pogány patarénok majd Jézus Krisztus hitéhez, a kath. egyházba térnek. Kérte azt is, hogy ha az ujonnan megtérőket majd idővel rá lehetne birni a tizedfizetésre, ez a maróthi prépostnak jusson, ez pedig a begyült jövedelemnek negyedrésztét, a mit 400 arany forintra lehetett tenni, a joghatósága alá tartozó plébánosoknak oszszá ki.

XXIII. János pápa hősünknek mindezen kérelmét tel-

¹⁾ U. o. 139. l.

²⁾ Fridrich Orbán: *Historia Provinciae Hungariae ordinis minorum s. Francisci strict. observ.* 1759. 12. l.

jesíté és 1414. május 1-én kelt levelével a maróti plébánost azon sziget prépostjává, előljárójává tevé.¹⁾ Sőt ezen kiváltságot 1414. augusztus 31-én kelt levelében még újabbal és tán még jelesebbel tetézte. Hogy t. i. a maróti prépost a rábizott térítést annál sikeresebben eszközölhesse, s ez igyekezetében annál nagyobb támogatást nyerjen, fölmenti őt a pécsi püspöknek és az esztergomi érseknek joghatósága alól, s egyenesen a római szentszék pártfogásába vette s ennek rendelé alá.²⁾ Ezen új, ritka és figyelemre méltó kiváltsággal a maróti prépost méltóságra nézve a székes-fehérvári préposttal egy rangra jutott. S bár a konstanci zsinaton a magyar főpapok XXIII. János pápának rájuk nézve sérelmes többi intézkedéseit megtudták semmisíttetni,³⁾ Maróthy János az ő prépostjának jogi állását, kiváltságát megvédelmezte és fentartotta. Bizonyos ez onnan, hogy a maróti egyházat több mint félszázaddal később is ezen kiváltságokkal fölékesítetten találjuk.⁴⁾

Legkevesebbet tudunk Maróthy Jánosnak családi életéről. Mintha a kemény, véres háborukban forgolódo hadfi keblében nem is jutott volna hely a hitves és gyermek iránt való szeretetnek. Egy testvérét ismerjük Dénest, a ki, mint fent láttuk, a nikápolyi ütközetben életét adta hazájáért.

A maróti plébánosnak adott kiváltságlevél beszél ugyan hősünknek még több »fratres«-eiről, testvéreiről, de mivel nem teszi e mellé, édes vagy valóságos testvérei voltak, már ezzel is mutatja, hogy azok atyafiai pl. unokatestvérei voltak.

Nejének keresztnévét szintén feljegyezte a kegyelet. Orsolyának hívták. De mivel ez őt 16 évvel tul élte,⁵⁾ ho-

¹⁾ Koller: Historia episcopatus Quinque-ecclesiensis 311—315. l.

²⁾ U. o. 316—317. ll.

³⁾ Karácsonyi i. m. 69. l.

⁴⁾ Koller i. m. 317. l.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 61. l.

lott hősünk maga is hetvenes volt, mikor letette lelkének porlandó sátorát, könnyen arra a gondolatra jöväünk, hogy Orsolya talán nem is első, hanem második neje volt. Ha bebizonyítható lenne, hogy hősünknek csak egy neje volt és pedig ezen Orsolya, akkor neje még magasabb kort, körülbelül 80 évet, ért el, mint ő.

A fenmaradt történelmi emlékek hősünknek két gyermekéről tesznek említést, egy fiuról és egy leányról. Fiát Lászlónak hívták. Először is a 1418-iki tiltakozó levélben van főlemlítve atyjával birtoktárs képen.¹⁾ Ebből következtethetjük, hogy ekkor már elérte törvényes korát, a 24-ik évet. Így hát 1394-ben született. Később atyját követte a macsói bán tisztében. Jobbágyainak jóakarója és boldogulásuk előmozdítója gyanánt mutatja őt két 1438-iki oklevél.

Hősünk leányát Annának hívták. Későn, csak atyja halála után, nyerünk róla hírt és az is szomorú. Országzászlós urnak leánya volt, nagy gazdagság nézett reá, könnyen találhatott tehát magának férjet, s megalapíthatá földi boldogságát. De nem úgy történt. Miért, miért nem ráhagyta magát beszéltetni, hogy Kórógyi Jánosnak, a szintén valkó megyei főúri Kórógyi család tagjának nyujtsa kezét. Az esküvel akkoriban teljesen egyértékű eljegyzés vagyis inkább a házasságba való beleegyezés meg is történt. De Kórógyi János sohasem vitte ősi várába menyasszonyát; mert a lakadalom helyett a Maróthy és Kórógyi család közt oly roppant viszálykodás tört ki, hogy az egész a harczig és ember ölésig fajult; s ha Kórógyi menyasszonyát továbbra is követelte volna, ennek ismétlésétől lehetett tartani. — Ősz vezére iránt való kegyeletből maga Zsigmond király vetette magát közbe, hogy a vérengzés megakadályoztassék. Ő maga fordult IV. Jenő pápához, hogy a viszálykodó házasségeket választassa el. A pápa bele is egyezett az elválasztásba, mert hiszen a há-

¹⁾ Békés megyei oklevéltár.

zasfelek úgy sem éltek együtt egy óráig sem, és megbizta a pécsi püspököt, hogy vizsgálja meg, vajjon való-e az előterjesztés és ha való, akkor válaszsza el a házasségeket megengedvén, hogy mással léphessenek házasságra.¹⁾ Kapott-e azután Anna kisasszony új vőlegényt? azt majd csak a később előkerülő oklevelek mutatják meg.

Hősünk rokoni és baráti viszonyaira bővebb fényt vehetne azon oklevél, melynek kivonatát Teleki József ekkép közli: »A rokoni egyezkedések ez időben igen divatoztak. Így egyezkedtek Maróthy János és Garay László kölesönös segedelmet igérvén egymásnak, az első azonban oly nyilvános kikötéssel, hogy ha a másiknak Ujlaky Miklós és Hunyady János vajdákkal volna baja, ezek ellen ő csak mint közbenjáró lépend föl.«²⁾ Csak az a kár, hogy ha ezen a kivonat eredetijében is erdélyi vajdáknak neveztetnek Ujlaky és Hunyady, akkor a szerződést nem Maróthy János, hanem fia László kötötte. Mikor ugyanis Hunyady és Ujlaky az erdélyi vajdaságot viselték, akkor hősünk már pihent békén a nyitrai egyházban. Különben is csak Maróthy Lászlónál van különös értelme annak, hogy Ujlaky Miklós ellen fegyvert fogni vonakodik, mert ő Ujlaky Miklós leányát Borbálát, birta nőül, s így apósa kárára nem szerződhetett.

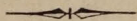
Ime (tisztelt közönség) egy magyar hősnek egy középkori lovagnak élete. Nem hiányzik vonás sem benne a középkori lovagból; ott van a király iránt való rendületlen hűség, ott van a mély vallásosság, ott van benne a nők iránt való tisztelet. Hozzá még nemcsak ez általános jellemvonások ékítik emlékét, hanem ott vannak azok is, a melyek őt valódi magyar hőssé teszik. Mintha tudta, érezte volna, hogy hazánkat délfelől fogja érni a legnagyobb veszély,

¹⁾ Koller i. m. 362—4 ll.

²⁾ Teleki: Hunyadyak kora I. k. 385. l. Extractus Diplomatum Anolzbachiorum. XII. cs. 40. szám.

lenn Bosnyák-Szerb ország és Havasely föld térein küzdött, vérzett országunkért, ott erősítette az ország bástyáit, hogy azok ellenálljanak a romboló török áradatnak. Ily férfiú megérdemli azt, hogy legalább emlékét tisztítsuk meg az ellenségétől rákent mocsoktól és adjuk meg neki az elismerést. Ez elismerést hőszünk nem várhatja szülőföldjétől, mert ott más faj állott a kihunyt helyére, ott Marótból azóta Morovich lett; nyujtsuk tehát az elismerés koszoruját mi, a kik lakosai, szülőttei vagyunk azon városnak s megyének, a hol a polgárosodás, fölvirágzás egyik hathatós eszközlője Maróthy János vala.

Dr. Karácsonyi János.

II.

A boszorkány perek Békésvármegyében.

Művelődés történelmi vázlatok a mult századból.

I.

A keresztyén vallás meghonosításával vette kezdetét a magyar nemzet polgárosodása.

A szeretet hitének világosságot terjesztő szövétneke fénysugarait csak nehezen szőhette át a nemzet ősi hitéletének sötétségén.

Még századok multán is homály borongott a nép vallás-erkölcsi érzete felett, s a világosság nem hatott el minden szív titkos rejtekéig, hol az őshit istenségei honoltak.

Századok teltek el, a nemzet lételét fenyegető viharokkal teljes századok, míg a keresztyén vallás szeretettel ölelhetette fel az egész nemzetet, s midőn már teljes fényben ragyogott, áldásait terjesztve a Kárpátoktól Adriáig: a nemzet alsóbb rétegében még mindig felgyújtattak az őshit áldozat oltára tüzei; sőt még ma is, a végkép kialvó tűznek fel-fel lobban lángja, s halavány fényt vet az ősi hitnek, vallás-szertartásoknak elmosódott képeire; még ma is, nem csak a tündér regékben, a nép mesékben, de a köznép szokásaiban, erkölseiben is él az ős vallás egy-egy bűbajos, regényes, varázshatalmu isteni alakja, s nyilvánul a nép érzületében a bűvös erők, jóslások, babonák hívésében az ős vallás hatalmas életereje.

A magyar nemzet is, mint minden nép, a műveltség alsóbb fokán szívós kitartással ragaszkodott saját erkölcsének s lelkiületének bélyegét viselő hitnézeteihez, s midőn a

felvilágosodás terjedni kezdett, erkölcsi nézete fejlődésnek indult: fokról-fokra, lassu előhaladásban emelkedett fel a nemesebb, tisztább hitelvek magaslatáig; de a magaslatra felvitte őshitének bálványait is, megtisztítva s megszentelve az új hit keresztségével; s azok, kik a keresztyén vallás egyszerű és tiszta, de annál magasztosabb szellemét a nép lelkébe önteni igyekezének: nem dönték a mélységbe a felmagasztalt bálványokat, s oktalan makaességgal nem hirdettek kárhözatosnak oly dolgokat, melyeket megszokott a magyar magasztosaknak, szépeknek, tiszteletre méltóknak tartani őshitében, s iparkodtak azokat az új vallásban eszélyesen fölhasználni, hasznosítani. (L. Barna F. »Ősvallásunk kisebb isteni lényei s áld. szertartásai.« 28. l.)

Ipolyi Arnold örökbecsű mester művében a »Magyar Mithologia«-ban a mult idők homályából kiemelve fényben állítja elő a nemzet ősvallásának legfőbb tündérét, *Nagyboldog-asszonyt* a keresztyén vallásban, mint nemzetünk véd-szentjét, *boldogságos szüz Máriát*.

A szükségszerű ezen engedékenység jelentékenyen hatott a keresztyénség elterjedésére, de nem alkalmaztatott az engedékenység a babonahittel szemben. Szigorú törvények állták útját az ősvallás oly szertartásainak, melyek a tiszta s nemes érzetek elhomályosítására szolgáltak. A tudatlanság, a babonaság, a bűvös erők s jóslatokban helyezett hit üldözés tárgyát képezte minden időben.

Különösen a boszorkányság, — mely az elég magasztos őshit nézeteknek elfajulásában, a tiszta erkölcsöknek a tudatlanság és rut önzés által beszennyezésében, a nép alsóbb rétegében uralkodó lelki sötétségben nyerte lételének okát — volt üldözve s kiszorítva a keresztyén hit, a felvilágosodás fényköréből; de az üldözés daczára is megvonta magát a köznép között félve és elrejtőzve a fénytől, s csaknem napjainkig tengeté bűnös életét.

Magyar elődeink ősvallási élete csodás világát, habár

homályosan, de főbb vonásaiban felismerhetőleg feltárta előttünk tudósaink örökhálára kötelező gondos kutatása.

Nem leendő érdektelen, sőt tárgyunk megértésének némi könnyítésére fog szolgálni, ha a kifejlett mythologiai tudomány adatai alapján a boszorkányhit eredetét ösmertetjük, s válaszoljuk azon titokzatosan őrzött bűverőt, különös sajátságokat, melyeket köznépünk a boszorkányoknak tulajdonít.

Őseink vallása természeti vallás, isten-tiszteletük a természeti erők istenítése lévén, voltak isteni lények, kik közül a jók jóban, a rosszak rosszban részesítették az embereket. De különösen a tündérek, kiválólág női, anyáskodó, végzet intéző lények voltak azok, kik jó vagy rossz szeszélyök szerint, látatlanul csodás, természet feletti módon jót vagy rosszat eszközölve folytak be az emberi cselekvényekbe. E természet feletti főbb lényeknek, istenségeknek, tündéreknek aztán, hitnézetök szerint megvoltak a magok képviselőik, szolgálók is a földön, hova a papok és papnők, mint jósök, jel-, betü-, énektudók stb. tartoztak. Teendőik közül némelyek férfi, mások nőket illető tisztek voltak, azért a férfi papok mellett ott találjuk a női papokat is. A férfiakat közönségesen a had- s csaták nyugtalan ügyei, a házi s népkormányzat, a birói tisztt, a nyájtenyésztés gondjai foglalták el, ugyan ő belőlök kerültek ki a főpapok, az áldozatintézők, és bizonyos szerep közben a jósök is. De már az orvosi teendők, a titkos erejű füvek ismerése, szedése, belőlök orvosságok főzése, a betegek ápolása, gyógyítása gyöngébb nemüknél fogva majdnem kizárólag a nőkhez tartozik vala; ők ápolák, gyógyítgaták a betegeket, ők hegeszték, kötöztetik a sebeket, ők készíték az írokat; iraltak, kentek, fontak, szőttek, vartak, ábrákat himezgettek, sok helyütt írásban és énekben is gyakorlottabbak lehettek, sem mint a férfiak. Ihlettség-, lelkesedés-, ábrándszülte jóslatokra, előérzetekre, előrelátásokra pedig már csak ingerlékeny képzelő tehetségöknél fogva is képesebbek voltak a férfiaknál.

A dolog természeténél fogva ily magasztos teendők végzésére kiválólag fellengző képzelő tehetségű, ihlettségre fogékony s a nagy tömegre úgy szellemők, mint külső megjelenésök fensége, szépsége s bűbájával egyaránt hatni képes fiatal szűzek voltak hivatva, kiknek egészben lényök mintegy akaratlanul is azon női isteni személyeket juttatá eszébe a népek, a kiknek itt képét viselik vala, s csakugyan mindenütt ilyeneknek találjuk őket, s számos egyenes bizonyságok is hozhatók föl a mellett, hogy e tiszték csupán csak ily szűzek által gyakoroltattak a régi népeknél, elannyira, hogy hivataluk, csak bizonyos életkorig tartott, azontul pedig képteleneknek tartattak reá. Így történt aztán, hogy családi körön kívüli természetlen állapotukban a jobb, gyöngédebb női és emberi érzés kihaltával, az általok egykor gyakorolt jóslás, varázslás, kuruzslás, gyógyítás folytatásában kerestek menedéket, de azt többé nem az istentisztelet körében,oltáraik mellett, hanem titkos, alattomos utakon üzték s jó haszonért bűnös cselekvényektől sem irtóztak. Az ilyenek aztán a titoktartást igénylő, aljas, rossz ügyekben, a világosságot futó eselszövéseben a hozzájuk ártani kívánó szándékkal folyamodóknak mindig készek voltak segédkezet nyújtani; így lőn aztán, hogy mostani egész ténykedésök amaz előbbi, sok tekintetben józan és áldásosnak tekinthető helyében vétkessé, kárhozatosá, vészthozóvá vált, s minthogy most már kizárva az istenség tiszteletéből, nem a jó, hanem a gonosz főbb lények, szellemek nevében üzik vala gonosz játékukat, működésök istentiszteletből ördög szolgálatá lett.

Ily állapot foglalhatott helyet a legtöbb pogány vallásban, még azok virágzása korában; midőn pedig a pogányság a keresztyén hit föl vételével háttérbe szorult: az azt tilalmazó törvények ellenére folyvást élt, s fenn volt még, s nagyrészt feledésbe ment állapotában is, titkon bár, folyvást gyakoroltatott kevés számu fenmaradt hivei, s az új tantól eléggé még át nem hatott számos félhívei által. Így lettek

a papok s áldozatintézők (táltosok) bűbájt űző, titkos gonosztévőkké (malefici), a jós papnők életöket jövőmondás és cselszövés-sel tengető boszorkányokká (pithonissák); kikhez azonban a megszokottság, az ősi, nemzeti szokásokhoz való természetes ragaszkodás, az új állapotok által megsértett köz- és személyes érdek, vakhit, tudatlanság, nyomor és vétek még sokakat vonzott.

A nép erkölceinek nemesbülése, a közművelődés fokozatos előhaladása mind inkább szűkebb térre szorította a boszorkány hitet. Amint fejlődött a nemzet, a szerint súlydott alább a boszorkány uralma, s vált hatástalanná ámitó fellépések.

Sokáig kellett küzdeni e sötétség rémeivel a felvilágosodásnak, mert a nép lelkében erős gyökeret vert a bűbajos erejökben való hit, s fogva tartotta a sziveket az üldözött boszorkányok boszujától való félelem is.

A törvény a legnagyobb szigorral igyekvék kiirtani, a művelődés, az előhaladás e veszélyes elemeit, de e törekvést csaknem korunkig nem koronázta a kívánt siker.

Alig másfél századdal ezelőtt még vármegyénkben is felmerült szüksége a boszorkány üldözéseknek, s az ellenök folyamatba tett perek érdekes színben tüntetik fel vármegyénk köznépe, s ítélkező biráink műveltségi állapotát.

Ezen perekből mutatok fel vázlatokat, megvilágítani kívánván némileg vármegyénk mult századi igazság szolgáltatási viszonyait. — — — — —

II.

A csaknem másfél századon át tartott török uralom vármegyénk hajdan népes, virágzó falvait néptelelenekké, romokká pusztítá.

Midőn 1695. év első napjaiban megszabadult vármegyénk a hódító hatalom súlyos járma alól: itt-ott létezett csak néhány község, — s szerteszét emelt roskatag kuny-

hókban, sátrakban, földbe vájt odukban tányázott egy-két család, kiket megkímélt a fegyver, a pusztító tűz, s kik nehéz szolgálataikkal biztosították legalább életüket, mert vagyonaikra rátette kezét a török.

Szívós kitartással ragaszkodtak ezek a földhöz, melyen őseik sírja domborult.

Eltűrték a kegyetlenkedéseket, fizették az óriási harácsot, erőfeszítő munkával emelték az ellenség védsánczait, s a természet ezernyi csapásai között is rendületlenül megmaradtak bár igen kevesen az ősök örökén, hogy átadhassák azt utódaiknak, ha végre valaha felderülni fog a szabadulás napja, széttörik a hódító hatalom járma.

Uratlan birtok volt a vármegye a török kiűzése után.

Erdős, mocsáros pusztaság terült el mindenfelé.

Leégett tornyok kormos falai, leomlott kőhalmok, éhes vadállatok kóbor csapatai, szerteszét porladozó csontok, elvadult tenyészet jelölék a pusztulást, — nyomait az ellenségnek, s e romokra tette kezét az 1695. évben a kir. fiskus.

De ez a kéz gyenge volt ahoz, hogy felemelje a lehullott köveket, erőtlen volt ahoz hogy életet teremtsen ott, hol minden elpusztult.

Ezen erő meg volt azon kevesekben, kik erdőkben elvonulva éltek, meg volt azokban, kik távol vidékekre szerte széledtek.

A mint elvonult a török, lassanként előkerültek, visszazsállingóztak a bujdoklók, felkeresték ősi fészkeik romhalmazát, s megkezdték a nehéz munkát, hogy életet adjanak az elpusztult romoknak.

Felkeresték a ledöntött templomokat, összerakták a szétszórt oltár köveket, s felemelték legelsőbbben is az »úrházát«, hogy buzgó imában hálát adjanak a pusztító *fergeteg* elvonulásáért, a *vadaktól* megszabadulásért, aztán leverték körülötte a sárkunyhók alapkaróit, odukat ástak a földbe, hogy megvonulhassanak a *fergeteg* s a *vadállatok* elől, me-

lyekkel a nehéz munka közben is folytonosan élet-halál harczot kelle vivniok.

S midőn erejök kimerülni kezdte a küzdelemben, a vihar szétszórta, az ár elöntötte tűzhelyeiket, a vadak elpusztíták vetéseiket; lebonták a felemelt templom köveit, felszedték sátorfáikat, s kerestek biztosabb helyet, hol oly sok veszély nem környezte uj telepeiket.

A fáradhatlan munkásság lassanként győzelemre segíté őket, s felépültek a régi s újabb községek, a szegénység, az elhagyatottság, az erőtlenség kinyomataival.

Egy évtized tevékenysége után is azonban a polgárosodásnak alig mutatkoztak némi jelenségei.

A politikai szervezkedés a legkezdetlegesebb állapotban sinlődött, de lassanként erősebb körvonalakban kezdett felünni az igazgatás, a jogszolgáltatás.

Az elhagyott templomokba is visszatérve az »úr szolgálái« megkezdék a lélek táplálását, — az elvadult erkölcsök szelidítését, nemesítését.

S midőn az erőfeszítő munkásság után az uj életre kelt községek rögzös utaira rálépett a polgárosodás, mint pusztító áradat megjelent az ellenség ujra, s nemcsak hogy az előhaladás utjait torlaszolta el, de elpusztított mindent, mit 10 évi tevékenység létesített, elpusztította még azt is, mit a török itt-ott meghagyott.

Az 1705-ik évben törtek vármegyénkre a rácok, lángba boríták a falvakat, ledönték a templomokat, felemésztettek, elpusztítottak mindent mi utjukba akadt, — s ki öldöklő fegyvereik elől el nem menekülhetett idegen megyékbe, ki az őserdők sűrűiben, mocsarak, rétek megközelíthetlen nádasaiban meg nem vonhatta magát: elveszett a lángok között elveszett a gyilkos fegyver alatt.

Elvonult ez a fergeteg is, pusztulást, romokat hagyva maga után.

A felderült nap sugarai visszaédesgeték az elszéledte-

ket, — a bujdoklók, kik a vadak martalékául nem estek, visszatértek tűzhelyeikhez, — s a fájdalom, az elkeseredés jajjai után újra megkezdék a teremtés nagy munkáját.

Éveken át csak tengődés volt az életök, tevékenységük a legerőfeszítőbb küzdelem a létért.

A munkásság, a kitartás vonz.

A kipusztult falvakba rajok ereszkedtek messze földről.

Egyesült erővel kezdtek hozzá a munkához, egyesült erővel törekedtek felírni az ország térképére: »Békésvármegyét.«

A bámulatra méltó tevékenység lassan, de biztosan emelte fel a romjaiból a községeket.

Alig 10 év alatt Gyula, Békés, Csaba, Gerla, Doboz, Vári, Szeghalom, Füzes-Gyarmat, Öcsöd és Ladány községek felépültek; de a még alig 2000 lelket számláló 500 körüli család nem volt képes nagyobb területet művelés alá venni, — itt ott foghatott csak emelkedettebb területeket gazdasági kezelés alá.

Lassanként a kitartó munkásságot jólét kezdé követni.

Minden családnak biztosítva lett a megélhetése, sőt a vagyongyűjtés jelenségei is feltűntek. A barom tenyésztés a nagy kiterjedésű mocsarak mentén kezdett elterjedni, úgy, hogy midőn Békésvármegye létezését már az országos karok és rendek is tudomásul vették, s törvény szerinti szervezését elrendelték, alig volt oly család, melynek tehene, ökre, lova ne lett volna. Az 1717-ben eszközölt összeírás az 573 családnál már csaknem 2000 db. szarvas-jószágot, 294 lovat, számos juhot, sertést, vagy 2839 köből gabonát, 1808 frt készpénzt s együttvéve mintegy 46,000 frt értéket képviselő vagyont tüntet fel.

A közrend, az erkölcsiség azonban nem haladt a vagyonosodással karöltve.

Az anyagi sikerek elérésére irányzott munkásság mellett a jogszolgáltatás, az igazgatás, a vallás, az erkölcsi élet elhanyagoltatott.

A hit s erkölcsök meglazulása, a szervezett községi élet, a hatósági erő hiánya maga után vonta a jogtalanság elterjedését, az erőszak uralmát.

A község szerteszét tanyázó lakosai nem tartották tiszteletben a tulajdon szentségét. Minden lépten-nyomon megtámadásnak volt kitéve a személy és vagyon egyaránt. A rablások, erőszak, jogtalan birtokfoglalások napirenden voltak, s községi, vármegyei jogszolgáltatás nem volt, s büntetlenül halmoztak bünt bűnre.

Kevés házassági összeköttetés volt, mely a törvényes feltételek mellett nyert volna lételt.

Magok a községek lakosai, de különösen a várórség, s az egyes községekben tanyázó katonaság, azon kor nyelvén »császárs béresei«, nem tartózkodtak betörni a családi élet szentélyébe. Feldúlták a házasság élet nyugalma, örömeit, s vadszenvedélyükkel szították az erkölcstelenség pusztító tüzét.

E korszakból maradt periratok a rablások, gyújtogatás, erőszak s főképen a házasságtörések az erkölcstelen élet elterjedéséről tesznek szomorú tanúságot.

S nem volt községi, vármegyei hatóság, mely e bűnök elterjedésének gátot vethetett volna.

Különösen vármegyei igazságszolgáltatás egyáltalán nem létezett.

A jogkereső feleknek a szegedi kamarai prefectura szolgáltatott igazságot, ha ugyan vett valaki fáradságot arra, hogy oly messze keressen sérelméért megtorlást, inkább várt kedvező alkalomra, míg maga szerezhethet orvoslást, s így csaknem minden felsőség nélkül, — mert a község biráját alig lehet számításba venni, — erőszaknak, megtámadásnak volt kitéve a községek gyér lakossága, s többnyire önkényszerű katonai jogszolgáltatás mellett tengődött évről-évre a vármegye népe.

A jogtalanság s erkölcstelenség elterjedése mellett a közművelődési, egészségügyi viszonyok, hogy mily szánandó állapotban lehettek, elképzelhető.

A nép lelki szükségletei nem nyerhettek kielégítést; mert e szomorú korszakban az egyházi állapotok is csak a rendezés kezdetén voltak. Alig egy-két községben hirdette a hit s erkölcs tanait a lekipásztor, iskolák létezéséről pedig ez időben mit sem tudunk.

Még jóval később is, midőn a községek és a vármegye már szervezett életet nyertek, az egész vármegyében Gyulát kivéve, nem volt kereskedő, iparos, s csaknem egy fél század mulva telepedett le orvos a vármegyében, s így egyrészről az erkölcstelenség, másrészről a messze terjedő mocsarak, a kedvezőtlen természeti viszonyok, a háború pusztításai a közegészséget oly annyira aláásták, hogy a ragályos kórok, a török-tatár, rácz irtó háborúnál is nagyobb mérvben szedte áldozatait.

S lehet-e csodálkozni, ha a szenvedők írt, gyógyulást kuruzsló, javasasszonyoknál kerestek.

S lehet-e csodálkozni, ha az értelmetlen kuruzsolók száma minden községben nagyon elszaporodott, s bűbajos titokszerű gyógykezelések nemcsak hogy gátat vetett volna a pusztító kóroknak, de megmértelyezte a hitet, bizalmat, elfogultakká tette az embereket, elfedte a bajok forrásait, megbénította, sőt félelmissé tette az okok fürkészését, — s a tevékenységet azok elhárítására; ily körülmények közt s a közegészségi viszonyok mindinkább oly szánandó állapotba jutottak, hogy a vármegye lételet többé nem az ellenség pusztításai, de a ragályok, kórok nagymérvű elterjedése veszélyeztetet.

Ha lett volna is községi szervezet, közigazgatás, nem lehetett volna gátat vetni a kuruzslás elterjedésének, mert a létfontartási ösztön sokkal erősebb volt, s az értelmetlenség táplálta azt, minthogy az okszerűbb segély hiánya mellett azt erőhatalommal is megszüntetni lehetett volna.

Ily viszonyoknak tulajdonítható aztán, hogy az egyes községek előhaladása nemcsak megakadt, de a pusztulás nagymérvű jelenségei mutatkoztak.

Egyes községek családainak száma csaknem felére olvadt, részint kivestek, részint menekültek oda, hol a személy s vagyon bátorlét kedvezőbbnek tűnt fel.

Mig az ujjonnan alakult községek az előhaladás, az anyagi gyarapodás felé oly szívós kitartással törekedtek, a kormány s az országgyűlés alig fordítá figyelmét a vármegyére, nem vette számba létezését, úgy tekintette, mint pusztá, lakatlan területet, mely a polgárosodás fészkeül nem szolgálhat, csak midőn a közbátorság veszélyeztetve lett, a pusztulás jelenségei feltűntek, fordította figyelmét reánk, s vett tudomást arról, hogy itt emberek is laknak, kik fejlődésre alkalmas erővel rendelkeznek, de a kik elhagyatottságukban az elpusztulás felé közelednek, s megdöbben, és szükségesnek látta biztosítani a vármegye eddig elért fejlődését, biztosítani fennmaradását.

Az országos karok és rendek az 1715. évi 92-ik törvényczikkben kimondották tehát, hogy »Békésvármegye létezik.«

A török uralom alatt átélt hosszas szenvedés, majd a husz évi tengődés után 1715-ben vette kezdetét Békésvármegye új élete.

A közigazgatás, a jogszolgáltatás szervezetet nyert.

Lassanként a törvény, a jog uralma lépett a fejtelenség helyébe.

Üldözve, büntetve lett a jogsértés.

Nehéz munka volt a közrend uralmát meghonosítani.

Tudatlansággal, balfogalmakkal, előítéletekkel, babonahittel kellett küzdeni, — s a küzdelemben maga a jogszolgáltatás sem vitt józan okosságot, bölcsességet, felvilágosultságot.

Nem volt ment a büntető bíró korának előítéleteitől, s nem birt helyes ismeretével azon helyzetnek, melyet a százados elnyomatás a szenvedés, a közrend, a hitoktatás, az erkölcsi erő fejlesztésének hiánya teremtett.

Oly képtelenségeket, melyek a józan okosság bírálatát ki nem álhatták, valóknak s olyanoknak tekintett, melyek alapján lelkiismeret furdalás nélkül felgyújtatá a máglyát áldozatul adva a lángoknak a tévhit, a babonáság terjesztőit.

S valjon a lángok felemésztették-e az áldozatokkal együtt a babonáságba helyezett hitét a népnek?

III.

Van egy községe vármegyénknek, mely évszázadok viharait tul élte.

Lakosai, a honszerző ősök utódai, — kik a pusztító harcok, veszedelmek között sem széledtek el idegenben, szívós kitartással ragaszkodtak az ősi fészekhez.

Ha jött a fergeteg, mint védheték tűzhelyeiket, védelmezték, ha erőt vett rajtuk az ellenség, vagy az elemek megvonultak határaikon, erdeik rengetegeiben, mocsáraik nádasaiban, s midőn megtisztult a határ, visszatértek a romokban hagyott lakokhoz, folytatták a létfenntartás nehéz munkáit.

Ez a községe vármegyénknek: Doboz.

A XVII. század elején, midőn vármegyénk uj életre kelt, — Doboz még mindig az átélt szenvedések nyomait viselte.

Az őserdők által körülvett községben alig egy-két lakház jelezte csak a rég letűnt jobb napokat.

Szomorú emlékei voltak ezek a hajdani jóllétnek. Tető nélkül, vagy csak kóróval, parajjal, náddal fedve állottak, úgy ahogy a rácz dúlások nyomait viselő kormos falak.

Az alig egy század előtt még fényes, várszerű kastélya a község földes urának, a hatalmas Czáfor bégnek, ma már ledöntve, rom halom. A régi pompa helyébe a pusztulás lépett, s a kegyetlen ur is ott nyugoszsza örök álmát, hova a község lakosaiból oly sokat üzött.

A Veres család ősi curiáját sem kimélte a rombolás. Romokban hevernek a szilárd falak. Öreg emberek is alig

tudják már, hol lakott, hol élt a derék jó lelkű ur, Veres Márton, Sarkadvár kapitánya.

Eltörölte az idő még emlékét is az uri laknak, de nem azt, hogy szabadokká tette jobbágyait.

Itt-ott, mintha sírdomb volna, emelkedik ki a földből egy-két család tűzhelye.

Mélyen be vannak vájva a földbe, talán hajdan a jólét napjaiban eleség vermek voltak, ma lakásnak is jók.

A felső részen még a templom falai is meg vannak, tetejét, tornyát rég elpusztította az ellenség, ezt is csaknem minden évben felkeresi az árviz, hogy ledöntse, s ne maradjon ijesztő jele a török, a rácz testvéri szeretetnek.

A lakosokat innét elűzte az árviz, átköltöztek Alsó Dobozra, néhány család meghuzódott Sámson vára romja között, másokat az Óvár alagutjai és Földvár földhányásai fogadtak be.

A 32 család szerteszélyel ellepte a szűk határt.

Az öreg tiszteletes Szekrényessy Bálint, ki 1666. óta osztotta meg hiveivel a balsorsot a szabad ég alatt hirdeté a szent ígéket s eljárt egyik családtól másikhoz tanítani az örök szeretet magasztos tanait.

Hajdu János volt az igazság, a rend szigorú őre, a község bírāja.

Volt is elég gondja; pedig jó népe volt Doboznak, nem bántotta senki a másét, kerítést sem kellett bontani, áthágni, mert hiszen nem volt; hanem sok gondot adott a szerteszét tanyázó lakosok visszatelepítése a községbe, minduntalan azon fáradozott, hogy húzódjon össze a lakosság, emeljen épületeket, hiszen a vármegye azért engedte el az adót, azért nem kívánt robotot, hogy felépüljön a község.

A lakosok nem hajtottak a jó szóra.

Azok is kik bent laktak, ki akartak költözni szerteszélylyel. Nagy titokban panaszkodtak, hogy sok a veszedelem a községben, ki maga, kinek a cselédje, tehene van

örökös bajban. Nincsen se éjjelők se nappalok, melyet nyugodtan tölthetnének, hol itt, hol amott látogatja meg őket a veszedelem; napirenden van a *rontás, vesztés*.

A bíró háza táját sem kerülte el a baj, s átlátta, hogy nagy csapás az, ha a faluban *boszorkány* van, hát még ha annyi mint Dobozon.

Hiába beszélt a tiszteletes, intése, könyörgése nem használt semmit, s annyira rettegtek a szegény doboziak, hogy — jobban mint a töröktől ráctól.

Sánta Mátyásné állott a legnagyobb hirben.

Ő volt feje a boszorkány hadnak.

Kis Istvánné is nagy hirre kapott ő nála gyültek össze Harcsásné, Turós Piroska, Nagy Mátyásné, Rókáné Molnár Panna az egész vármegyéből. Belevették a gonoszok az ördögösségbe Sánta Mátyást is; Suppony András is eljárt néhánéha hozzájuk.

Nem hiába rettegtek tehát a doboziak, ha ilyen sok gonoszszal gyült meg a bajuk.

Legnagyobb volt a panasz Sánta Mátyásnéra.

Alig volt a faluban ember, ki vagy magán, vagy hozzá tartozóin ne vette volna észre gonosz boszorkánysága hatását.

Sok panaszra, sok kérésre végre Csipkés Komáromi György alispán 1715. év október 16-án megbizta Böleskey Miklós szolgabíró, hogy vizsgálja meg az ügyet.

Böleskey Miklós szigorú ember volt. Nagy jártassággal bírt a bűnügyekben.

A mint az alispán rendeletét vette sietett Dobozra, ki hirdettette, hogy miben jár, s akinek valami panasza van Sánta Mátyásné ellen, bátorsággal járulhat eléje felveszi, s megvizsgálja a panaszt.

Harminczhét tanu jelentkezett, — sokan ezek közt ugy látszik csak a szomszédok, ösmerősök nógatására mentek fel a szolgabíró elé, mert megkérdeztettek ugyan, de nem tudtak válaszolni semmit a feltett kérdésekre.

A tanukhoz következő kérdések intéztettek.

1. »Tudod-e, láttad-e, hallottad-e dobozi Sánta Mátyás-nénak Anna asszonynak nyilván való ördögösségét és boszorkányságát?»

2. »Tudod-e, láttad-e, hallottad-e, hogy ördögi mester-ségével, varázslásával valakit megkötött vagy fenyegetés után valakit megvesztett volna?»

3. »Kiesoda ebben jó tanu, megmondani tartozik a fatens.«

Megkezdődött a tanu kihallgatása.

Barna András, Balog Andrásné, Sós Mihály, Kis János, Balog András nem tudtak előadni semmit.

Szegedi Jánosné 25 éves jó erkölcsű, kifogástalan tanu, ki a terhelő vallomások sorát megkezdte.

Előadta, hogy Sántáné, a kinél ő lakott, midőn elment tőle lakni erőssen megfenyegette s azt mondta, hogy ha el-megy tőle lakni, megsíratja még a tejet is, a melylyel az anyja táplálta »s én nekem — így szólt — az óta nincs tejem, a gyermekemet nem szoptathattam, a fenyegetés után kötés esett rajtam, mint egy-két hónappal. Tudom, hogy a kötött meg engemet.«

Következtek Kis Istvánné, Borsos Mihályné, Kis Péter, Faragó Ferencz, Ferenczi Györgyné, Sós Mihályné és Kis János, kik a feltett kérdésekre szintén nem adtak elő semmit.

Csordás János azonban már tudott Sántánéra terhelő dolgokat. — »Sarkadon együtt lakván Sánta Mátyással — így szólt — ugy Sántánéval is, hallottam, hogy azt mondta Sánta a feleségének: te vesztetted meg ezt a leányt, tudni-illik — mondja tanu — a saját leányát.«

Szifyártó Ferencz szintén azon tanuk közzé tartozik, kik Sántáné ellen nem vallottak.

Hajdu Jánosné azonban már terhelő vallomást tesz. »Lakadalmas háznál levén, — így vall — Sánta Mátyásné magammal együtt főzött, a magam gyermekem elakarván on-

nan menni, a házból ki is ment, s Sánta Mátyásné hívta vissza a fiamat, hogy a hívásra vissza nem ment, megfenyegette: várj csak, így szólt, — nem jössz vissza, de megbánod, s azon éjszakán a fiamnak a lába kitekeredett. Nem tudom, ha az ő ördögössége miatt-e vagy sem.«

Ugy látszik tanu terhelő vallomását enyhíteni akarta; szintén ily módon tett vallomást Szilágyi Dávid, ki azt mondta: »eleget gyötörtek, majd esztendeig az ördögök Sánta Mátyásné képében; de ő volt-e vagy nem, nem tudom.«

Erdődi János, szintén nem tudott a feltett kérdésekre mit sem előadni.

Csordás Jánosné azonban, kinek férje már kihallgattott, előadta, hogy »egy reszketős leánya levén Sánta Mátyásnénak, hallotta az urától Sánta Mátyástól, hogy sokszormondotta a feleségének: te etted, te vesztetted meg ezt a leányt, eddig ugy nehányszor megöltelek volna érte, ha lehetett volna.«

Szabó György vallomása is érdekes. »Láttam, — így szólt, — hogy valami csontot a Sánta Mátyásné leányának párnájából vettek ki, melyet kötésnek mondtak, hallottam, hogy azon párnán nem nyughattak, míg a csontot belőle ki nem vették.«

Borsos Mihály hallotta — mástól, hogy a bíró fiát Sánta Mátyásné vesztette meg, egyebet mit sem tud.

Kis Mihály, Kis István, Csordás István, Varga Mihály mit sem tudnak Sántáné ellen felhozni.

Szegedi János azonban már jobban ösmerte Sántáné gonoszságait, s azt adta elő, hogy »Sánta Mátyásnénál lakott s hogy elakart tőle menni, azt mondta neki, ne menj el, mert az anyád tejét is megkeserülöd.« »A házamban ülök, — így szól tanu tovább, — s hallottam, a Sántáné szájából: akárhol járjon az ifju legény, minden szive titkát tudom, tüdőjét, máját által látom. Annak utána a feleségemen rajta esett a nyavalya. Nem tudom egyéb ördögösségét Sánta Mátyásnénak, csak gyanakszom.«

A dobozi bíró, Hajdu János igen terhelő vallomást tett s vallomása a bünper elbírálásával nagyhorderővel birt, mert a szolgabíró ugyancsak *megnotabenezte*. »A fiam, így szól — hogy nem vette el a Sánta Mátyásné leányát, megharagudott reá, s a miolta fiam megházasodott, a vesztés miá mindörökké beteg volt az olta, s a fiam is mondja, hogy Sánta Mátyásné kötötte meg.«

Kis István hallotta Kis Istvánnétól »Sánta Mátyásné vesztette meg a bátyádat ha én meg nem gyógyítottam volna, abban kellett volna meghalni.«

Ezen vallomást is megjegyezte a szolgabíró, ugylátszik azért, mert Kis Istvánné kuruzsulására vonatkozást tett a tanu.

Hajdu István alig 18 éves ifjunak a vallomása igen érdekes. »A nyáron, — így szólt — az aratástól amint haza jöttem, arra kért Sánta Mátyásné, hogy vigyek almát neki a megyeri földre. Én azonban nem vittem. Este lefeküdtem a szunyogháló alá. Ebren voltam, nem aludtam. Egyszer csak egy szürke lovon odajött a szunyoghálóhoz, lovát a szunyogháló fájához megköti s maga rá ült a gyomromra, s ott gyötört, hogy miért nem vittem neki almát.«

»A lakadalomban lévén egykor — így folytatja — ő is ott volt. El akarván menni a lakadalomból, Sánta Mátyásné arra kért, hogy ne menjek el, menjek vissza. Hogy vissza nem mentem, megfenyegetett Sánta Mátyásné, megbánod ezt. Akkor éjszaka kitekeredett a lábam s most is úgy vagyon. Most nem régiben is egy éjszaka rám jött s bundából nyeret csinált a hátamra, a farmatringja ki nem tölt a bundából s a ponyva szélből csinált. Azolta voltam a házába, egyszer ő megtörölgetett s mindjárt leestem a lábomról, s míg magamat ki nem aludtam, fel nem kelhettem, s el nem jöttem.«

Szintén érdekes a Pap György vallomása. »Hallottam Sánta Mátyásnénak a szájából — így vallott — hogy mon-

dotta a Kis Ferencz mostoha fiának Törös Istvánnak: ha nem szánnálak, minden harmadnap sáron, vízen a pusztáról haza kellene jönnöd Dobozra. — Hallottam azt is Sánta Mátyásnének a maga tulajdon szájából, hogy megfenyegette Dávidot, a Kis Ferencz kondását: no pogány, szülöttem nem vetted el, de várj még az anyád teje is keserű lesz. Hogy aztán Dávid megházasodott, mindjárt megnyavalyásodott a fenyegetés után. Hallottam Dávidnak a szájából hogy ötet Sántáné tördeli, s az ördögök kinozzák. Azon nyomorúságban lévén Dávid, a Kis Ferencz pásztora hallottam, hogy kinlódási közben mondotta: Jaj, ne kinozz, ha magamat megölsz is már, a feleségemet ne bánts. A pusztán laktunkban is láttam, hogy úgy összetördelték Dávidot, hogy semmi testét meg nem mozdíthatta egyebet a kis ujjánál a nyavalya miatt. De hogy az ördög vesztette-e, nem tudom. Nyilván.»

Törös István ezen vallomást megerősítette. »Sánta Mátyásné azt mondta nekem magamnak — így szólt, — ha nem szánnálak, úgy minden héten haza kellene néked a pusztáról jönnöd. Azt is hallottam a maga saját Sánta Mátyásné szájából, hogy soha sem éjjel, sem nappal nem isztok olyan helyen, hogy én ne tudnám, ha csak az ablakon ki nézek is.«

Érdekes egy másik tanu — Kovács György vallomása is. »Mikor Sánta Mátyásné a maga leányát haza akarta adni a mátkájának, a mely párnát készített volt nékie, hogy vele adja, az idő alatt a maga saját fia Sánta Jancsi azon párnán hált s rajta nem nyugodhatott, más estére ismét Sánta Mátyásné fiának alá akarván vetni azon párnát, nem hagyta Jancsi maga alá vetni. Az anyja Sánta Mátyásné kibontotta a párnát s azon párnából egy hosszú takaros tollat vett ki, a kinek a béli gyapju madzag volt, a melyet Sánta Mátyásné maga szélylyel tépett és szélylyel hányt azután a párnát bevarrta. A ki annak utánna rajta feküdt semmi nyavalyája nem lett.«

Pap Mihály 22 éves jó erkölcsű ifju szintén birói megjegyzésre méltó vallomást tett.

»Egykor, így szólt — a tűz mellett fütözzvén és ülven, Sánta Mátyásnéól nem maradhattam. Reám jöven, csiklandozott, harapdált, de nekem nem lévén kedvem semmihez, megfenyegetett s rajtam nagy fájdalom esett. Mondom az édes anyámnak, hívja elő Sántánét, had kenjen meg. El is jött hozzám nagy hamarjában, s megkent, s azt mondta, holnap semmi gondom nem leszen. A megkenés után csendesen alhattam, s nyugodhattam is, másnap egészségben költem fel is. Tudom nyilván, hogy az ő dolga volt a rajtam esett fájdalom, ő gyógyított is meg belőle. Azt is hallottam a maga szájából, hogy valahol isztok s engem emlegettek, én mind tudom mit beszéltek; vagy szidtok, vagy akármit szójatok felőlem, ha csak az ablakomnál ülök is, mind tudom.«

Erős képzeletről tanuskodik Fazekas István vallomásaiban. »Én — így szól — Megyeri György pásztora lévén, egyszer a mezőről engemet a boszorkányok elvittek, kik voltak, nem tudom. Nekem a száram bokában el is törött, a mikor vittének; de én azon boszorkányok között esmertem Sánta Mátyásné, ő volt a zászló tartójuk.« S ezen kifejezés birói tollal alá is van huzva.

Igen fontosnak tarthatta a szolgabíró a Sántha Mátyásné nászának a vallomását. Ez azt adta elő, hogy »látta midőn a menyének Sánta Mátyásné leányának a párnájából, kit véle adott Sántáné a leányával, vettek ki valami csontot, mi szerzet, volt azt nem tudja, a menyétől hallotta, hogy azon párnán nem nyughatott, nem alhatott.«

Ezzel a vizsgálat befejeztetett.

A tanu vallomásokról felvett jegyzőkönyv, a szolgabíró aláírásával s pecsétjével hitelesítve a törvényszék elé terjesztetett.

Mielőtt az ítélet meghozatott volna, Hajdu János Doboz község birája, ki ugylátszik zokon vehette a fia megrontását,

megjelent a törvényszék előtt — s előadta, hogy oly dolgok történtek vele — multkori kihallgatása óta, hogy Sántáné nyilvánvaló boszorkányságáról megbizonyosodott, s arra kész a hitet is letenni.

A nemes vármegye bünfenyítő törvénzszéke 1716. év Szent-György hava 27-én ült össze Füzes-Gyarmaton, Csipkés Komáromi György alispán elnöklete alatt.

A törvényszék birái közzül Böleskey Miklós szolgabíró-t találjuk megnevezve; a többiek valószínűleg Rédey László, Hanzell Antal, keserői Frater Ferencz és István, Szőke Mihály, Pécsy István, Szegi Gáspár, Pelsőczy Bálint, Jeney Ferencz rendes táblabírák s a tiszteletbeliek: Vasváry István, Komjáthy Zsigmond, Gúthy Sándor, Jeney Sámuel, Szücs István, Ábrahám György, Bécsi István, Csarnay Ferencz, Győry Ferencz és Cséffy Péter közül 10-en vettek részt az ítékezésben.

A vizsgálat eredményét Böleskey Miklós terjesztette elő.

Ezután következett a »fiscalis procurator« jeles Tolnay István vádbeszéde.

»Előre bocsájtván az előre bocsátani szokott törvényes óvásokat és kedvezményeket, fentartván magának az általános ügyvédi jogosságot — előadja a következőket. Nyilvánvaló, hogy vádlottnő miféle rossz indulattal és talán ördögös mesterséggel körülvéve, már régen, mult években lett abba beavatva; midőn jelenleg is beavatkozván a rossz mester-ségbe, gyakorolván ördögös dolgát, igen sok egyént, mint azt hinni elég ok van, megrontva, nemcsak kisebbeket sőt nagyobbakat is gonosz mester-ségével megvesztett. Miután pedig az ehez hasonló gonosz cselekedetek, megégetés büntetése alatt tiltva vannak és pedig az ország törvényei és nyilvánvaló szokásai szerint: azért a büntettek tanulmányozása, kiderítése végett ezennel előterjesztett bünvizsgálatról szóló iratokban foglaltakhoz a legerősebben ragaszkodva kívánja a tanukat hitelesíttetni, s az onnan merített igazság

utján vádlott nőt kínzásra elítélni, meghirdetvén ezt a törvényszék házának ajtaja előtt. Egyéb iránt fentartja a fentartandókat.»

A latin nyelven előterjesztett vád után a vádlott védelmére kirendelt védő ügyvéd Kövér Péter adta elő magyarul tiltakozását a vád ellen.

A védelem igen rövid volt: »Vulgaliter ha mit mondottnak, Sopialodtnak és azok elő nem fordulhatnak, a kik elmultanak.« Ennyi volt az egész; de hogy ez is elég fontos lehetett, kitetszik abból, hogy Tolnay István nem hagyta szónélkül, mire aztán Kövér Péter is belemelegedett s kifejtette, hogy a Sánta Mátyásné nyilvánvaló boszorkánysága nincs minden kétséget kizárólag bebizonyítva, s kéri védenését a bűn s büntetés terhe alól felmenteni.

Erre is válaszolt a vádló, s felelt rá a védő, míg nem a törvényszék kifejtve látván mind azt, mit vádlott terhére s védelmére felhozni lehetett: elbirálta a fontos bűnügyet.

Mindenek előtt elhatároztatott, hogy vádlott »jelenlétében a tanuk esküdjenek reá,« hogy őt nyilvánvaló boszorkánynak tartják.

A két tanu Hajdu János és Kis Mihály volt, kik kezeiket vádlott fejére téve megesküdtek.

Ez megtörténvén, a bizonyítékok szigorú birálat alá vétettek, mérlegeltettek s két indítvány tétetett a bíróság elé.

Az egyik: »comburatur,« égetessék meg; másik pedig »sütögettessék meg; ha többet vall: égettessék meg; ha nem: a vármegyéből »csapattassék ki.«

Öt vonás jelzi az első indítványra adott szavazatokat, ugyanannyi a másodikra adottakat.

Az alispán komoly fontolóra vette, hogy szavazatától függ most már a szegény vádlottnak mindenkép szánandó sorsa. Talán hitte, hogy a »sütögettetés« kínai nem fogják megtörni, erős lélekkel kiállja a szenvedéseket, s megme-

nekülhet a megégettetés kínhalálától, a második indítványra adta döntő szavzatát.

Ehez képest aztán a »határozat« következésképp hozatott meg.

»Az előállított tanuk vallomásaiból, úgy a vádlott fejére két tanu kezeit téve letett esküből világosan kitetszik, hogy ő az ördögös mesterséget nagyban gyakorolta; mindazonáltal, vettessék alá a kínzásnak, illetőleg kinoztassék, és ha kínzás után bevallja bűnét: égettessék meg; ha pedig nem vallaná, a hóhér által veszzőztessék meg és a nemes vármegyéből örökre száműzessék.«

A törvényszék nem késett szörnyű ítéletének végrehajtásával, mint azt a »fiscalis procurator« kívánta is.

A bakót magával vitte Gyarmatra s megkezdődött a kínvallatás.

Sánta Mátyásné bűnügyi iratai nem tanuskodnak arról, hogy a kínzás mikép folyt le; kétségtelen azonban az, hogy a szenvedések megtörték. Vallott, s nemcsak a terhére felhozott büntényeket ösmerte be, de terhelő vallomást tett másokra, sőt férjére is.

A mint a vallomásai alapján később folyamatba tett bűnperek tanusítják: Sánta Mátyásné Füzes-Gyarmaton még az 1716-ik évben megégettetett.

A Sántáné bűnügye iratai közt elavult, megsárgult kis papir szeleten a vármegye nótáriusa fenhagyta az utókorra, hogy a nemes vármegye a bakót állandó foglalkozásra évi fizetés mellett fogadta fel, s fizetett részére évenként készpénzben: 12 magyar forintot, s adott kabátot, nadrágot, mentét, köpönyeget, aba szűrt, két pár eszímát és öt köből buzát.

IV.

Az első áldozat, kinek vesztét Sánta Mátyásné kínvallatása okozta: Kis Istvánné volt.

Nem kevésbé rettegetek tőle a doboziak, mint Sánta Mátyásnéétól.

Sok volt a panasz rá. Alig volt Doboznak olyan lakosa, kit gonosz boszorkányságával meg nem kötött, meg nem veszített volna; s ha valaki nagy bajában hozzáfordult, nem győzte volna minden jóval ellátni. Telhetetlen volt, s ha kívánságait nem teljesítették, hagyta elveszni a szenvedőket, sőt talán — maga is igyekezett rajta. — Így mondják ezt a doboziak.

Kis Istvánné is perbe fogatott, a Sántáné vallomása alapján.

Sokáig folyt a pere, több ízben is hozzálatott a vármegye az igazság kiderítéséhez, s Bölcskey Miklós szolgabíró mellé, még az esküdtet Kis Ferenczet, majd Nadányi Miklóst is kirendelte a vizsgálatra az alispán, hogy segítsen a bonyolult nagy bünper megvizsgálásánál.

Először 1716. évi május 5-én, másodszor ugyanazon évi október 26-án, majd november hó 26-án foganatosították Kis Istvánné ellen a vizsgálatot.

Igen sok tanut idézett maga elé a szolgabíró, s ezek kihallgatása ugyancsak igénybe vette idejét, s megpróbálta türelmét.

Lássuk először is az 1716. évi október 26-án eszközölt vizsgálat adatait.

A tanukhoz következő kérdések intéztettek.

»Tudja-e, látta és hallotta-e a tanu dobozi Kis Istvánnénak nyilvánvaló ördögösségét és boszorkányságát, és ha valaha embert kötött vagy veszített volna meg ördögösségével s boszorkányságával, s kit tud jobb tanunak lenni?»

Kis János volt az első tanu dobozi lakos, körülbelül 36 éves kifogás alá nem jöhető egyén, s arról tett tanuságot, hogy »Kis Istvánnénak tudja nyilvánvaló boszorkányságát, mert néki a fülét megvesztette, hogy megsiketült, s a nyelvét is megvesztette, úgy hogy a füle tövéhez vonta.«

Hajdu János, ki Sántáné ellen volt a főtanu, a Kis Istvánné bűnügyében is kihallgattatott s előadta: »a midőn

a fiam meghalt, hallottam Kis Istvánné szájából, hogy mondotta: immár a nagyobbik fiadat ne féltsed, hanem a kisebbiket. Hallottam azt is a maga tulajdon szájából Kis Istvánnénak: ha engemet megégetnek vagy vallatnak, nem a szegényére, hanem a gazdagjára vallok.»

Következtek: Settely János, Barta János és Óré János tanuk, kik a feltett kérdésekre nem tudtak előadni semmit.

Ör. Kis János körülbelől 70 éves azt vallotta, hogy »hallotta, Kis Istvánné mondta a maga szájával, hogy ezt a fogságot csak egy párnahéjért és egy kötőnek valóért szenvedem, de bizony, ha engem megvallatnak, én is nem arra vallok a kivel jártam, hanem arra, a kivel nem jártam.»

Ugyanezen vallomást tette Köteles János, Csordás János, Deák János malommester és Megyeri György is.

Köteles István »hallotta a Kis Istvánné szájából, hét ludam levén, kérte tőlem, hogy oda nem adtam, mondotta: megbánod, s meg is bántam, mert a fiam meg is betegedett s valamig ő be nem kötötte, meg sem gyógyult.»

Az 1716. év november 26-án eszközölt vizsgálat alkalmával következő kérdések tétettek fel a tanuknak.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu dobozi Kis Istvánnénak nyilvánvaló boszorkányságát; ha valaha valakit megfenyegetett volna és fenyegetés után kötést vagy vesztést ejtett volna rajta; s tudja-e tanu varázslását, bűvölését, babonását s ördögi mesterségét?»

Hajdu János ez alkalommal is kihallgattatott s előadta: »tudom nyilván, a fiam meghalván, maga szájával mondotta nekem, hogy ha a fiamat itthon életbe érvén, bekötözhetett volna, a fiam meg nem halt volna.»

Ugy látszik már ekkor Hajdu János nem volt a község birája, mert vallomásában jelzi, hogy »mikor bíró volt, elfogatta Kis Istvánnét, s ez akkor azt mondta, ha vallatják nem az aprajára vall az asszonyoknak, hanem a nagyjára.»

Kis János, ki az első vizsgálat alkalmával is tanusko-

dott, újra kihallgattatott, s most terjedelmesebb vallomást is tett, s a vizsgálóbíró vallomásának fontosságát is tulajdoníthatott, mert megjegyezte.

»Tudom — így vallott — Kis Istvánnénak nyilvánvaló boszorkányságát, mert onnan felyül a felföldről vagy 20 fekete singet hoztam eladni, s azokból vagy hármát kért én tőlem ajándékba. Én arra azt mondtam neki: én nekem abba egyet sem adtak barátsággal. Arra azt feleli nekem: a bátyádat is meggyógyítám a vesztésből, mert őtet ha én abból meg nem gyógyítottam volna, neki abba kellett volna elveszni. De meg magad is nem sokára megszorulsz. Én csakhamar, vagy harmadnap mulva megbetegszem, a nyelvemet megfordítván szájamba fülem felé vonta s meg is siketültem bele.«

»Abban a nyavalyámban hozzám jöven Kis Istvánné, erősen megfenyegettem, hogy engem meggyógyítson, mert megégettetem. Észrevevén Kis Istvánné, hogy nem jól leszzen dolga neki, a fenyegetés után meggyógyított.«

»Egykor Kis Istvánné — így folytatja tovább — kihozván a mezőre hozzánk az ételt délbe, mikor kihozta az ételt, ide nem adta, hanem estve későn, másnapra kelvén négyen ettünk benne, de mi mind a négyen olyanokká lettünk, hogy estig összedagadván torkunk, miatta alig szólhattunk.«

»Hallottam a bátyámtól, hogy mondotta: Kis Istvánné miatt van nekem az a kegyetlen nyavalyám, és Kis Istvánné mondotta: miért nem külditek haza az apjához a Kis László feleségét, sohase leszzen neki — jó dolga. Én is kérdeztem Kis Istvánnétól: ugyan ki vesztette volt meg az én bátyámat? Mondotta Kis Istvánné: bizony Sántáné azt, hogy őtet el nem vette.«

Borsos István lényegtelen dolgokat adott elő vallomásában.

Birói megjegyzésre szolgáltatott azonban okot Kis Já-

nos, 21 éves ifju vallomása, melylyel megerősíti az idősb Kis János által előadottakat.

»Harmad éve — így szólt — Kis Jánossal Megyeren együtt szántottunk, a délebédet Kis Istvánné hozta ki, hogy ettünk belőle, torkunk mindnyájunknak azon ételtől eldagadt, s az enyimet este Kis Istvánné ágyom megkenvén, mindjárt meggyógyult.

Vámos Ilona Csordás János felesége azt adta elő, hogy »hallotta Hajdunétól, mikor a Hajduné fiának lakodalma volt s Kis Istvánnét főző asszonynak hívatta, kérdezte Kis Istvánné Hajdunétól: hát Sántánét elhivattad-e? Mondja arra Hajduné: a kit én elakartam hivatni, — becsületes jóakaróimat, elhivattam. Arra mondja Kis Istvánné: no, a mi rajtad esik, senki el nem veszi rólad. Csakhamar a lakodalmom után megbetegszik a nagyobbik fia.«

»Egykor Hajduné — így szól tovább tanu — Sarkadra mégyen. Hogy panaszkodott Kis Istvánnénak Sarkadon: hogy talán mig haza mégyek, a nagyobbik fia meg ishal, — arra azt mondja Kis Istvánné: de bizony ne féltsd a nagyobbik fiadat, mert az meggyógyul, de a kisebbiket féltsd inkább, mert az meghal. Csakhamar megbetegszik a kisebbik fia, s harmad egész napig a vére — folyt, s meghalt akkor betegségében. S még betegségében a kisebbik fiának szájából hallotta, hogy mondta: hívják elő Kis Istvánnét, hadd tapogasson meg, mindjárt meggyógyulok.«

»Hallotta — tanu — azt is Csordás Istvánnak a szájából, hogy a mely ételt kivitt Kis Istvánné a mezőre, abból ő is ett, s attól van rosszul, és soha is mig él, ki nem köpi.«

Szücs Mihálynak a felesége Borsos Anna azt vallotta, hogy »hallotta Pap Mihálytól, hogy beteg levén, kérdete Kis Istvánnétől: mondja meg neki mivel gyógyulna meg? Felelvén Kis Istvánné azt mondja: furja meg az ágast s meggyógyul.«

Idősb Szücs Mihályné Szücs Katalin így vallott: »hallottam a Sántáné lakó asszonyának a szájából, hogy mikor Sántánét megakarták égetni, Sántáné azt mondta neki: én reám gyanakodtak, de én nem vesztettem meg a fiadat, hanem Kis Istvánné, azt pedig csak azért, hogy a szállójának az árát meg nem adhattad.«

Pap Mihály 21 éves ifju volt azon tanu, ki Kis Istvánné fejére tévén kezét megesküdütt, hogy »olyan boszorkány Kis Istvánné, mint a kit megégettek, vagy annál is nagyobb, mert Kis Istvánné Sántáné mellett lakván, Sántáné pogácsát sütött nekünk s hogy olyan szó hallott hozzánk, hogy boszorkányok a pogácsájokat meguntuk s a kutyának hánytuk.

»Az fejére esküszöm — így szólt, — hogy nyilvánvaló boszorkány. Tudom én azt, hogy a fekete lovon ő jött hozzám Sántánéval.«

2. Vallomásában részletesen elmondja, hogy mint történt az a fekete lóval való boszorkányolás.

Pap Mihály tette a legterhelőbb vallomást s érdekes lesz azt egész terjedelmében megismernünk.

»Én a *heti szerre* mentem s ottan megbetegedtem s itthon gyógyíttattam magamat Sántánéval. Egykor estve enmeget bekötözött Sántáné másnap reggel hozzám jöven, mutogatta a kékséget a karján s ezt mondta: ládd-e ezeket? azért ejtette rajtam Kis Istvánné, hogy téged kötözlek. Kis Istvánné azt mondotta nekem, miért állottam az ő utjában, az ő fizetését és bérét vontam el, hiszen ő is (t. illik Kis Istvánné) meggyógyította volna, de én (t. i. Sántáné) megmerek esküdni, a kezemet a fejére tévén, hogy Kis Istvánné tiszta boszorkány.«

»Egykor beteg voltam, így folytatta, Pap Mihály vallomását — s azon betegségem után elveszett az — erőm. Kérdettem Kis Istvánnétól, mivel gyógyulnék meg. Mondja arra Kis Istvánné: a mestergerenda alatt való ágast furjam meg, s meggyógyulok. De azt is úgy mondta, hogy senki-nek ne mondjam.«

»A mezőn mikor megellettek a teheneink, annak előtte igen jámborok voltak. Egykor Kis Istvánné este oda jön tejet kérni, hogy nem adtak neki, úgy elhamisodtak a teheneink, hogy annak utánna nem fejhattuk. Erőssen gyanakodtunk Kis Istvánnéra. Kérdte anyám asszony tőle: mivel jámborodnának ezek a mi teheneink meg? Mondta Kis Istvánné: mikor a fíjad megyen ki a pusztára hozzék haza a tehén alomból, szárazsza meg s hintse el a tehenek között s megjámborodnak.«

»Nyári nap volt — folytatja tanu — s a szunyogháló alatt feküdtem, éjjel öten öt fekete lóval csak oda jönnek a szunyoghálóhoz, — hármat nem ismertem, kettei Sántáné és Kis Istvánné volt (ébren voltam, jegyzi meg tanu, még akkor éjszaka is semmit sem aludtam.) Sántáné leszáll a lóról, egy nagy furkó volt a kezibe s Kis Istvánnénak odaadja a lovat, hogy fogja azt, ezután Sántáné úgy megvert engem a furkóval, hogy egy hétig is alig veheté lélekzetet belé.«

»Káposzta rakni voltam, szól tovább tanu — az egyik ujamat megütöttem s mig hazajöttem, úgy eldagadtam, mintha felfuttak volna. Itthon Kis Istvánné szerdikkal kent meg, s úgy gyógyultam meg.«

Ezen tanu után Barbás Anna, Borsos Mihályné hallgatott ki. Kis Istvánné nyilvánvaló boszorkányságát nem meri állítani, azonban, mindeneket szintugy tud, mint azt Pap Mihály előadta. A már előadottakon kívül is azonban igen érdekes eseményről tesz tanubizonyságot.

»A fiamnak — — — így szól, — az orra vére feletéb folyt, ugy hogy egészen elerőtlenkedett bele, mert olyan volt, mint a fakép. Sántáné elment Kis Istvánnéhoz (mivel — jegyzi meg, igen együtt tartottak s egymás barátságában voltak) s Kis Istvánné azt mondja neki: hogy vigyek egy lajtorját és annak minden fogait és ékjeit szedessem ki és mártsam meg az orra vérébe s megint rakjam vissza a

lajtorjába, s megáll az orra vére. S a fiamnak az orra vére így állott el.«

Pap Jánosnak vallomása következő volt.

»Egy szilvást birtam, melyet a falu is kezembe bocsátott; Kis Istvánné is jussát tartva hozzá, velem sokat versengett; de semmiképen magáévá nem tehettem. Annak utána a lábam igen elromlott. Kértem Kis Istvánnét, hogy gyógyítsa meg az én lábamat, (mert igen vastag gyanuságom volt hozzá, hogy ő vesztett meg,) de nem gyógyította, sőt inkább elrontotta. Annak utána én Kis Istvánnét megkövettem, ezt mondván: többé az én lábamat kelmeddel nem gyógyíttatom, hanem más borbélyt keresek, s eddig való fáradságáról megfizetek kelmednek, kimenvén Kis Istvánné haraggal házamból ezt mondá: várj, reá Pap János, tanítál most, de mig e világon élek sem felejttem el.«

Ezzel a vizsgálat befejeztetett; s a jegyzőkönyv bezárattott ekként:

»Mely általunk ezenképen teljesített bűnügyi vizsgálatról, hitelt érdemlő vallomások bizonyítványa szerint saját kezeink aláírásával is általunk használni szokott pecséteinkkel megerősített bizonyítványt kiadtuk, napon, évben és helyen mint fentebb.«

S aláírták megpecsételték a fontos okmányt, mely Kis Istvánné sorsa felett lett hivatva dönteni: Böleskey Miklós, nemes Békésvármegye szolgabirája és Nadányi Miklós, nemes Békésvármegye esküdtje.

Láttuk most miként folyt le az érdekes bűnper tárgyalása.

A törvényszék 1716-ik évi október hava 16-án ült össze Békésen, Csipkés Komáromi György alispán elnöklete alatt.

Az ítélkező bírák nevei a periratokban ninesenek feljegyezve.

»Tárgyalás alá vétetett — ekként szól a latin nyelven

felvett jegyzőkönyv — nemes, nemzetes és vitézlő ifjabb C. Komáromi György Békésvármegye rendes alispánjának elnöklete alatt M. és A. pere özv. Kis Istvánné mint vádlott dobozi illetőségű ellen, a vármegyei ügyész által ezennel kijelentett módon és képpen.«

»És pedig ugyanazon M. és A. ur részére törvényes ügyvéd jeles Tolnay István fentartván a fentartandókat, előadja a következőket:«

»Mikép ismerve van, hogy a — vádlott — mely gonosz elhatározással és igen rossz lélekkel kívánván másoknak ártani, félre téve, vagy tekintetbe nem véve az isteni és emberi törvényeket, ördögös mesterséget üzve; némelyeket magához ragadott, némelyeket pedig meggyógyított, sőt igen sokat meggyötört. Midőn pedig hasonló bűntények megégetés büntetése alá esnek, mind az országos törvények, mind pedig a mindennapi gyakorlatok szerint: azért az előrebocsájtottak szerint is kívánja vádlottat nyilvános hóhérozás által megégettetni és — fentartja a fentartandókat.«

A vád előterjesztése után a bűnügy tárgyalása felfüggesztetett, hogy mi okból, az iratok nem világosítanak fel.

Az 1717. évi ápril 26-án vétetett fel újra tárgyalás alá az ügy, ugyancsak Békésen, s a már előzőleg megkezdett tárgyalási jegyzőkönyvbe, közvetlenül a vádelőterjesztés után a védelem következőleg iktattatott be.

»A személyesen jelen levő vádlott helyett kirendelt védő ügyvéd Erdős János következőleg felel — magyarul.«

»Hallom fiscus ur ellenünk való erős allegátióját. Mi ezen dolgokat tagadjuk. Ezt pedig, hogy a beperelt olyan dolgokat cselekedett volna, vagy pedig, hogy ördögi mesterseggel öregeket vagy ifjakat megrontotta volna, halálíig tagadja. Sántáné vallása pedig nem ér semmit is, mivel magát hitetlenné tette és nemcsak egyre, hanem sokakra kintelenségéből-e, maga szabadságából-e, vagy pedig haragjából vallott. Ezeken kívül pedig oly tanukkal álljon fiscális pro-

curator ur a vádlott fejére, melyek sem azóta, sem azelőtt hirében, nevében nem boszorkányoztak; sem kezekkel, sem nyelvekkel, sem uton, sem útfélen nem fenyegettek semmi nemű dologgal, sem régi, sem pediglen azóta való haragért nem cselekedtenek semmit, hanem mikor magistratus kívánta tőlök, akkor az mit hitekben mondottanak. Egyéb iránt fentartja a fentartandókat.»

Ezen vádbeszéd után Tolnay István kifejtette, hogy a tanuk vallomásai hitelt érdemlenek, s egyszerű tagadás a bebizonyított bűntényekkel szemben nem ér semmit, a vallomások szem és fül tapasztalatokon nyugosznak, s a Sánta Mátyás megégetett feleségének kínvallatása alkalmával tett tanuskodásához kétség nem férhet. Kívánja, hogy vádlott állítson tanukat, kik kezeiket fejére téve megesküdjenek arra, hogy a felhozott bűnök nem terhelik, s tisztítsák meg esküjökkel a vád alól, — s fentartja a fentartandókat.

Erre vádlott »kívánja a tanuknak communicatióját. Közöltetvén a vádlottal az inquisitio, nem kívánja acceptálni Pap Jánost, Pap Mihályt, öregebbik Kis Jánost, Hajdu Jánost, dobozi Hajdu Jánosnét, mert haragosi.«

A fiscalis procurator ezután kéri a törvényszéket, hogy az előadottakat figyelembe véve hozzon határozatot, mire a törvényszék következőleg határozott:

»A tripartitum Verbőczyanum 2-ik részének titulására hivatkozva: midőn semmi törvényes okadat nem létezik, tanuk bocsájtatnak bizonyság tételre.«

A fiscalis procurator ur »a hozott határozattal megelégedvén, azt megköszöni és ragaszkodván a tanuk vallomásaihoz, úgy azon vallomáshoz, mely néhai Sánta Mátyásné után maradt, kívánja, hogy az innen merített igazságból vádlott elítéltessek s az rajta végrehajtassek.«

A vádlott védője »kérte a tanuk ugyanazonosságának igazolását.«

Erre következett a tanuk meghiteltetése.

Az iratok közt fekszik egy kis darab papir, melyen fel van jegyezve az eskü szövege.

»Én T. T. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy bizony örök Isten, hogy én ezen dobozi Kis Istvánnéra nem haragból, sem nem valamely gonosz indulatból, hanem igaz lélek ismeretből valóm, hogy nyilvánvaló boszorkánynak és ördöggel czimborálónak tartom, és a mit tanu vallomásomban mondtam igaz. Isten engem úgy segítjen.«

A tanuk megesketése után a bíróság kimondotta az ítéletet, mely a következő volt.

»A jól megbírált tanu vallomásokból, a 8-ik és 11-ik tanunak (Pap Mihálynak s a bűnügy végtárgyalása alkalmával jelentkezett és kihallgatott dobozi Hajdu Jánosnének) a vármegyei bíraskodás előtt hitelesített vallomásából, hozzájárulván még a megégetett néhai Sánta Mátyás után hátra maradt özvegynek vallomása, melyek által vádlottnak bűnpere, mint a többi tanuk vallomásából is kivilágosodott; az ördöggel való egyetértés és sokaknak megrontása nyilvánvalóvá lett, — ezeknél fogva vádlott a 8-ik és 11-ik tanunak fejére tett keze mellett teljesített esküje után, a bűnügyi vizsgálat következtében t. i. az ördögös jelnek és ezzeli szövevényességnek kiderítése után, kínzás alá vetésre és azután megégetésre ítéltetik.«

Kihirdettétvén az ítélet a »törvényház ajtaja előtt, mint ez szokás volt,« a fiscalis procurator előterjesztette, hogy »immár nem volna semmi hátra, csak tisztán a végrehajtás, ugyanazért — — — kíván eleget tétetni a törvényszék határozatának és — fentartja a fentartandókat.«

Ezen előterjesztésre elrendeltetett, hogy »a rendes szolgabíró ur, tegyen eleget a bíróság határozatának.«

Nadányi Miklós a nemes vármegye rendes szolgabírája nem késett a törvényszék ítéletének végrehajtásával.

Elsőben is szigorú vallatás alá vette a szerencsétlen

áldozatot, s midőn szépszerével nem volt képes sem önmaga, sem mások ellen terhelő vallomás tételre kírni: kínvallatáshoz folyamodott.

A »sütögetések« eredményhez vezettek.

Elismert dobozi Kis Istvánné minden bűnt, minden gonosztságot, boszorkányságot, ördögösséget, mit a tanuk vallomásaikban ellene felhoztak; sőt megvallotta azt is, hogy kik a társai; a gonosz boszorkányságban hozzá hasonlók.

Bűnös voltának, nyilvánvaló boszorkányságának megismerése után nyugodt lelkiismerettel hajtatta végre a szolgabíró ur, a nemes vármegye törvényszékének »megérdemlett büntetését.«

Kiszenvedett a máglyán dobozi Kis Istvánné is, második áldozata a boszorkány pereknek, s a »derék fiscalis procurator urnak, jeles Tolnay Istvánnak« nem kellett többé — »fentartani a fentartandókat.«

V.

A török hatalom megszűnése után — vármegyénk elpusztult községei közt Békés indult leggyorsabban fejlődésnek.

Nem csak a hosszas elnyomatás szenvedéseit élte túl elég szerencsésen; de a rácz pusztítások, kurucz harcok s az elemi csapások egymást követő veszedelmeit is átszenvedte; s megfogyva, megtörve bár: mindig létezett.

A pusztító viharok elvonulása után serény munkálkodással igyekezett Békés derék életre való népe azok nyomait is mihamarabb eltakarítani.

A vér és korom lepett romok helyén már az 1715. évben, midőn Békésvármegye új életre kelt — tiszta s elég kényelmes, esin és rendben épült lakházakban élt 170 család; szorgalmuk után a legvagyonosabbak az egész vármegyében.

A törekvő földmives nép — mert hiszen a gazdag nemes urak vagy elpusztultak, vagy elszéledtek, ragaszkodott

a földhöz s urrá tévé magát az elhagyott »uratlan birtokon ;« a királyi fiscus pedig, ki a török elvonulása után Békésre is rátette a kezét, örömmel nézte, hogy a pusztulás helyén, mint foglal napról-napra nagyobb tért a polgárosodás, mint teszi le biztos alapjait a felvirágzásnak a munkásság; mint igyekszik a szorgalom visszaszerezni a község régi fényét, jóllétét.

A háborítlan munkásság egy-két éve után már levoltak téve alapkövei a szerény épületnek, melyet a nép az Isten tiszteletére emelni kívánt.

A hajdan hires iskola helyén, nagy buzgalommal emelik a romokból fel az ujat. — Szerény, kicsiny lak, kunyhó-szerű a régihez képest; de elég tágas a megfogyott lakoságnak.

A községháza is felépült. Siettek vele, hogy a vármegye követválasztó közgyűlését megtarthassa.

Az 1715. évi július hó 23-án Békésen gyűltek össze a vármegye közönsége alakuló s tisztválasztó közgyűlésre.

Ez időtől kezdve Békés még inkább haladt előre.

Békés, mint a vármegyének legelőhaladottabb községe, lett központja a szellemi életnek is. Többen a tisztviselők közül Békésen laktak, mi a fejlődést, a különben alacsony fokon álló közrend megszilárdulását is biztosítá.

A község derék birája Ábrányi György s a jegyző Dobi János fáradhatlanul tevékenykedtek az előhaladás utjának egyengetésében, s a közértelem fejlesztésében.

De a feladat nem volt könnyű.

Az oly sok éveken át elhagyatottságban, minden lelki támasz nélkül tengődő nép, az értelmességnek igen alacsony fokán állott, s a rendbontás megszokott levén, nehéz volt a törvény s rendkorlátai közt tartani.

Pedig Ábrányi György bíró uram igen alkalmas ember volt erre.

Hatalmas, öles termetű ember, meggyezerte hires volt

az erejéről. Elég volt, ha csak rá nézett a legszilajabb emberre.

Ugy látszik a régi időkre emlékeztek vissza a jó békésiek, mikor bírónak tették. Uratlan volt a vármegye, senki telkének sem volt biztos határa, még a községnek sem, s nem szerették volna, ha ismét úgy végződnék egy határper mint hajdanában, mikor a békési és dobozi bíró »erősen megbirkozának és a dobozi tátus bírja vala meg az békési tátust.«

Az értelem s műveltség szánandó állapota mellett az egész vármegyében a tévhit, babonáság a nép lelkében termékeny talajra talált; s jöllehet Békés lakossága előhaldottságban tulszárnyalta a vármegye többi községének lakosait, s a vármegye tisztviselőivel együtt élés, folytonos érintkezés kedvezőbb viszonyokat is teremtett: mindazonáltal Békés sem képezett kivételt.

Itt is akadtak oly egyének, kik a kedvezőtlen viszonyok hatása alatt értelmileg ki nem fejlődhetett nép tudatlanságát, tévhitét kizsákmányolták, hiszékenységet erkölestelen vagy bűnös üzelmekre használták fel.

A mindennapi élet ezer bajai, kényszeríték a szegény népet, azokhoz fordulni, kiknél segítséget remélt, kiket legközelebb ért.

Orvos az egész vármegyében nem levén, a kuruzsoló, még némileg hatósági támogatásban is részesült; de mindenestre nyugodtan üzhette sokszor káros foglalkozásait, melyek a titokzatosság leplébe burkolózva az értelmetlen népet még inkább lekötötték a babonáság s bűbajos erőiben való hívésre.

Nagy Mátyásné, Erzsébet Klára vált ki különösen a kuruzsolók közül.

Nem volt Békésen, ki ne tudott volna valami csodás dolgot beszélni gyógyításairól.

Ismerte őt a község apraja-nagyja. Alig volt olyan, kivel bűbajos erejét egyszer-máskor ne éreztette volna.

Igen sokszor segített a szenvedőkön, — hozzáfordult a kinek a háza táját valami veszedelem érte.

Nem szerette egy lélek se Békésen, mindenki félt tőle, de még sem vették volna szívesen, ha a vármegye rá teszi a kezét, mert úgy tartották, szükség van rá Békésen.

S ez az oka talán, hogy nem panaszkodott senki elene; pedig hallották, a Sántáné meg a Kis Istvánné esetéből, hogy a vármegye ugyan szigoruan fogja a boszorkányokat s könnyen elbánik velök.

Nagy volt tehát a meglepetés, midőn 1715. évi október elején hire terjedt, — hogy Nagy Mátyásné a vármegye elfogatta.

Nem keresték az okát, hiszen mindenki tudta, hogy nyilvánvaló boszorkány, az ördöggel czimborál.

Lássuk az érdekes boszorkány per adatait.

Midőn Sánta Mátyásné kínvallatás alá vétetett, szegény feje, hogy a borzasztó kínszenvedéseket elkerülje: vallott, a mint óhajtották.

Megkérdeztetvén, hogy »kik volnának hozzá hasonló gonosz boszorkányok,« készséggel fedezte fel bűnös társait. Azt hitte talán, hogy ez által meg fog szabadulni a kínzástól, s minél többeket ad fel, annál »több érdemet szerez a megégetés alól való szabadulásra.«

Igy vallott a többek közt Békésen lakó Nagy Mátyásné, Erzsébet Klárára is.

A Sántáné ellen hozott ítélet végrehajtásával megbízott Nadányi Miklós szolgabíró és Kis Ferencz esküdt erről azonnal jelentést tett a vármegyének.

A szolgabíró meg sem várva a törvényszék intézkedését sietett Békésre, s elfogatta Nagy Mátyásné, mert Sántáné a kínvallatás alatt azt is megmondotta, hogy jó lesz sietni a Nagy Mátyásné elleni dologgal, mert az könnyen —

eltűnik, s aztán keresheti a nemes vármegye. Megszabadult az már, nem egyszer a tűz alól is.

Természetesen, ily terhelő adatok alapján nem késett a törvényszék a bünpert folyamatba tenni.

Még 1716. évi október 15-én megbizta a vizsgálat megtartásával Nadányi Miklóst és Kis Ferenczet, mint a kik már az ügygel különben is ismerősök.

Nagy szigorúsággal láttak ezek a vizsgálathoz. Igen sok tanut hallgattak ki; de fáradozásaitak nem koronázta az óhajtott siker, mert ugylátszik a békésiek vagy féltették Nagy Mátyásné, vagy féltek tőle.

Bele is fáradt az eredménytelen vizsgálatba Nadányi.

A törvényszék azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Ujabb- és újabb vizsgálatot rendelt el, a szigorú fiscalis procurator kívánatára, — s megbizta Böleskey Miklós szolgabíró, hogy kutassa ki ő a dolgot, s mellé adta segítségül Szücs Mihály esküdtet is. Mind a ketten igen ügyes, gyakorlott emberek voltak, s ugy ösmerte a törvényszék őket, hogy, ha csakugyan van valami a dologban, ki is tudják keresni.

Az iratokat nagyon megviselte az idő. Nagyrészt a tanu vallomásoknak híven, teljesen közölni lehetetlen. Az elsárgult írásnak csak egyes szavai, mondatai olvashatók el, s csak következtetés után s részben szabad fordítással lehet összeállítani az érdekes bünper adatait.

»Mi alulirottak, nemes Békésvármegye rendes szolgabírája és esküdtje — így kezdődik a vizsgálati jegyzőköny — ugyanezen vármegyének rendes alispánja, nemes, nemzeti és vitézlő ifjabb Csipkés Komáromi György ur által Békés városába, Nagy Mátyásné Erzsébet Klára asszony, békési lakos ellen — nyilvánvaló boszorkányságban s ördögösségben gyanus volta miatt vizsgálatra kiküldetvén, annak eredményét a vallatás folytán nyert bizonyítékokat következő pontokban terjesztjük elő, mint következik.«

A tanukhoz intézett kérdések:

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanu, Nagy Mátyásnének nyilvánvaló boszorkányságát?»

»Ha valaha, valakit megvesztett volna és megfenyegetvén valakit megkötött, vagy rontott volna, és nyavalyássá tett volna?»

»A két Körös közt ki gyermekét vesztette meg, és egyéb ördögi mesterségét, babonálását s varázslását?»

»Mit tud felőle mondani? Minden dolgait mondja meg.»

»Kiket tud jó tanuknak lenni?»

Első tanu volt Bodnár Ilona, Molnár Mihály felesége, 26 éves kifogástalan, szavahihető menyecske.

»Hallottam — így szólt — Nováknétól (ki is Borjudombba lakik), hogy mondotta Nagy Mátyásné Nováknének: hijj el engem komának a keresztelőbe. Novákné, hogy öregellette, nem hívta el, az olta a gyermeke igen nyomorult beteg, és minden hónapba csak hörög, mintha meghalna, — és Novákné annak utánna mindenkor gyanakodott reá, hogy Nagy Mátyásné komának el nem hitta, s azért van rosszul a gyermeke.»

Debreczeni Béniné, Seres Katalin, szintén kifogástalan ifju menyecske megkérdeztetvén vallotta, hogy »hallotta Kecske-métiéknél, hogy hallották volna Soósnétól (ki is innét elment lakni) egy beteges gyermeke levén azért erősen gyanakodott Nagy Mátyásnéra, és ha Soósnét megesketnék, reá esküdnék, hogy nyilvánvaló boszorkány Nagy Mátyásné.»

Fesető Gergely szintén csak másoktól hallotta, mit előadott.

»Hallottam Lévaitól harmadéve, (ki is által ment a Tisza partjára) hogy a lába rosszul volt, igen dagadt. Oda-hivatja Nagy Mátyásnéhoz, kérdi Nagy Mátyásné: mért hivattál? Azért, mondja Lévai, hogy rosszul van a lábam. Meg vagyok vesztve. Ezért — egy vén asszonyt meg-meg kínozok. Kérdi Nagy Mátyásné: kire gyanakszol? Mondja rá

Lévai: én bizony reád. Arra mondja Nagy Mátyásné: de eb jár hozzád, neked semmi bajod nincs. Annak utána meggyógyult a lába.«

Varga Gergely így vallott: »Egyebet nem tudok, hanem engemet is megkent, reám is olvasott, s annak utána könnyebben lettem. Hallottam Nováknétól, hogy nagyon gyanakodott, hogy ő vesztette meg a gyermekét, mivel komának nem hívatta, és a házához is kéredzett lakni, de nem eresztette.«

Novák János megkérdezettvén, következő vallomást tett.

»Mivel én egyes ember vagyok, otthon nem igen lakom. Mondotta a feleségem, hogy Nagy Mátyásné kéredzik hozzánk lakónak. Erre megmondtam: én hozzáam bizony nem jön. A feleségem nehezes volt, hogy gyermeke lett, mondta Nagy Mátyásné hívjuk el komának a gyermek keresztlőjébe. Én arra is azt mondtam: én bizony nem hívatom. Annak utána a gyermek minden hónapba olyan rosszul volt, hogy gyakran azt mondtuk — viradtát sem éri, meghal. Nagy Mátyásné odahittuk, ha hogy ő megtapogatná. Semmi baja nem lett a gyermeknek.«

Kihallgattatott ezután Novák Jánosnak a felesége, Katona Sára is.

»Nagy Mátyásné — így vallott — lakónak kéredzett hozzánk, s komának, hogy hívjuk el a keresztlőbe. Hogy uram ellent tartott benne, el nem hivattuk. Annak utána a gyermekünk minden hónapba igen rosszul volt. Nagy Mátyásné eleget olvasott rá, s olyankor könnyebben lett a gyermek.«

Velkenyi András, hallotta Lévaitól, hogy erőssen megdagadt a lába, ő harmad vagy negyed napig igen rosszul volt, úgy, hogy a házból alig mehetett ki. Odahívatta Nagy Mátyásné s példálódzott előtte Lévai, s mondja Nagy Mátyásné: »Gyanakszol valakire?« Mondja Lévai: »Gyanakszom, mert vén asszonyt verek.« Megértette Nagy Mátyásné s azóta meggyógyult a Lévai lába.

Pap István kihallgattatván előadta :

„Hallottam Szabó Jánostól, (ki is a Kunságba ment lakni — negyedéve) hogy a felesége gyermek ágyat feküdt, s igen rosszul volt s sokszor el akart futni. Szabó János Nagy Mátyásné a házához hívta, hogy gyógyítsa meg a feleségét. Odamenvén Nagy Mátyásné fürödőt készített neki. És Szabó János szidta Nagy Mátyásné ezt mondva: gyógyítsd a feleségemet, mert te vesztetted meg, hogy megfürösztöttem. Nagy Mátyásné erre lopva, hogy senki sem látta, komló inat vitt oda és azzal babonázta; de abból olyant csinált mint egy rosta kerülete, azt mesterségesen keresztül szűtte. Azt meglátván Szabó János fel veszi, hogy a bíróhoz vigye s ezt mondta: »Elviszem a bíróhoz, mert ez boszorkány munka;« de az apja nem hagyta »Azt mondom, így szólt az apja — el ne vidd, mert meggyógyítja a feleséged.« Ez után a felesége csakugyan meggyógyult.»

Kis Márton szintén érdekes vallomást tett.

»Mikor a feleségem rosszul volt, sokszor esze nélkül beszélt, azt mondta nekem, hogy mikor elméjén nem volt, mindenkor Nagy Mátyásnéval járt. Hogy oly rosszul volt a feleségem, oda hívtam, hogy tegyen jót a feleségemmel. Reáolvasott a feleségemre s olvasás közben hallottam tőle: menj, menj a Jericóba a kőhippanra. Annak utánna egy ruhába disznó zsirt takart és az ágyunkba tette. Mihelyt elment onnét, én kivettem az ágyból, és hogy láttam, hogy ily rossz mesterségi vannak, többet oda sem hívtam.«

Czira János felesége így vallott :

»Nagy Mátyásné láttam a házunkban, hogy Kis Mártonné beteg volt, ötet mérte az araszával. Mikor pedig az ónját megakarta önteni, a kanálba megolvadván az ón, vitte volna be a házba, az asszony oly erőssen sívalkodott, hogy a Körösön is átal hallott, és öten is olykor alig tarthattuk meg, ugy félt Nagy Mátyásnéétól.«

Kihallgattatott ezután Kis Mártonné Czira Erzsébet is.

Előre bocsájtotta, hogy »ő nem annyira emlékszik Nagy Mátyásné dolgaira, mint a cseléd, mert eszén nem volt.«

»Mikor rosszul voltam, így szólt — járt hozzám, olvasott reám és ónt is öntött; de mindenkor úgy félttem tőle, hogy a sebes tüztől sem jobban.

Turi István felesége hallgattatott ezután ki.

»Mikor először idejöttünk lakni, — így szólt — egy kunyhóba szállottunk. Nagy Mátyásné az istállóba fogadtuk, egy másik asszonynyal, ki is ott lakott, a holott azelőtt Nagy Mátyásné. Attól az asszonytól hallottam, hogy Nagy Mátyásné a honnét eljött, onnan is a tűz alól szaladt el, azután, hogy esküttettek reá, oda jött hozzánk s mondta Nagy Mátyásné nekünk: »Az Istenért, ne mondjátok azt a mit hallottatok attól az asszonytól, ha megeskettettek is, mert nem kárhoztok azért el.«

Almási István felesége előadta:

»Hallottam Kovács Istvánnétól, hogy mikor gyermekágyba volt, Nagy Mátyásné kötözte azon betegségében. Kérte Nagy Mátyásnéétól: mit kíván fáradságáért. Nagy Mátyásné egy sonkát kért, s adtak neki egy fél kenyeret. Hogy keveset adott, annak utána éjjel reá ment, megnyomta, azt mondván: »Ugy-e meggyógyítottalak, még sem fizettél semmit sem.« Ezután Kovácsné még rosszabbul lett.«

Csávás Anna, Kovács Istvánné volt az utolsó tanu, kit e vizsgálat alkalmával kihallgattak.

»Egyszer — így szólt — Dobozra vitt átal az uram gyógyítani Kis Istvánnéhoz, mert beteg voltam sokáig a gyermek ágyam után. Annak előtte még Dobozra nem vittek Nagy Mátyásné is gyógyított egy keveset. Megfizetett volna az uram érte; de Nagy Mátyásné nem vette el. Egy fél kenyeret adtunk neki. Hogy Dobozon Kis Istvánné gyógyított, egy éjszaka semmit sem aludtam, mert, hogy beteg voltam, nem alhattam sok éjszakákon is. Az ablakon egy hasadék volt, azon átal csak reám jön Nagy Mátyásné (Kis

Istvánnénál feküdtem), megnyomkodott engem erősen s a párnába verte a fejem azt mondván: »Haza jössz-e, s meg fizetsz-e? Gyógyítottalak és semmit sem adtatok.« Én annak utána sokkal rosszabbul lettem, mint annak előtte, úgy hogy harmadnapig sem kelhettem fel.«

Az ekként felvett vizsgálati jegyzőkönyv a törvényszék elé terjesztetett, s tárgyalás alá vétetett az érdekes bünper.

Mindenek előtt a fiscalis procurator, jeles Tolnay István adta elő a vádat — »és pedig előre bocsátván az előre bocsátani szokott törvényes óváásokat és kedvezményeket, fentartván magának az általános ügyvédi jogosságot, terjesztette elő a következőket.«

»Nem ismeretes-e a vádlott, hogy miféle rossz lelkiismerettel és talán ördögös mesterséggel van körülvéve, s már régen mult években lett abba beavatva, mintegy reá tanítva, — midőn jelenleg is beavatkozván a rossz mesterségbe, gyakorolván ördögös dolgát: igen sok egyént (mint azt hinni ok van) megrontott, nem csak kisebbeket, sőt nagyobbakat is gonosz mesterségével megvesztett. Miután pedig az ehez hasonló gonosz cselekedetek megégetés büntetése alatt tiltva vannak, és pedig az ország törvényei és nyilvánvaló szokásai által: azért büntetteinek kiderítése végett ezennel előterjeszti a bűnvizsgálatról szóló iratokat, s azok tartalmához a legerősebben ragaszkodva, kívánja a tanukat hitelesíttetni és az onnan merített igazság útján vádlottat a megérdemelt kínzásra elítélni, meghirdetvén az ítéletet a törvényház előtt, — egyéb iránt fentartja a fentartandókat. Hozzá tévén még, hogy ha a szükség úgy kívánná, Sánta Mátyásné hátrahagyott vallomására is hivatkozik.«

Ezután a vádlott védelmének előterjesztése következett.

Kövér Péter volt a vádlott védője.

»Az én védelmeztem — így szólt magyarul — tagadja, hogy boszorkány, a tanuk sem mondják nyilvánvaló boszorkánynak; hogy pedig a Gyarmaton megégetett Sánta

Mátyásné a vádlottra reá vallott volna is, nem ér semmit, szabad volt mit mondani; ha hogy pediglen a vádlott asszony valakit gyógyított vagy orvoslott volna, azt sem Isten, sem ország törvénye nem tiltja; hogy pediglen a tanuk holmi aprólékos, vélekedő dolgokat mondanak, azért is törvényesen nem büntettethetik. Azért kívánja abszolváltatni, egyébként ő is R. R.« azaz fentartja a fentartandókat.

A védbeszéd után Tolnay István ismételi a vádat, s igyekszik meggyőzni a bírakat vádlott bűnös voltáról, s különösen terhelőnek tartja a Sánta Mátyásné által kínvallatása alkalmával tett tanuskodást; részletesen kimutatja a tanuk vallomásából, hogy mily szörnyű gonoszságokat követett el Nagy Mátyásné, s méltán sujtható a törvény és szokások által szentesített szigorú büntetéssel.

Kövér Péter nem hagyta szó nélkül az újabbán előterjesztett vádat sem, kikél »azon megégetett asszony hamis vallomása ellen, s a tanuk vallomásával szemben kéri a hitet vádlott részére megtenni és azzal őt megtisztítani; ha a törvényszéknek úgy tetszik, ismételve is kívánja, hogy a vádlott a maga hitével menekedjék a tanuk s a megégetett asszony vallomása alól.«

Ezek után a törvényszék következő határozatot hozott.

»Mitán az előmutatott bűnvizsgálati iratokból az tűnik ki, hogy vádlott ellen terhes gyanu okok forognak ugyan fenn, de a még ki nem hallgatott tanuk hiánya miatt, kiknek vallomásaiból az előterjesztett állítólagos bűnökre nézve nagyobb igazság kiderítését lehet remélni, s mert a jelenre nézve kielégítő bizonyítékok nem szolgáltatottak: tehát a megmagyarázott oknál fogva ezen per a jövő megyei bíraskodás idejére elnapoltatik, és vádlottnak — addig is jótállás mellett — szabadon bocsájtása, vagy személyének letartóztatása határoztatik.«

Kövér Péter nemcsak a védelmet igyekezett lelkiismeretesen teljesíteni; de jó szívétségéről is tanuságot tett, mi-

dőn a szerencsétlen vádlottért »kezességet vállalt száz forintig.« Valóban nemes cselekedet ez s elismerést érdemel, midőn az összeírás szerint az egész Békésen, nem volt több ez időben 591 frt készpénznél, s az összes ingó vagyon érték alig haladta meg a 10 ezer forintot.

Nagy Mátyásné a Kövér Péter nagylelkű kezessége mellett szabadon bocsáttatott; de nem tölthette napjait nyugodtan, folytonos zaklatásnak volt kitéve. Tolnay István uram, amint csak szerét tehette, kutatta, kereste ellene a bizonyítékokat. Zokon vette, hogy a törvényszék oly enyhén bánt el a — gonosz — boszorkánynyal, s hogy az az ő körmei közül oly könnyen kisiklott.

Legalább csak »megsütögették« volna !

Alig várta, hogy a törvényszék újra összegyűljön.

Nem szünt megsürgetni az alispánt a per felvételére; míg nem 1717. évi tavaszán csakugyan összeült a bíróság.

»Az 1717. évi ápril 26-án Békésen tartott megyei bíraskodás alkalmával a Nagy Mátyásné Erzsébet Klára bűnpere folytatva tárgyalatván, ugyanazon fiscalis, az előrebocsátottak után ragaszkodik a perben kifejtett kívánságához kérelmének teljesítéséhez és óhajtja a bíróság határozata szerint a tanuk előállítását, kik azonnal kihallgatandók lennének, s kiknek kihallgatása után, kívánja vádlottat a tanuk vallomásából merített igazság alapján elítélni és büntetni, egyébként fentartja a fentartandókat.«

Most lett még csak igazán élére állítva a dolog.

Több mint kétszáz tanu idéztetett a bíróság elé.

A fiscalis procurator Tolnay uram biztosra vette, hogy most már csak legalább elvétele akad a sok tanu között egy-kettő olyan, ki rá vall Nagy Mátyásnéra, s bebizonyítható lesz, mit a törvényszék egyáltalán nem akart neki hinni, de ő szentül meg volt győződve róla, hogy Nagy Mátyásné megégetésre méltó, gonosz boszorkány.

Ismét Nadányi Miklós vezette a vizsgálatot, Szücs Mihályval együtt hallgatta ki a tanukat.

A tanukhoz intézett kérdések, csaknem azok voltak, melyek az első kihallgatásnál.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu Nagy Mátyásnénak nyilvánvaló ördögösségét, boszorkányságát, és ha valaha valakit megfenyegetett volna és fenyegetése után kötést vagy vesztést ejtett volna rajta?»

»Tudja-e tanu ördögi mesterségét, varázslását vagy babonaságát?»

»Kit tud jobb tanut magánál?»

Kocsor Györgyné ifju felesége hallgattatott ki legerősebben.

»Nagy Mátyásné — így szólt — mikor Kovács Jánosnál lakott, jött a másik lakóval hozzánk, hogy mondták neki jól hallottam: a honnét ide jött is, a tűz alól jött. Meghallotta ezt — Nagyné, s nagyon kérte, hogy ne mondjátok ezt, ha hitre kényszerítenek is, nem kárhoztok azért el.«

Utánna Kovács András tett vallomást.

»Mikor a házában laktam szóbeszédben kérdezte tőlem Nagy Mátyásné: András ur, — éjjel alhatik-e kigyelmed? Én jól, Istennek hála, mondtam rá. Ő pedig azt mondom, hogy nem alhat, mert a — gonoszok untalan gyötrik, hogy a városba jár gyógyítani s olvasni. Azt is hallottam, — így szólt tovább — az öreg Mészárosné, hogy Nagy Mátyásné Kóródról az égetés elől szökött el.«

A Varga Mátyás felesége előadta:

»Tudom, hogy Nagy Mátyásné az én uramat megfenyegette. Egykor Hancsár Mihálynak ment kaszálni. A mezőn erősen a földhöz verték, s ugyanakkor megbetegedett, — s azóta minditig is fekvő és sinlő beteg; de azt már nem tudom, ő tőle volt-e vagy nem; azonban kértem, hogy az uramat orvosolja meg, szegénységemtől telhetőleg meg is fizetek neki; de azt mondom: én nem cselekszem, mert ha

cselekedném, azt mondanák, én vesztettem meg is. Azután erősen neki nehezedett az uram, úgy hogy a szava is elállott. Kimenvén a házból sírtam keservesen; arra oda jött Nagy Mátyásné, engem a házból kiküldött, s a hogy megapogatta az uramat, azután megszólalt. «

Kihallgatták erre Varga Mátyást is, ki azt adta elő, hogy »a mióta Nagy Mátyásné megfenyegette, mert nem adott azt mit kért tőle, azt mondotta: megállj, még a tiz körmőddel is megcselekednél. Azótátul fogva — így folytatá — én nyomorult koldus vagyok. «

Kovács Andrásné is kihallgatták ki vallomásával megerősítette azt, mit már férje előadott.

Kovács János vallomása következő:

»Mikor haza jöttünk Békésre, egy elhagyott kunyhóba szállottunk Nagy Mátyásnéval. Egy zsellér is volt velünk s azt mondotta, a honnan Nagy Mátyásné eljött, most is a tűz alól jött el. A feleségemnek is mondotta: ne beszéljük azt senkinek, amit az az asszony mondott. Azt is tudja tanu, hogy mikor eskették Nagy Mátyásnéra, ez hozzá a Fejér-Körösön — által jött s azt mondotta: attól az asszonytól amit hallottam, ki ne mondjam. Én azt mondtam neki, ha nem esketnek, mi szükség kimondanom; de ha megesketnek: kimondom. «

Sánta Nagy Mihály felesége Juhos Erzsébet tisztos öreg asszony azt vallotta, hogy »együtt volt egy legénynyel és annak a legénynek a feleségét erősen megfenyegette Nagy Mátyásné azért, hogy egy kis ruhát lelt a menyecske apja és a menyecske a gyermeke nyakába kötötte azt. Nagy Mátyásné, meglátván a ruhát, kérdezte: hol vetted azt? Várj csak, ilyen-amolyan, míg élsz e világon is keserű lészen az. Azután megbetegedett a menyecske, igen nagy kínban volt, mindennap három hónapig, Nagy Mátyásné reá olvasott, — s fellábadozott annak utána a menyecske. Ugy gyógyította pedig, hogy egy komló inat vitt oda Nagy Mátyásné, azzal

megmérte a menyecskét; de kötés három helyen volt rajta a komló inon. Rá ment az ura elégszer, hogy: te vesztetted meg a feleségemet; de bele égetlek a házba.«

Ugy látszik a vizsgáló szolgabíró nem igen volt megelégedve a tanuk vallomásával.

Abba is hagyta a vizsgálatot, nagy mérgesen kanyarítván alá a nevét a jegyzőkönyvnek.

Talán már maga is kételkedni kezdett azon, hogy Sántáné igazat szólott a kínvallatáskor.

A törvényszéket is kezdte boszantani a dolog; nem tetszett, hogy csak huzódik a bűnper anélkül, hogy minden kétséget kizárólag rá lehetne sütni Nagy Mátyásnéra a nyilvánvaló boszorkányságot.

Megbizta tehát Böleskey Miklóst, hogy vizsgálja meg ő, ezt az ügyet is, miután már ugy is bajlódik a békési Barnáné és Borusné ügyével.

Hozzá is fogott Böleskey nagy tüzzel a vizsgálathoz, — kihallgatta a megidézett sok tanut; de bizony ő sem haladt többre, mint Nadányi Miklós.

A tanuk többnyire ismételték a már előadottakat.

Kis Márton előadta:

»Egykor beteg levén a feleségem, oda jött hivatásomra Nagy Mátyásné, s az ágyába a feleségemnek tett egy darab disznózsirt, a mit mikor elment én kivettem és soha többet nem hivatam.«

»Sem Barnánének sem Borusnénak pedig semmi ördögösségét nem tudom, sem nem hallottam.«

Kovács András azt vallotta, hogy midőn Nagy Mátyásnéval a házában együtt lakott kérde egykor tőle: alhatik-e kigyelmed András ur? Én alhatom, szoltam. Bezzeg nem alhatom én, mond Nagy Mátyásné, a gonoszok ugyancsak csipdesnek. Miért cselekszik azt kérdém én? Arra azt mondta, hogy azért cselekszik, mert az embereket és aszszonyokat jár gyógyítani. Láttam is — jegyzi meg tanu, —

hogy a csipkedés helye kék volt, — s ne hogy vallomása-val bajba keverje Nagy Mátyásné hozzá teszi, az ördögösségét pedig nem tudom, — sem Barnánénak, sem pedig Borusnénak.«

Kovács Jánosné azt adja elő, hogy hallotta egy asszonytól, hogy Nagy Mátyásné tűz alól szaladt volna el; de ördögösségét — így szól — sem neki, sem Barnánénak, sem Borusnénak nem tudom.«

Vizesi Jánosné is megkérdeztetett, ha tud-e valamit Nagy Mátyásnéra, de ő sem vallott semmit, sőt kijelentette, hogy boszorkányságáról sem tud semmit.

Mucsi Mihály szintén nem mondott különös figyelemre méltót.

»A midőn így szólt — Sánta Mátyásné megakarták égettetni, halála előtt megmondotta, hogy Barnané vert engemet a földhöz, s Nagy Mátyásné is köztök volt a boszorkányoknak; de én semmi ördögösségét nem tudom, — sem Barnánénak, sem Borusnénak.«

Érdekesebb a Varga Mátyás vallomása.

»Egykor Nagy Mátyásné — így szólt — egy sütő lapátot kért vala, hogy nem adtam neki, megcsinálta a lapátot s megfenyegetett: megcsinálnád még a tiz körmőddel is. A fenyegetés után rajtam kötés esett, — eleget hivattam az után oda, hogy gyógyítson meg, de nem jött. Eb menjen, ugymond, mert ha én oda megyek, azután azt mondjátok, hogy én vesztettelek meg. Azután mégis oda jött a sok sírására a feleségemnek. A házból kiküldvén az asszonyokat, nem tudom mit csinált velem, csak hogy az után járhattam. Valamennyire mostan is rosszul vagyok; de nyilvánvaló ördögösségét nem tudom, sem neki, sem Barnánénak, sem pedig Borusnénak.«

Kihallgattatott még ezután Kőkenyesi Mihály, Pap Mihály és Varga Mátyásné; de sem ezek, sem »ezen 9 tanun kívül — mint a szolgabíró megjegyzi 197 tanu, semmit nem vallott.«

Végül Pap Gáspárnét is kihallgatták, és hallomásból tudja, hogy »Nagy Mátyásné a Körös tetején járta volna a tánczót, de ő ezt nem tudja, csak mások után mondja.«

Ezek után Kövér Péter, a vádlott védője, megtette észrevételeit a tanuk vallomására, s »nem látván nyilvánvaló tanukkal megbizonyítva az actiot, kíván absolutiot.«

A törvényszék befejezettnek tekintve a vizsgálatot és tárgyalást, következő határozattal intézte el a nevezetes bűnpert.

»Miután a vádlott ellen előterjesztett bűnvizsgálati iratokban könnyű levén feltalálni némely gyanúsításokat, s a néhai Sánta Mátyás megégetett özvegyének hátrahagyot vallomásában vádlott bűnrészesnek mondatik: mindazonáltal a vád egészben igazolva nem lévén, — vádlott azon oknál fogva bűnösnek ki nem mondható s illetén módon nem büntethető. Köteles azonban vádlott magát két tanu által tisztázni, mit ha nem tehetne, némely gyanúsítások miatt megvesszőztetni rendeltetik, kötelező iratot adván magáról, hogy, ha tovább is hasonlókat gyakorolni merészkednék: magát a megérdemlett büntetésnek alávetni fogja.«

A békésiek nem viseltettek ellenséges indulattal Nagy Mátyásné iránt; nemcsak két tanu akadt, de három kik »tisztázására« a hitet letették, s mint a bűnügyi iratokon fel van jegyezve: »a megyei bíróság kívánalmainak a határozat értelmében három tanu által elég tétetvén, Nagy Mátyásné az ellene emelt vád alól magát tisztázta.«

Meg is köszönte igen szépen Kövér Péter a törvényszék kegyességét, »ago gratias« — mondván: »Adja Isten, hogy a nemes vármegye több szegény raboknak is igaz és irgalmas törvényt szolgáltatthasson.«

De bezzeg Tolnay István zokon vette a felmentő határozatot, megnyugodott ugyan, mert nem tehetett mást, de rávezettette a periratokra, hogy — »fentarja a fentartandókat.«

Nem sokáig volt nyugalma a szegény asszonynak.

A szolgabíró Nadányi Miklós folytonosan szemmel tartotta, s leste a kedvező alkalmat, hogy újra rátegye a kezét.

Nem sokáig kellett várni a kedvező alkalomra.

A Kis Istvánné ellen hozott ítélet az 1718-ik év elején hajtatott végre.

Mint tudjuk a végrehajtással Nadányi Miklós bízott meg.

A megégetés előtt, mint az ítélet is elrendelte s mint szokásban volt, »sütögettetés« alá vétetett a szerencsétlen.

A végrehajtásról nevezett szolgabíró s esküdttársa Kis Ferencz 1718. évi január 27-én következő jelentéssel adtak számot.

»Törvényesen megsententiáztatván boszorkányságaiért dobozi Kis Istvánné, mikor exequáltatott szorossan examináltuk, hogy még kik volnának afféle boszorkány mesterségben való complex társai, és kiket tudna afféle személyeknek lenni; s említett dobozi Kis Istvánné vallotta Békésen lakó Nagy Mátyásné hasonló boszorkánynak lenni. Melyről mink igaz hittal a tekintetes nemes törvényszék előtt relatíot teszünk belől megírt személyek.«

A szolgabíró meg sem várta, hogy mit szól a törvényszék ezen fontos jelentésre: azonnal elfogatta Nagy Mátyásné; s a Kis Istvánné vallomása alapján azonnal meg is vizsgálta, ha valjon igaz-e, mint a vallomás tartja, hogy Nagy Mátyásnének a »boszorkány jegye is meg van.«

Kis Istvánné igazat mondott.

Sietett is a buzgó szolgabíró a törvényszék elé terjeszteni, hogy »Kis Istvánné a boszorkány bélyeget is a Nagy Mátyásné lábán megmondotta, melyet megnézvén magam is láttam és felismertem.«

Nagy kár, hogy ezen fontos részletről a jelentés ily keveset tartalmaz.

Felette érdekes volna tudnunk, hogy mi volt hát az a »boszorkány bélyeg«, melyet a szolgabíró látott és felismert.

Tolnay István uramnak sem kellett több.

Azonnal folyamatba tette Nagy Mátyásné ellen a bűnvádi keresetet.

Még az nap tehát 1718. évi január 27-én összeült a törvényszék »nemes Békésvármegyében Gyulán.«

Jelen voltak »nemes, nemzetes és vitézlő ifjabb Csipkés Komáromi György rendes alispán elnöklete alatt Nadányi Miklós szolgabíró, Kis Ferencz megyei esküdt, Szücs Mihály megyei esküdt, Szőke Mihály, Jenei Ferencz, Strobai János, Bécsi István, Ábrányi György, Csarnai Ferencz, Hajdu János megyei táblabírák.«

A tárgyalás lefolyása következő volt.

»Tárgyaltatott nemes, nemzetes és vitézlő Komáromi György Békésmegye rendes alispánjának, úgy mint hivatali felperes pere, Nagy Mátyás neje Erzsébet Klára békési illetőségű ellen, a megyei ügyész által ezennel kijelentett módon és képen.«

És pedig : »Ugyanazon törvényes ügyvéd jeles Tolnay István fentartván a fentartandókat, előadja a következőket: mikép el van ismerve, mely gonosz elhatározással és rossz lélekkel kívánván alperes másoknak ártani, tekintetbe nem véve az isteni és emberi törvényeket; ördögös mesterséget űzve, némelyeket magához ragadott, másokat pedig meggyógyított, sőt igen sokakat meggyötört, és az ő ördögös mesterségével meggyilkolt és megsebesített. Mivel pedig Szent István királynak használatban levő törvényei szerint, jelesen II. könyv 31-ik fejezet — és más országos törvények és a mindennapi gyakorlat szerint, hasonló gonosz tettek, vagy ördöggel való szövetkezés, megégetés büntetése alatt tilalmasak, ezért — azon ügyész, a már előrebocsátottak szerint is — kívánja vádlottat nyilvános hóhérozás által megégettetni, és — fentartja a fentartandókat.«

Ezen vád előterjesztésre »személyesen jelenlevő vádlott helyett kirendelt ügyvéd, Kövér Péter, a következőkben felelt,« magyarul.

»Im értem, hallottam, hogy princzipalisomra való válása lett kínzásból Kis Istvánnénak, szóval szólok hozzá, hogy ha az istenes törvény ezt találná, hogy nem elégségesek az illetén vallások hanem élő, bizonyos ecclesiába járó személyek által, világos tanubizonyságokkal a nemes vármegye székén és törvényén állítsák meg, annyi számú tanukkal az Isten és a nemes ország törvénye szerint, hogy nyilvánvaló boszorkány; de egyéb, afféle exceptiok, ezt hallottam vagy amazt láttam, hijában valóságok senkit meg nem ölnek.» Egyébként — ő is fentartja a fentartandókat.

A vádló röviden előterjesztvén a védelemre észrevételeit, s Kövér Péter a vádlott mentségére mindenek előtt produkál egy kóródi testimonialis levelet vádlott ártatlanságáról, s ismét előadja, hogy az »Isten törvénye és embereké szerint is oly tanuknak előállítását kívánja, kik bizonyosan és világosan, fejére tevén — vádlottnak — kezeiket reá esküdjének, különben kíván absolutiot.«

Lássuk, a nemes törvényszék miként határozott.

»Miután a vádlott által állítólag elkövetett gonoszság, az erre rendelt ügyvéd ur által eléggé világosan bebizonyítható nem volt: azért vádlott a büntetés alól felmentetik; de az ügyvéd ur által a vádlott ellen — vallomási iratokból kimutatott *terhes gyanúsításokért*, hogy jövőre a botrányok elkerültethessenek: vádlott Nagy Mátyásné — a vármegyéből, — *örökre száműzetésre büntettetik.*“

Ekként ért véget a Nagy Mátyásné ellen folyamatba tett boszorkány per.

Hiába fáradt, küzdött a derék Kövér Péter, nem sikerült neki megmenteni a szegény asszonyt a büntetéstől, jóllehet a büntetés — tekintve a törvényszék nagy szigorúságát a hasonló bűnügyekben, eléggé enyhének mondható. Érezte ezt vádlott maga is, és Kövér Péter is, s nem késtek hálás köszönetüket kijelenteni, az »irgalmas ítéletért.«

Mint tudjuk a fentebb közölt bűnvizsgálati iratokból, a Nagy Mátyásné bűnperével egyidejűleg vizsgáltatott a Barnáné boszorkány pere is.

Ösmerjük meg ezen, szintén elég érdekes ügy részleteit is.

Barnáné szintén Békésen lakott, ha nem is nyilvánvaló boszorkány, de javasasszony hírében állott.

A kinek valami baja akadt, igyekezett ha már Nagy Mátyásné elő nem kaphatta, vagy az nem segíthetett, Barnánéhoz fordulni.

A sok kuruzsolás nagy hírt szerzett neki, s ez a hír, midőn a vármegye urai Békésre kerültek: bajba keverte.

Az 1717. év tavaszán vette kezdetét a vizsgálat.

A kihallgatott tanuk Barnánénak több sikeres kuruzsolásáról tesznek tanubizonyságot; de tanuskodnak arról is, hogy sokan áldozatai lettek bűbajos gyógykezelésének.

Barnánéra a tanuk ugyancsak rávallanak, maga sem tiltakozott ellene, mondják — hogy ő boszorkány s az ördöggel czimborál; mondják olyan volt, hogy a kire megharagudott, ha csak rá nézett is, kilelte a hideg, s addig gyötörte a »megkötöttet« sokszor egész házanépével, míg csak egygel-mással meg nem engesztelték.

Sajnos a Barnáné ellen folyamatba tett per iratait nagyon megviselte az idő, s meg kell elégednünk azon egy-két adataival, melyek rendelkezésünkre állanak.

»Mi alólirottak — így kezdődik a vizsgálati jegyzőkönyv — nemes Békésvármegye rendes szolgabírája — Nadányi Miklós és esküdtje Szücs Mihály, nemes, nemzeti és vitézlő Komáromi ur Békésvármegye rendes alispánjának törvényes kiküldetése folytán Békés mezővárosában április 26-án 1717-ik évben oly rendkívüli bűnügyi vizsgálatot végeztünk, mint következők.«

A kihallgatott tanukhoz következő kérdések intéztettek.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanu Barnánénak nyil-

vánvaló boszorkányságát, ha valakit megfenyegetett volna, fenyegetése után rajta kötés vagy vesztés esett volna.«

»Ördögi mesterségét, бүvölését, babonálását és másra való orvoslását — tudja-e tanu?»

»Kiket tud jobb tanunak lenni?»

Mucsi Mihály hallgattatott ki legelőször s igen érdekes vallomást tett.

»A földhöz verték — így szólt — erőssen egy éjszaka. Annak utánna a kecskeméti nézőhöz mentem s leültem a házában s azt mondja a néző: mellelte kigyelmedet? Én azt mondtam neki: nézzen meg engem, hogy mi lelt. Annak utánna virgát hányt a néző s azt mondja: — — — aztán nem régen lakol abban a házban — otthon? Miért vetted meg, mert az is — a kié volt — azért adta el, hogy nem lakhatott benne. Én azt mondtam neki: hát miért nincsen egészségünk? Ő azt mondta: hogy idétlen gyermek van eltemetve a házban. Azt is mondta a néző asszony, hogy a két Körös közt lakik egy bába, arra reá ment a virga, hogy az boszorkány. — Itthon szemére hánytam, negyed magammal levén az asztalomnál, Barnáné pedig csak nevette, nem protestálva.«

»Kis Istvännét, így szól tovább — a házaamhoz hívtam, ha valami jót tehetne velem, azt mondja aztán: jó öcsém nem tudom mit csinálsz, s kérdi tőlem: lakott-e itt egy öreg asszony. Én azt mondtam lakott, de elkergettem. Na hát azt mondom vissza fogadd, még ha kell az ágyadba is, mert nagy bajod lesz. Én nem fogadom, szóltam, ha mindjárt ebben az ágyban kínlódom is. Jó, ha nem fogadod, mondja Kis Istvänné, kedvét keressed. Én arra azt mondom, hát hogy tudom kedvét keresni, holott nincsen a házamban, olyan jószágom, a kit megtartanék tőle. Kis Istvänné azt mondja arra: de még azért annál jobban is kedvét keresd. Az pedig, a ki az előtt a házban lakott Barnáné volt, és sokat kéredzett vissza lakni.«

»Eljött egy estve — adta elő tovább — Barnáné hoz-
zám, s kért hogy öt máriást adjak neki kölcsön, — hogy
nem adhattam, akkor éjszaka megint a földhöz vertek. Reg-
gel odahivattam, hogy kenjen meg, mert megcsömöllöttem.
Odajöven, mihelyt az ajtón belépett, azt mondta, hogy a
bajom nem az, hanem tudta, hogy földhöz vertek. Kérdi aztán
Barnáné, ha láttam-e valamit? Én nem láttam, ha láttam
volna, megfogtam volna.«

•Mikor a törvény Sántánét megsejmentíázta, odamentem,
kérdeztem Sántánét, ő azt mondta, mikor utolszór a földhöz
verték, ő is ott volt, Kis Istvánné, Barnáné, ők vertek a
földhöz s ők tapodtak meg. Ezekért vastagon gyanakodtam
Barnánéra.«

A tanu kihallgatás további folyamán vallomást tett
Iványi Anna, Pap Gáspár felesége.

•Hallottam — így szolt — Törösnétől, hogy Hatházi
Istvánt Barnáné vesztette volna meg, azt is hallottam tőle,
hogy vesztették meg, — Barnáné a göringyi békának a há-
tát meghasította, megsózta s úgy bocsátotta el. Hallottam azt
is Barnánénak a szájából, mikor nálunk levén mondotta,
hogy Nagy Mátyásné harmad magával a Körös tetején járta
a tánczot.«

Orbán Katalin, Gombos Jánosné előadta, hogy »egy sze-
gény asszonynak, ki is a maga házában lakott, volt egy
diszna, mely a Barnáné sajtját megette. Ezért Barnáné ször-
nyen haragudott reá, s midőn az asszony kihajtotta a disz-
nót, a hídvégénél megbotlott, s mindjárt ellelte a hideg,
s egész cselédestül, gyermekestül hideglelés lett. Barnáné
azt mondotta, hogy tudja ennek az okát, s ha bekötözné meg
is gyógyulnának.«

»Magam felől — folytatja tanu — azt tudom mondani,
hogy egy kis fiam volt, Barnáné szomszédomban lakván —
a kis gyermekem igen beteg volt, úgy hogy mint a halálra
vált, olyan volt; de ha Barnáné simogatta s édesgette,

mindjárt gyógyult, járhatott és könnyebben volt. A gyermek betegségére nézve, — Barnáné ruhájából darabot vettünk s a füstre kötöttük. Barnáné ezután oda jöven hozzánk a szeme úgy összeszorult, hogy csak alig látott, és nem is varhatott. Kenyeret kérven tőlünk, adtunk neki, hogy a kenyérbe evett, meggyógyult a szeme Barnánénak.«

Verebélyi Katalin, hajdan Kürty Jánosné hallgattatott ki ezután, — s előadta: »a piacon lakott egy vargáné, s látta, hogy Barnáné megfenyegette ezt az asszonyt, s annak utánna mindig beteg volt azon a nyáron.«

Szücs Mihály azt vallotta: hogy »Nánáson laktába egy Takács János nevű embert kért Barnáné, hogy őrrjön neki a szárazmalomban, — s hogy nem őrlött, megfenyegette Barnáné s az öcsese Takácsnak három esztendeig sínlett bele, és csakugyan gyanakodtak reá, hogy ő vesztette meg a legényt, a bátyja elégszer fenyegette Barnánét, hogy gyógyítsa meg az öcsesét, mert baja lesz.«

»Oláh Istvántól hallottam, — szólt tovább tanu — ki Szeghalmon malommester volt, hogy mikor Nánáson volt kérdezték tőle: él-e még Barnáné. Oláh István mondotta él, Békésen lakik. A nánásiak azt mondták: ha eddig nálunk lakott volna, úgy mi őtet rég megperseltük volna.«

Megkérdeztek még néhányat; de ezek nem tudtak előadni semmi olyat, mi Barnánéra nézve terhelő lett volna.

Befejeztetvén a vizsgálat a törvényszék a vád és védelem előterjesztése után következő határozatot hozott.

»Jóllehet az előterjesztett bünvizsgálati iratokban terhelők levén a feltevések vádlott ellen, s jóllehet a megégetett Sánta Mátyásné után hátramaradt vallomás szerint is, vádlott, nevezett Sánta Mátyásné bűntársának neveztetik, mindazonáltal az állítás teljesen nem levén bizonyítva: vádlott a kívánt büntetésre el nem ítéltető, — tisztázza — azonban magát a vád alól két tanu által, mit ha tenni képes nem volna, a már megvizsgált terhelő adatok miatt,

megvesszőztetni határoztatik, írásba foglalt fogadást tevén arra nézve, hogy azon esetben, ha jövőre is hasonlókat gyakorolni merészkednék, magát a megérdemelt büntetésnek aláveti.*

Barnánénak is akadt két tanuja, kik tisztázására hitet tettek, s így megszabadult a veszedelemtől.

A Nagyné s Barnáné boszorkány perei ezek szerint elég szerencsésen végződtek, valószínű hogy Borusné is megszabadult a kínhaláltól. De hogy nem minden esetben volt így irgalmas a nemes törvényszék, bizonyos. Ma is él a békési nép emlékezetében Bogyiné, a híres boszorkány, kit megégettek, — s hol a kegyetlen ítéletet végrehajtották, ma is Bogyinéalmának hívják a békésiek.

VI.

A híres Ábrahámffy családnak ősi fészke Gerla a XVIII. század elején, még mindig elég tekintélyes községe volt a vármegyének.

Mit a dúsgazdag főúri család századokon át kifejtett munkássága teremtett: a fény, a jóllét elenyészett.

A díszes kastély, erős körsánczaival a hatalmas zárda, melynek magas tornya messze vidékre hirdette Gerlának előhaladottságát, a régi Szt.-Miklós temploma nagyszerű boltívvvel, a halastó, melyet Maróthy Mátyus feldulatott, — a nagy-kiterjedésű díszkert, mely a fényes kastélyt körül fogta, a csinos uri lakok, — melyek a kastély szomszédságában elszórtan emelkedtek, a letűnt századokban átélt boldogabb napoknak, Gerla felvirágozásának mind meg annyi tanu jelei, elpusztultak, romokban heverték.

Alig hogy a török urrá lett a vármegyén, kihalt az ősi család férfiága. A sok szép birtok a leányágra szállt. A leányok aztán férjeikkel elköltöztek Gerláról, s tanyát ütött az elhagyott fényes kastélyban, a zárdában a török. Majd

a török is elpusztult, s a háboruk dúlásai alatt a megrongált épületeket a boldogabb idők szép emlékeit, lassanként a tűz, s a víz romhalmazokká tévé.

Elpusztultak a díszes épületek; s a lakosság — a pusztító ellenség elől menekült az erdők sűrűibe, elköltözött messze vidékekre.

Midőn a békésebb napok bekövetkeztével a vármegye új életre kelt, Gerla lakosai is visszatértek elhagyott lakaikba.

A régi nagyság romjai körül kezdetét vette a tevékeny élet.

Legelsőbben is az Ur házáat emelték fel romjaiból. A derék lelkipásztor Ujlaky János is visszajött hiveivel, s buzdította őket a kitartó munkásságra. Herczeg Miklós a község birája s Irazi János a község jegyzője sem maradtak hátra, fáradhatlan tevékenységet fejtettek ki, hogy az elzúllott községi lakosok visszatérjenek s a községet új életre keltsék.

Fáradságaikat szép eredmény jutalmazta.

Már az 1716-ik évi összeírás 34 családot talált Gerlán; s többen közöttök, kik az ellenség dúlásait át nem szenvedett megyékben huzódtak meg, elég vagyonosan tértek vissza.

A régebb időkben Gerla két részből állott, alsó és felső Gerlából.

Alsó Gerlán emeltettek fel hajdan a díszes kastély, a monostorere szigetén a zárdát. Az újra települők az alsó részen ütötték fel sátraikat. Ős erdők százados tölgyei vetettek árnyékot a kies fekvésű községre. Művelés alá alig vehetett földet a lakosság. Mocsarak, messze terjedő nádasok voltak a lapályosabb részen, — s a magasabb területeket úgy felverte évek hosszú során át a gaz, hogy szántásra, vetésre még gondolni is alig lehetett.

A rengeteg erdők biztosíták az újra települők megél-

hetését. A község lakosai gazdasági eszközöket faragtak, s készítményeiket elhordták Szegedre, Vásárhelyre, Aradra, s cserébe kaptak azokért gabonát, pénzt elég bőven.

Vaddal ellátta magát a lakosság könnyű szerrel. — Volt az erdőkben elég.

Rohamosan kezdett a község emelkedni. A lakosok vagyonosodása Gerlára vonzott a vármegye tisztviselei közül is néhányat. Itt telepedett meg a Böleskey Miklós szolgabíró családja és Szücs Mihály a vármegye esküdtje, később táblabírája.

A mily rohamos volt a község emelkedése, oly gyors volt végpusztulása is.

Mit egy-két év alatt teremtettt a lakosság szorgalma, elpusztította azt a következő év árvize; s habár szívós kitartással ragaszkodtak a különben kies fekvésű helyhez, végre mégis erőt vett rajtok az áradat, s alig egy két évtized múlva, hogy új életre kelt a község, 1736-ban teljesen elpusztult, s a lakosok végkép elhagyták az ősi fészket.

Gerla sem képezett kivételt azon általános helyzet alól, melyben vármegyénk ez időben volt.

A művelődés egyáltalán nem haladt karöltve a vagyonosodással.

A község lakossága a polgárosodás igen alacsony fokán állott, jóllehet a község derék lelkesze lelkiismeretes tevékenységgel igyekezett hivatását betölteni, a népet a műveltségben előbbre vinni; de buzgalmát nem koronázta az óhajtott siker, mert a fejlődés útja rögös, — az előhaladás nehéz, s az életfentartás erős küzdelmei felemésztik a nép erejét, s a lélek nemesbítése, az értelem fejlesztésére irányzott törekvés: gyengékre talált.

A közegészség különösen szánandó állapotban volt.

A gyakori árvizek, a községet körülvevő mocsarak megrontották az egészségi viszonyokat, s talán főképp ennek tulajdonítható az, hogy már az 1717. évben, a 34 család 21-re olvadt le. A többi elpusztult vagy elköltözött Gerláról.

Lehet-e esodálkozni, ha ily körülmények közt szakértő orvos hiányában, a kuruzsolók gomba módra támadtak.

A kényszerűség rávitte a szegény lakosságot, hogy ott keressen segítséget, hol legközelebb remélt azt találni.

Igy lettek aztán Gerlán is, mint a vármegye más községeiben és sok esetben igen tisztességes asszonyok: kuruzsolók, javas asszonyok, — kik aztán, mint boszorkányok üldöztettek s fogattak perbe a vármegye által.

Róka András, Haresás István tősgyökeres, elég jómódú lakosai voltak Gerlának. A vármegye által 1717-ben eszközölt összeírásban, mint ilyenek vannak kitüntetve. Herczeg Miklós pedig a község birája volt, s mégis ugyanezen és a következő évben már a két elsőnek felesége, s az utóbbinak napa, boszorkányság vádja miatt állottak a vármegye törvényszéke előtt.

Az 1717. év vége felé költözött Gerlára Molnár Mihály jómódú gazda.

Az egyszer-másszor Vásárhelyen megfordult gerlai faszerszamosoktól tudakozódott, hogy milyen világ van Gerlán? Természetesen, elmondtak azok aztán sok jót, sok szépet, — úgy hogy Molnár Mihály uram kedvet kapott a gerlai élet-hez. Felszedte tehát sátorfáját s megtelepedett Gerlán s hozzá fogott ő is a jövedelmező faszerszám üzlethez. Vállalkozó szellemű ember volt Molnár Mihály, amint megtelepedett Gerlán, mindjárt vízi malmot csináltatott; aztán látva, hogy elég jól jövedelmez a vízi malom, csakhamar csináltatott másikat is, volt hozzá tehetsége. Itt aztán készítette a sok mindenféle faeszközt is.

Felrakodott kora hajnalban, s megindult a sok kasza-nyéllel, villával Vásárhelyre szerencsét próbálni.

Az országot a monostorere szigetén keresztül, a régi zárda romjai alatt vitt el.

A mint halad a romok körül, éktelen perlekedést hall. Figyelmes lesz a zajra, körül tekint s észreveszi, hogy a

romok közt két asszony veszekszik, ugyancsak szitkozódnak, kigyót-békát kiabálnak egymásra.

»Te gonosz boszorkány — szólt az egyik jól tudom, hogy a tűz alól szaladtál el.«

»Hogy mersz te, álnok! ilyent mondani! Te gonosz lélek, te vagy a boszorkány te. Hát azt hiszed, nem tudom, hogy ki rontotta meg a Molnár uram tehenét, bornyát?!«

»Álnok vagy te, gonosz vagy te, szólt vissza a másik. Ugyan ki vesztette el a szegény Szabó Pálnét, ha nem te?!«

Molnár Mihálynak sem kellett több. Nem hallgatta tovább a perlekedést visszafordult azonnal s egyenesen a tiszteletes urhoz hajtott. Elbeszélte, a mit hallott s kérdezte, hogy most már mi tevő legyen, kinek jelentse a baját, hol keresse az igazságot.

A tiszteletes ur természetesen, igyekezett őt tévedéséről felvilágosítani; de nem fogott a szép szó Molnár Mihályon, s kedvtelenül távozott el a tiszteletes urtól.

A bíróhoz nem mehetett, hogy miért nem, volt rá oka.

Felkereste tehát Bölcskey János uramat, a szolgabíró atyafiát.

Itt aztán újra előadta Molnár Mihály az ügyet.

Elbeszélte, hogy akadt hajnal hasadtakor a zárda romjai közt perlekedő boszorkányokra, elmondta híven, mit beszéltek. Az egyiket fel is ösmerte, a bíró uram Herczeg Miklósnak a napa volt, a másikat a homályban nem vehette jól ki, de azt hiszi, hogy nem lehetett más, mint Róka Andrásné. Rég gyanus előtte e két vén asszony — mondá — most már megbizonyosodott róla, hogy az ördöggel czimboráskodnak.

Bölcskey János nagy érdeklődéssel hallgatta Molnár Mihály előadását; de mikor kitünt, hogy a bíró napáról van szó, ugyancsak csóválgatta a fejét.

Bajos volt tanácsot adni.

A bíró igen jóra való ember, szereti az egész község,

neki szomszédja, jó barátja; — ilyen embert nem tanácsos megbántani; aztán meg, hátha nem is egészen úgy áll a dolog.

»Bizonyos-e benne Molnár uram, szölt Böleskey — hogy a bíró napát látta, meg hát — jól hallotta-e, hogy mit beszéltek? Nem jó ám az ilyen dologban elindulni, ha csak nem bizonyos az igazsága. A vármegye urai könnyen elbánnak az alaptalan panaszlóval.«

Molnár Mihály megköszönte szépen a jó tanácsot, — s megindult Gyulára.

Panaszt tett az alispánnál.

Nem járt hiába Molnár Mihály Gyulán. Tisztességes öreg ember volt, 70 év terhe nyomta vállait s jól tudta az alispán, hogy olyan őszbe csavarodott fűrtökkel, nem jár-kél senki meggondolatlanul.

Az alispán elrendelte a panasz szigorú megvizsgálását, s kiküldötte Gerlára, a vizsgálat foganatosítására Nadányi Miklós szolgabíró és Kis Ferencz esküdtet.

Ezek a vizsgálatot 1717. évi május 18-án kezdték meg.

Lássuk a vizsgálat adatai mennyiben igazolják Molnár Mihály előadását.

A vizsgáló bírák legelsőbbben is a tanukhoz intézendő kérdéseket állapították meg, mint következők:

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu Róka Andrásnénak és a Herczeg Miklós öreg napának, Turos Piroskának, Lovas Mihálynénak nyilvánvaló boszorkányságát?«

»Tudja-e tanu, ha valaha valakit megfenyegetett volna és a fenyegetés után vesztés vagy kötés és egyéb nyavalya rajta esett volna?«

»Ha Szabó Pálnét ők vesztették-e meg, — és Szabó Pálné még életében rájuk vallott-e, s hogy ők (Rókáné és Herczeg napa) ölték volna meg őtet, — mert pénze elfogyván nekik nem fizethetett?«

»Igazat mondjon tanu, babonálását és ördögi mesterségét tudja-e?«

»Mit tud felőle mondani és kiket tud jó tanuknak lenni?«

Megállapíttatván ekként a kérdések, következett a tanuk kihallgatása.

A tanuk — úgy látszik — nem előre bejelentett egyének voltak. Sorra vették a vizsgáló bírák a község lakosait.

Első tanu természetesen Molnár Mihály volt.

Vallomásában részletesen előadta mind azt, mit fentebb közöltünk.

Következett Kertész István gerlai lakos kihallgatása.

A »25 éves, jó erkölcsű ifju« igen érdekes vallomást tett, s vallomása a végtárgyalás alkalmával sok gondot adott a védő ügyvédnek.

»Sz.-Péterszegben, laktunk — így szólt — mikor Róka Andrásnál szolgáltam. Egykor katonák szállottak be hozzánk s azoktól hallottam, hogy mondták: »ez a Herczeg napatűz alól szaladt el onnét is, a hol lakott.«

»Tavaly tavasszal, folytatja tanu — egy éjszaka az ágyban feküdtem, feleségem is a házban volt. Nem aludtam semmit, csak forgolódtam az ágyban. Egyszer csak nagy zörgést hallok s rá az ablakon négyen bejönnek Kis Istvánné, Rókáné, Haresásné és a Herczeg vén napá. A Herczeg napá legutól jött be. Aztán a fejem felébe állanak mind a négyen és azt mondják: »igen szeretik ezek egymást, nosza gyerünk vegyük el a feleségét.« Én arra félve megülelem a feleségemet, felköltöttem s felkelvén a feleségemmel együtt kifutottunk az ajtón. — Ezután nagy zörgéssel megint kiszaladtak az ablakon, de hogy hova lettek, nem láthattam.«

A vallomás ezen részére a vizsgáló bíró megjegyzését, hogy »csak képzésben látta tanu, hogy bementek az ablakon, de bizonyosan nem látta,« a jegyzőkönyv szélére felírta.

Úgy látszik a szolgabíró ur alaposan kételkedett abban, hogy valaki a zárt ablakon keresztül járjon-keljen, még ha — boszorkány is.

»Oda ki a mezőn — lakva, folytatja tanu vallomását — egy igen szelid tehenünk volt. Én háromszor is megfejem. Egy nap a Herczeg napa kijövén tejet kért tőlem: »adj egy pohárral, szól, hadd küldjem haza a leányomnak.« Én mondtam neki: »nem adhatok, mert sokan vagyunk és magunk is azzal élünk.« Hogy nem adtam neki, annak utánna úgy elhamisodott a tehen, hogy akkor nyáron nem vehettük semmi hasznát. A báránynak pedig, másnap mindjárt a hátulja egészen elromlott, azelőtt pedig ép volt.«

Ezután Kertész Ferencz 30 éves gerlai lakos hallgatott ki.

»Sz.-Péterszegben laktam — így szólt — ebben a felfordult állapotban, Róka Andrásnál zsellérül voltam. Egyszer katonák szállának be hozzánk, a mint meglátják a Herczeg napát azt mondják:

»Hol jár itt ez a vén asszony? Hiszen ez a honnét eljött is, a tűz alól szaladt el.«

Kihallgattattott a Böleskey János felesége is. Az ifju menyecske előadta:

»Hallottam ifjabbik Róka Györgynétől, ki a szomszédságban lakván oda jött hozzám jajgatva.«

»Jaj, jaj, az a Herczeg napa, a vén boszorkány összerontá mindenem, belsőm, minden részem, hogy vaját nem adtam neki.«

Erre azt mondtam: »Nosza siess, menj oda, vigy neki vaját.«

»Akkor hamar nem mehetett; de hogy később vaját vitt neki, megkönnyebbült.«

Erre kihallgatták Róka Györgynét, Szilágyi Katalint, 24 éves menyecskét, — ki előadta:

»Egykor rosszul voltam, s által fordultam a Herczeg napához, mert annak előtte való héten mentem el tőlök lakni. Hogy a tehenemet megfejem, a leánya vaját kér tőlem, mondom neki: »várákózz, adok még ma.« Azután maga

kért a Herczeg napa, annak is azt mondom: »majd adok továbbat.« Hogy hamar nem adhattam, igen megneheztelt, láttam. Majd aztán a gyomrom fájt erőssen, mintha felterteként volna. Annak utánna vittem egy kevés vaját neki, s megkönnyebbültem.«

Ezzel a vizsgálat félben hagyatott; de nemsokára újra hozzáfogtak s folytatták a tanuk kihallgatását, s ez alkalommal különösen a Szabó Pálné esete képezte a vizsgálat tárgyát.

Nyikos István gerlai lakos, 60 éves öreg vallotta:

»Hallottam Pocsai Andrástól, hogy mondotta Szabó Pálné neki: »Mig a pénzemben tartott, addig nem bántottak, de már, hogy nem adhatok, kezeik miatt meg kell halnom,« már t. i. a Róka Andrásné és a Herczeg Miklós napa kezei miatt.

»Rájok mentünk ezután, mondja tanu — egynehányan és a Herczeg napa a Szabó Pálné pénzéből hét máriást adott vissza.«

Szücs András szintén gerlai lakos, 60 éves ember előadta:

»Hallottam Szabó Pálnétól, mikor igen beteg volt, oda mentünk hozzá. Szorongattuk szóval az asszonyt, hogy mondja meg, kitől vagyon nyavalyája? Az asszony azt mondja: »Én nem mondom, mert engem megeskettek erőssen Rókáné és Herczeg napa, hogy senkinek ne mondjam.« Mink neki biztattuk, ne féljen, mert mi nem hagyjuk, csak bizvást vallja meg. Arra az asszony azt mondja nekünk: »volt vagy 30 forintom, azt oda kellett fizetni nekik; de már, hogy elfogyott a pénzem és nem adhatok nekik, engem ők megölnek.«

»Egy tehene volt az asszonynak, folytatja tanu — és arra is kényszerítették, hogy adja el és fizesse nekik az árát. Ily rosszul levén az asszony felhivattuk a Herczeg napát és mondtuk neki: »Add vissza annak a szegény asszonynak a pénzét,« és visszaadott erre 7 máriást.«

A következő tanu Somodi István volt.

»Szabó Ferencznél feküdvén betegen Szabó Pálné, egynehányan oda mentünk, esküdt emberek. Kérdi Bécsi István Szabó Pálnétól: »Idvezülendő hitire mondja meg, ki vesztette meg kegyelmedet?« Az asszony rá tekint s azt mondja: »Bizony nagyra kérd kegyelmed. A Herczeg öreg napa s Rókáné vesztettek meg engemet. Azok ölnek meg. Harmincz forintot költöttem már rájuk, hogy nem fizethetek már, a pénzem elfogyván, azért miattok megkelletik halnom, mivel ők rontottak össze engem.« Bécsi uram azt is kérdezte tőle: »Kik voltak volna társai a Herczeg öreg napának?« Az asszony Róka Andrásné mondotta.«

Nyikos András 60 éves öreg ember hallgattatott ki ez után s »mivel hogy a többivel ott volt« Szabó Pálnénál, úgy tudja az esetet, mint előadatott, — azon kívül következőket vallja:

»Hallottam Szabó Ferencz vejétől, hogy Szabó Pálnét a Herczeg napa házához hívta, ott lencsét adott neki enni; mihelyt megette, mindjárt leesett a lábáról, s azontul fel sem kelt soha, hanem ugyan abba halt meg.«

Azt is hallottam, folytatja tanu, hogy mikor Szabó Pálné pénzt adhatott nekik, olyankor könnyebben volt; de ha nem adhatott, mindjárt igen rosszul volt. Mikor pedig felhivattuk a Herczeg napát, faggattuk, hogy miért cselekszi azt azzal az asszonynyal? — amint elment a Herczeg napa, nem ment egyenesen haza, hanem szélllyel nézett, ha látja-e valaki, és csak visszafordult és Rókánéhoz, a társához ment.«

Következett a Szabó Mihály kihallgatása s előadta:

»Szabó Pálné Rókánénál lakott, — ez pénzt kért tőle kölcsön. Szabóné adhatott volna, de nem adott, eltagadta, hogy van pénze. Maga Szabó Pálné mondotta nekem, hogy azért rontotta meg Rókáné, hogy nem adott neki pénzt. Még volt neki pénze, csak jártak reá Rókáné és a Herczeg napa, s csalogatták ki a pénzét, mikor aztán megfogyott a

pénze, tőlem kért Szabó Pálné pénzt, mert tartozom neki 12 frttal. Azt mondta nekem: »Ezt a pénzt a Herczeg napának és Rókánénak kelltek adnom, csak addig élek én, mig fizethetek, mikor nem fizethetek, engem ők megölnek.«

Azt is hallottam, folytatja tanu, hogy mondták — Rókáné és Herczeg napá: »Van-e pénzed Szabó Pálné?« »Nincsen« felelt Szabó Pálné. »No akkor készülj, mondja neki Rókáné és a Herczeg napá, mert meghalsz, ha megmondtad, hogy nekünk fizetted a pénzedet.«

»Azt is hallottam Szabó Pálnétól — így szól tovább tanu — hogy mondtotta: lelkeim ne szóljatok valamit ezek felől, mert valamit csak beszéltek ezekről a faluban, mindent megtudnak Rókáné és a Herczeg napá.«

»Annak előtte mondták a Herczeg napá felől, hogy nem lát. Én a Bécsi uram istállója felé mentem, és megláttam az istálló végénél a Herczeg napát. Hogy megláttam, ő csak bement a magok házába. Én mondtam aztán másoknak: hamisan mondják, hogy nem lát a Herczeg napá, mert engemet meglátott, a házoktól a Bécsi uram istállójánál. Hogy én aztán egyetis-mástis mondtam s a Herczeg napá ezt megtudta, nemsokára szememen egy pattanás esett, mikor Debreczenbe mentem volna. Én azt megdörzsöltem s a szemem elromlott bele, és azóta minden ujságon kiujul. E miatt ő rá gyanakszom.«

»Hallottam a sógoromtól — folytatja — hogy oda jöttek Szabó Pálnéhez azok az asszonyok, s a sógorom mondtotta nekik: »Mit járnak ide varázslani vén boszorkányok!« Azok meghallván ezt, csakhamar egy jó tehenünknek baja esik és nagy kínnal elvész, annak előtte pedig semmi baja sem volt.«

»Mikor nem volt otthon sem Herczeg, sem a felesége, odahivatja a Herczeg napá Szabó Pálnét s lencsét ad neki enni. Hogy megette, ott mindjárt leesett s onnét el sem jöhetett. Én hoztam el onnét s többbet nem is ehetett annak utánna, s csakhamar meghalt.«

Az ezután kihallgatott tanu Szabó János volt s előadta:

»Mivelhogy a Herczeg napja s Rókáné sokat jártak oda hozzánk, tudom, hogy a szegény Szabó Pálnéval sokat sügtak-bügtak. Hazamenvén egykor, akkor is ott találom őket. Megharagszom reájok s azt mondom nekik: »Ördög ilyen s olyan lelkü boszorkányi csak suttogtok! Egyitök megveszti, másitök meggyógyítja? De kiverlek bennetek innen a fejszé-vel.« Azután aztán csakhamar meghalt egy jó tehenünk, melynek is annak előtte semmi baja nem volt. E miatt reájok vastagon gyanakszom.«

Pocsai András, 50 éves gerlai lakos, kihallgatása következett.

»Ott levén — így szólt — a birákkal együtt, azt vallhatom, mit a többiek.«

»Sóhajtozott Szabó Pálné sokszor előttem, s mondtam neki: »Tudom, mért sóhajtozol!« »Az Istenért — mondja Szabó Pálné — ne mond senkinek édes bátyám, mert hogy nincs pénzem s nem fizethetek, Rókáné és a Herczeg napja engem megölnek.« És mihelyt megtudták, hogy ezt megmondotta nekem, azok után megégették és egészen összetörték a testét, s olyan volt az, mint a fekete csizma, — a száját félre vonták, olyan volt mint egy majom, nyakát kitekerték, szemét kitolták s úgy halt meg.«

»Azt is mondtotta életében Szabó Pálné, hogy azt mondták neki Rókáné és a Herczeg napja: »Ha megmondod valakinek, hogy nekünk fizettél, nekünk is meg kell halnunk, de előbb te halsz meg.«

Végre Bölcsey János felesége ujra kihallgattatott, s előadta, hogy Szabónétól Rókáné és a Herczeg napja pénzt zsaroltak, s ezt magától Szabónétól tudja.

Ezzel befejeztetett a vizsgálat.

Az érdekes bünper tárgyalásáról adataink hiányzanak, — s nem tudjuk, hogy a törvényszék minő ítéletet hozott; valószínű azonban, hogy nem levén, minden kétséget kizáró

bizonyítékok arra nézve, hogy vádlottak a terhökre rótt bűntényt elkövették, — s nem lévén bebizonyítva nyilvánvaló boszorkányságuk: a vád s büntetés terhe alól felmentettek.

Erre enged következtetni a Lovász Mihályné, Turós Piroska ellen az 1718-ik elején folyamatba tett bünper, melynek egyedül végtárgyalási jegyzőkönyve s a törvényszék határozata áll rendelkezésünkre.

Lehet, hogy az 1718. évi január 27-én megtartott tárgyalás s a január 28-án hozott ítélet összefüggésben áll, a fentebb ismertetett bűnügygyel.

Komáromi György alispán elnöklete alatt ült össze a vármegye törvényszéke Gyulán, — »tárgyalás alá vevén Turós Piroska, Lovász Mihályné bűnügyét, a vármegye főügyészének, Tolnay Istvánnak kívánságára.«

A törvényszék bírái voltak: Nadányi Miklós, Kis Ferencz, Szücs Mihály, Szőke Mihály, Jenei Ferencz, Bécsi István, Ábrányi György, Csarnai Ferencz és Hajdu János.

A bűnvizsgálati iratok előterjesztése után a főügyész vádindítványt tett.

»Kétségtelen — így szólt — hogy vádlott gonosz elhatározással, rossz lélekkel másoknak ártani kívánt. Tekintetbe sem véve az isteni és emberi törvényeket, ördögi mesterseget űzött és sokakat gyógyítani akarván megrontott, meggyötört és boszorkányságával elvesztett. Miután pedig Szt. István királynak törvénye, jelesen a 2. könyv 31. fejezet, de más országos törvények, és a mindennapi gyakorlat szerint is, hasonló gonoszság vagy ördöggel szövetség, a megégettetés büntetését vonja maga után: kéri vádlottat megégetéssel sujtani.«

Erre Kövér Péter, vádlott védője magyarul válaszolt.

»Kivánom — mondá — mind Isten, mind a nemes ország törvénye szerint világos tanukkal docealja a fiscalis procurator ur, hogy vádlott nyilvánvaló boszorkány, mivel

hogy lélekben járó dolog ez, s nem illik a fiscalis urhoz egyéb, efféle exceptio.«

Tolnai ezután kérte a tanuk vallomásának felolvastatását, mi megtörténvén, kijelenti, hogy ragaszkodik a már előterjesztett kérelméhez.

Kövér Péter pedig »meghallván a tanuk vallását, de azokban semmi szemmel látott dolog nem levén, hanem csak hallomás, azért kíván szemmel látott és bizonyos tanukat, másként pedig kíván absolutiot.«

Ugy látszik a nemes törvényszék, hosszantartó — ebéd után ült össze s a vád és védelem előterjesztése közben gyorsan repült az idő, legalább a határozat, ezt látszik igazolni.

»Miután már alkonyatra jár az idő s a napnyugta utáni óra gyanúsnak tartatik: azért jelen perben az ítélet meghozatala holnapra halasztatik.«

Másnap újra összeült a bíróság s következő ítéletet hozott.

»Jóllehet a vádlott ellen folyamatba tett bünperben a tanuk vallomásai vádlott bűnösségére nézve nem szolgáltatnak kétségtelen bizonyítékokat, s maga a fiscalis procurator ur sem bizonyított semmit sem; mindazonáltal az előterjesztett vizsgálati iratok, s különösen a megégetett Kis Istvánné vallomása szerint vádlott ellen terhelők levén a feltevések: köteles két tanu hitletétele által magát teljesen tisztázni, mely esetben az ellene folyamatba tett bünper s a büntetés alól felmentetik.«

Vádlott eleget tett a bíróság határozatának, két tanu esküje által tisztázván magát.

A Rókáné s Turós Piroska bűnvizsgálati iratai érdekes adatokat szolgáltatnak Gerla község történetéhez.

Igazolják ezen adatok, hogy Gerla község, nemcsak szerencsésen túlélte, a török uralom másfélszázadon át tartott zaklatásait, s annak megszűnése után az ellenség dú-

lásait, — a harezok s elemi csapások pusztításait; de gyors fejlődésnek is indult, amint a vármegye az 1715. évben új életet nyert.

Igazolják a bűnvizsgálat adatai, hogy Gerlán a lakosság szorgalma a közvagyonosodást figyelemre méltóan emelte, — a faszerszám készítés és a malom ipar elég jövedelmező foglalkozást, üzletet képezett.

Különösen megérdemli figyelmünket azon körülmény, hogy a bűnvizsgálati iratokból megállapítható, hogy Gerla a vármegye újra alakulási idejében, talán már azt megelőzőleg is, rendezett község volt, — s megállapítható, hogy kik voltak előljárói.

Érdekesen világítja meg a bűnper a társadalmi állapotot is.

A vagyonosabb családok köréből kerültek ki olyan egyének, kik a lakosság értelmi fejletlenségét, a közegészségi viszonyok szánandó voltát bűnös üzemekre használták fel.

Nem az első volt Gerlán a Rókané s a Turós Piroska boszorkány pere.

Ezt megelőzőleg, már folyamatban volt Harcsás Istvánné egy szintén jómódú s tekintélyes gerlai lakos neje ellen is a bűnvizsgálat, kuruzsolás és nyilvánvaló boszorkányság miatt.

Még az 1716. évi május 2-án folyamatba tetetett a boszorkány per, megkezdvén ekkor a vizsgálatot Böleskey Miklós szolgabíró.

A vizsgálat ez alkalommal nem nyújtott elég terhelő adatot Harcsás Istvánné ellen s talán ez okból az ügy törvényszéki tárgyalás alá sem bocsáttatott, legalább a bűnper iratai ezt nem igazolják.

Ujabb vizsgálat s tárgyalás alá került azonban nemskára az ügy. 1716. évi október 16-án a vizsgálatot Böleskey Miklós szolgabíró és Nadányi Miklós esküdt újra folyamatba tették, s a törvényszék tárgyalást tartott s ítéletet hozott a bűnperben.

Később újra foglalkozott a törvényszék a Harcsás Istvánné bűnügyével. Az 1717. évi június 18-án eszközölt vizsgálat adatai alapján, mely vizsgálatot Nadányi Miklós szolgabíró és Kis Ferencz esküdt foganatosítottak, a vármegye törvényszéke 1718. évi január 27-én tárgyalta s január 28-án intézte el az éveken át folyamatban volt boszorkány pert.

Ösmerjük meg az érdekes bünper részleteit.

Az 1716. évi május 2-án eszközölt vizsgálat alkalmával kihallgatott tanukhoz következő kérdések intéztettek:

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanu Harcsás Istvánnénak nyilvánvaló ördögösségét, boszorkányságát és ha valakit megfenyegetett volna, s fenyegetése után valakit megkötött volna ördögi mesterségével, — vagy megvesztett volna; s kit tud jobb tanunak lenni?«

Az első tanu »Róka Andrásné, Pap Judit, kifogástalan erkölcsű 60 éves, gerlai« nő volt, — az, ki a következő évben szintén boszorkányság vádja miatt a vármegye elé került; de nem vallott semmit.

A következő tanu Herczeg Miklósné 30 éves gerlai lakos volt, a Turós Piroska leánya, kinek anyja szintén mint boszorkány volt per alatt.

Ez sem tudott Harcsásné ellen semmit.

Megkérdeztettek ezután Róka György, Nyikos Jánosné, Nyikos Istvánné, Szabó Ferencz, Róka Györgyné, kik szintén nem tudtak Harcsásné boszorkányságára adatokat szolgáltatni.

Egyedül Szücs Erzsébet tett feljegyzésre méltó vallomást; de ez sem Harcsásné ellen.

»Hallottam — ugymond — Róka Györgynétől, hogy mondotta: a gyermekemet a Herczeg Miklós napa rontotta meg — nyilván, de most a gyermeknek semmi nyavalyája sincsen.«

Az 1716. évi október 16-án megtartott vizsgálat al-

kalmával kihallgatott tanuk már jobban ismerhették Harcsás Istvännét. Ezek már ugyancsak terhelő vallomásokat tettek.

A tanukhoz intézett kérdések, csaknem ugyanazok voltak, mint az első vizsgálatkor.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu, Harcsás Istvännének nyilvánvaló boszorkányságát?»

»Ha valaha valakit megfenyegetett volna, és fenyegetése után kötést, vagy vesztést ejtett volna rajta?»

»Ördögi mesterségét, bűvölését, babonálását, tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu?»

Szatmári János 35 éves gerlai lakos hallgattatott ki először.

»Hallottam Kertész Ferencztől — így szólt, — hogy éjszaka a házába mentek, s a házat is majd elfordították róla, a feleségének a haját az ő hajával összeakarták kötni, — arra felugrott az ágyból s az Istennek könyörgött, erre hátra állottak tőle. Harcsásné, a *biró* napa s Róka Andrásné hárman voltak, s egyik a másiknak mondta: »Kutya, ha te jó volnál, eddig a házat is reád ronthattuk volna.«

Ezen, bírói tollal is megjegyzett vallomás támogatására, Kertész Ferenczet kellett kihallgatni.

Kertész Ferencz előadta:

»Tavaly télen kikelet tájban éjszaka jöttek a házamba. Semmit sem aludtam és a házat is csakhogy el nem fordították rólam; de, hogy kik lehettek, jól, nem ismerhettem, gyanakodtam, hogy Harcsásné volt. Mondották egymásnak: »Verjük össze a fejeiket.«

»Más éjszaka — folytatja tanu — megint eljönnek hozzám. Fél könyökön feküdtem s mondják — egymásnak: »Nosza toljuk ki a szemét a kutyának, mert soha sem alszik ez.«

»Istenhez fohászkodtam, mire a két ablak közé csak odaállanak s annak utánna elmennek.«

Hallottam Irazi Györgytől, hogy mondotta nekem: — »gyanakodik, hogy a bornyát megnyargalták.«

»Elhiszem már hogy úgy van — mondja tanu, mert mikor a bornyukat a falu alól a *délörül* kihajtottam, a kigyelmed bornyát megcsapja Harcsásné egy vesszővel, mire az kifut a bornyúk közül. Én elibe futok, térítgetem, de nem téríthetem, hanem egy gazba csak lefekszik s alig hajthatom haza, mindjárt meghal. Magam láttam.«

Ezután kihallgattatott Nyiri Zsuzsánna, Nagy Istvánné.

»Hallottam a leányomtól, ki reggel idején Nyikosékhoz ment, — a hol a *furerné* volt szálva, s azt mondja Harcsásné: »Mit keressz itt éjnek idején?«

»Arra leányom azt mondja: »Bort viszek annak az aszszonynak, a ki a kis gyermeket gyógyítja.«

»Bement, a padkán ült Harcsásné s font. Rátekintek, hát olyan nagy tekergős, kukorgós szarva ereszkedett, hogy ugyan félre állottam előle.«

Következett Szabó Mihály kihallgatása, ki a Szabó Pálné gyászos esetéről, melyet már a Rókáné és Túrós Piroska peréből ismerünk, tett vallomást.

»Én voltam Szabó Pálnének 12 forinttal adósa. Azt mondta nekem Szabó Pálné: »Fizess meg nekem, lelkem, sógorom, mert engemet megölnek, ha nem fizethetek, — nekem meg kell halnom, ha nekik nem adhatok. Róka Andrásnének s az öreg Harcsásnének már a mim volt, mind elfizettem.«

»Azt is mondta nekem Szabó Pálné: »Legelsőbben ott vesztettek meg engem Rókáéknál, mert pénzt kértek tőlem s volt nálam; de nem akartam adni, s hogy nem adtam nekik, azért kell már most szenvednem ezeket.«

»Tudom, folytatja tanu, hogy a Herczegéknél lencsét adtak enni s akkor elesett Szabó Pálné, s én magam vittem haza, s többet fel nem kelt, hanem meghalt.«

Ezzel befejeztetett a vizsgálat.

Még az nap összeült a törvényszék Békésen, — s tárgyalás alá vette a bűnpert.

Tolnay István, a vármegye főügyésze a bűnvizsgálati iratok felolvasása után előre bocsájtván az általános jogi tiltakozást, előterjesztette a vádat.

»Tudvalevő dolog -- így szólt, hogy vádlott mily gonosz indulattal, rossz lélekkel igyekezett másoknak ártani, s hogy ördögi mesterséget üzve sokakat meggyötört, megkínzott és elvesztett is többeket, kicsinyeket és nagyokat egyaránt, mint ezt hinni ok van, -- gonosz boszorkányságával megrontott. Miután pedig hasonló gonoszságok az ország köztörvényei szerint megégetés büntetése mellett tiltva vannak: kívánja vádlottat ezen büntetéssel sújtani. Azon esetben pedig, ha bebizonyul a bűn, mit remél -- a büntetés végrehajtása előtt a bűntársak kipuhatolása végett és hogy a hasonló gonosztevők annál inkább kiirtassanak, kívánja vádlottat a kínzásnak alávettetni.«

Vádlott védelmét Kövér Péter terjesztette elő magyarul. Kívánta mindenekelőtt a tanu vallomásokat komoly bírálat alá venni s a tanukat vallomásaikra felelteteni. Ennek megtörténte után így szólt: »Nem levén vádlott ellen semmi világos tanu azon kívül, a ki reá vallott, -- mely ellen vádlott a maga hitivel kívánja magát menteni s abszolváltatni.«

A vád és védelem előterjesztése után a törvényszék következő határozatot hozott.

»Jóllehet vádlott, úgy a Gyarmaton megégetett Sánta Mátyásné vallomásai szerint, valamint Biharmegyében elkövetett bűnei által gyanusnak tartatik, mindazonáltal, mert az előljáró és felperes ur által előterjesztett bűn tanuk hiánya miatt be nem bizonyítható: jelen bűnper a jövő megyei bíraskodásig elhalasztatik s vádlott addig jóállás mellett szabadon bocsájtásra, vagy különben letartóztatásra ítéltetik.«

Vádlottnak akadt jóállója.

Kovács Bálint gerlai lakos lefizetvén 100 frtot, vádlott szabadlábra helyeztetett.

Az 1717. évi ápril 27-ik napján Békésen tartott törvényszéki ülésen a bűnper újra tárgyalás alá vétetett.

A »fiscalis procurator ur, mint már a korábbi tárgyalás alkalmával, előterjesztette a vádat s előterjesztette uj bizonyítékait, s az újabb bűnvizsgálati iratok alapján kéri vádlottat bűnösnek kimondani s őt a megérdemlett büntetéssel sújtani.«

Vádlott védője Kövér Péter kéri a bizonyítékoknak vele való közlését, mi megtörténvén, kifogást a tanuk ellen nem tesz, s »kívánja az actióbeli crimet világos tanukkal megbizonyítani különben meg nem bizonyíthatván, kíván absolutiót.«

A törvényszék ezután következő határozatot hozott:

»Jóllehet, az egymáshoz hasonlóknak egymáshoz hasonló az eljárásuk, dolguk, gondolatjuk, — az előterjesztett vizsgálati adatok szerint vádlott ellen terhelők levén a fellevések, s minthogy a megégetett özvegy Sánta Mátyásné vallomásában őt bűntársnak mondja, mindazonáltal miután a vádak nem bizonyítottak be teljesen, ezen ügyben nem lehet vádlottat a kívánt büntetéssel sújtani. Köteles levén azonban vádlott magát két tanu által tisztázni, mit ha nem tehetne, az előterjesztett terhelő gyanuokok miatt vádlott megvesszőztetni rendeltetik, elismervényt adván arról, hogy ha továbbra is hasonlókat merne elkövetni, — a megérdemelt büntetésnek magát aláveti.«

A bűnügyi iratok nem tanusítják, hogy Harcsás Istvánné tisztázta-e magát a vád alól; de valószínű, hogy neki is akadt két tanuja, ki ártatlanságát esküjével tanusította.

A bűnpernek ekként történt befejezése után nem sokkal maradt nyugodtan Harcsás Istvánné.

Többször találkozunk vele, mint tanuval, más nevezetesebb bűnperekben, s az ezen bűnperekben felmerült adatok alapján ismét folyamatba tétetett ellene a boszorkányper.

Nadányi Miklós szolgabíró és Kis Ferenc esküdtet

már az 1717. évi május 18-án újra Gerlán találjuk a Harcsás Istvánné nyilvánvaló boszorkányságának megvizsgálásával bajlódva.

A már jól ismert kérdésekkel fordultak a tanukhoz.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanu, Harcsásnének nyilvánvaló boszorkányságát, — ha valaha valakit megfenyegetett volna, s fenyegetése után vesztés vagy kötés esett volna rajta, s — tudja-e varázslását, babonálását, ördögi mesteriségét, s mit tud felőle, minden dolgait mondja meg és kiket tudna jó tanuknak lenni?»

Irázi György, vári lakos, volt az első tanu.

»Bornyú pásztor voltam — így szolt. — A Nyikos óljában deleltek a borjuk a melegben. Harcsásné Nyikoséknál lakott, s ki jön a házból; a ház végénél méhkosárnak való nyaláb vesszők voltanak, azokból egyet felveszen Harcsásné s megcsapja a Kertész bornyát vele, a bornyú erre mindjárt elszalad Békés fele, megvissza és verte magát erősen a földhöz, s ugyanakkor éjszaka megdőglött. Öreg Kertész János azt mondja másnap nekem: »Megdőglött a bornyú.« Én azt mondom: »Láttam annak valami jelenségét.« Azt mondja Kertész János: »Bizony olyan volt annak a teste, mint a tört szén.«

Következett Kertész István gerlai lakos kihallgatása.

»Tavaly tavasszal éjszaka az ágyban feküvén feleségemtől, — semmit sem aludtam. Egyszer csak nagy zörgést hallok, s az ablakon négyen bejönnek Kis Istvánné, Rókáné, Harcsásné s a Herczeg vén napa, ki legutolszór jött be, s a fejem fölébe állanak mind a négyen s ezt mondják: »Hej, igen szeretik ezek egymást, vegyük el tőle a feleségét.« Én arra megölelem a feleségem s felköltöm. Felkelvén, a feleségemmel együtt kifutunk az ajtón, s mire nagy zörrel kimentek.«

Azon vallomásra, később a védő ügyvéd megtette észrevételét, a jegyzőkönyv szélére írván, hogy »nem bizonyosan, csak képződve látta.«

Az ujrafolyamatba tett boszorkány perben, valószínűleg több tanu is hallgattatott ki, s a vizsgálat hosszabb ideig tarthatott; azonban sajnálatunkra az adatok rendelkezésünkre nem állanak.

A bűnvizsgálati iratok a törvényszék elé terjesztettek, s az 1718. évi január 27-én Gyulán összeült.

A törvényszék birái, »tekintetes és nemzetes Ifjabb Cs. Komáromi György Békésmegye rendes alispánjának elnöklete alatt Nadányi Miklós, Kis Ferencz, Szücs Mihály, Szőke Mihály, Jenei Ferencz, Sztrobai János, Bécsi István, Ábrányi György, Csarnai Ferencz és Hajdu János« — voltak.

»Tárgyalás alá vétetett tekintetes és nemzetes ifjabb Komáromi György Békésmegye rendes alispánjának, mint előljáró és felperesnek pere Harcsás Istvánné, Alafy Erzsébet, gerlai lakos ellen, a megyei ügyész által következőleg tett előterjesztés szerint; és pedig ugyan előljáró és felperes ur nevében a kirendelt törvényes ügyvéd vitézlő Tolnay István, előre bocsájtván az általános jogi tiltakozást, előadja a következőket. Vádlott, nem tudni minő októl vezéreltetve, elhatározott szándékkal és igen rossz lélekkel kívánt másoknak ártani. Tekintetbe nem véve az isteni és emberi törvényeket ördöngös mesterséget üzött, s némelyeket megrontott s másokat meggyógyított; de igen sokakat meggyötört és az ő ördöngös mesterségével elvesztett és megrontott. Miután pedig Szent István királynak használatban levő törvényei szerint és pedig a II. könyv 31. fejezet, ugy más országos törvények, de általában a szokás szerint hasonló gonosz tettek, vagy az ördöggel való szövetkezés, megégetés büntetése alatt tiltva van, ezért — azon ügyvéd, a már előre bocsájtottak szerint is, kívánja vádlottat, nyilvánosan megégettetni.«

»A személyesen jelenlevő vádlott védelmére rendelt ügyvéd Kövér Péter, erre következőleg felel: — tagadjuk, hogy az én védenczem boszorkány lenne; mindazonáltal, mind Isten, mind ország törvénye szerint kívánom, hogy fiscalis procurator ur állítsa meg, hogy nyilvánvaló boszorkány.«

»A fiscalis procurator ur, a ki fentebb ezen bűnügyre vonatkozólag előterjesztést tett, annak teljes megismerése végett, bizonyos bűnvizsgálati iratokat mutat fel, melyek csak mellesleg készültek és későbbben hitelesítettettek, s ezeket a bűnperhez csatoltatni kéri, — s előterjeszti azonfelül, hogy miután néhai dobozi Kis Istvánné, ki hasonló gonoszságokért megégettetett, annak idején azt vallotta, hogy vádlott bűntársa, mely vallomásról a rendes szolgabíró ur esküdt társával jelentést tett s abból kitetszik, hogy vádlott ördögös mesterséggel van körülvéve; minélfogva, nevezett ügyvéd ragaszkodik a már előterjesztett kérelméhez.«

Ezután a törvényszék következő határozatot hozott.

»Miután már leszállt a nap, s a nap nyugta utáni óra ítélezésre alkalmasnak nem tartatik: jelen ügyben az ítékezés holnapra halasztatik el.«

Másnap 1718. évi január 28-án ismét tárgyalatott a bűnper, s a törvényszék következőleg ítelt.

»Bizonyos fontos és törvényes okok miatt jelen per a legközelebbi megyei bíraskodás idejére halasztatik el s addig vádlott rablánczon tartatni rendeltetik.«

Hogy mi történt Harcsás Istvánnéval a »legközelebbi megyei bíraskodás alkalmával« nem tudhatni, de azon körülményből hogy évek mulva is több bűnperben, mint tanu lett kihallgatva, következtetni lehet, hogy elkerülte »bűntársainak« szomorú sorsát.

VII.

Szeghalom a honfoglalás történetéből ösmert községe hazánknak.

Átélté a nemzet viharos századait, s már első királyaink korában a polgárosodásnak jelentékeny helye volt, s az maradt napjainkig.

Szeghalom község csaknem ezredéves életfolyamából

csak alig egy pár évet törölt ki a rombolás szelleme; azon egy pár éven kívül létezett mindig, s derék lakosai híven teljesítették a szellemi élet s közgazdaszat terén, folytonosan küzdve ezernyi veszélylyel, nemzetfentartó munkásságukat.

Fennállott Szeghalom az ősi időktől, a török uralom alatt, egész a XVII-i század elejéig.

»Ekkor — így ír Szeghalomról vármegyénk jeles történésze Haan Lajos — a Rákóczy ellen felbujtogatott rácság 1705. esztendő táján megrohanta, kirabolta, felperzselte. A lakosság a szomszéd nádasokba vonult; de minthogy még ezután is folyvást tartott a belháboru, új megrohanásoktól tartván, nem mert visszamenni, s időjártával egészen elhagyta e vidéket s Biharba költözött, ott biztosabb menedékhelyet találván. Csak a mindenéből kirabolt házak és a templomnak pusztá falai mutatták, hogy itt valaha virágzó község állott. Így hevert Szeghalom dűledékeiben mintegy 5 évig.«

Amint bekövetkeztek a békésebb napok s vármegyénk községei lassanként megnépesedni kezdének, Szeghalom régi lakosai is visszaszállingóztak s a rombadőlt házakat felemelték s megalakították újra a községet.

Az egész vármegyében talán Szeghalom fejlődött a legrohamosabban az új élet kezdetén.

Midőn már a vármegye is szervezetet nyert, Szeghalom volt a legnépesebb község -- Békés után.

A vármegye alakuló közgyűlése, mint tudjuk, 1715. évi július 23-án Békésen tartatott meg; az első intézkedéseket, melyek a békés fejlődést, előhaladást, a polgárosodást biztosítani voltak hivatva, a vármegye közönsége a Szeghalmon 1715. évi november 14-én tartott közgyűlésen tette meg.

Ezen közgyűlés határozatai vetnek világot azon szánandó állapotra, melyben vármegyénk ez időben sinlődött, s tanuskodnak arról, hogy vármegyénk derék férfiai mint törekedtek a megzavart közrendet vármegyénkben megjavítani.

Jóakaratu törekvésük, a nagy szigor, melylyel a rendet

helyreállítani s biztosítani igyekeztek, aligha eredményezett volna sikert, ha az egyes községek előljárósága nem fejt ki fáradhatlan tevékenységet a közbiztonság és közjólét megteremtésében.

Szeghalom gyors fejlődését is annak lehet tulajdonítani, hogy a község birája, s lelkipásztora hivatásukat, kötelességeiket a legnagyobb buzgalommal töltötték be.

Amint a nép visszaszállingózni kezdett az elpusztult községbe, megkezdetett a romok széthordása, a pusztulás nyomainak eltüntetése.

A fáradhatlan munkálkodásban alig telt el néhány év, már felemeltetett a templom s körülötte a csinos lakházak, bár azok az elpusztult régi épületekhez képest csak kunyhók voltak.

Ma is feltalálható a templomban e korszak egy becses emléke, a régi papszék, mely 1718. évi június 15-én »építtetett Isten dicsősségére tiszt. T. Ujvárosi Benedek akkori lelkipásztor és főbíró Kerekes Mihály uramék idejökben.«

Nem tévedünk, ha Szeghalom gyors felemelkedését a lakosok életrevalósága mellett e két derék ember buzgalmának tulajdonítjuk, s a nép életrevalóságát, a két előljáró érdemeit tüntetik fel a vármegye által 1717-ik évben eszközölt összeírás számadatai, — melyek szerint Szeghalmon ez időben már 90 család lakott, s a szarvasmarhák létszáma felülhaladta a 300-at s a lakosság buzával, árpával, zab és kölessel bőven el volt látva, 400 frtot meghaladó készpénzzel rendelkezett, volt juha, sertése szép számmal s az összes vagyonérték meghaladta a 10000 frtot, mi e korban igen tekintélyes összegnek tekinthető.

Nem nyujt azonban ily kedvező képet a közmiveltség állapota.

Szeghalmon is, mint a vármegye más községeiben alacsony fokon állott a közerkölesiség.

Azon kevés adat, mely ezen időkből ránk maradt, szá-

mos eseteit tünteti fel a közerkölcsiség, a közrend megtámadásának. Nem kevesen akadtak a község lakosai közül olyanok, kik »figyelembe nem véve az isteni és emberi törvényeket« lábbal taposták a házi jog, a tulajdon szentségét. A katonaság, mely a községben feküdt, nem hogy a közrend és közerkölcsiség védelmében segédkezett volna, de sőt a zavart, véres verekedéseket rendezve, fokozta, s nem hagyott nyugtot a tisztességes asszonyoknak, lányoknak.

A műveltség szánandó állapota mellett Szeghalmon is, mint másutt is lábra kapott a kuruzsolás, a babonáság.

A szigor, melylyel a vármegye üldözte a kuruzsolókat, s az »elrettető példa«, melyet egy-két boszorkánynak Szeghalmon vagy a közel fekvő F.-Gyarmaton végrehajtott megégetése nyújtott, nem hatott a népre s nem a kuruzsolókra, ugy mint azt a vármegye urai elképzelték.

Nem csak akkor, midőn a vármegyében a boszorkány perek napi renden voltak, de később is felmerültek Szeghalmon a boszorkány üldözés esetei.

Igy 1724-ik évben foglalkozott az uradalom törvényszéke a Kós Andrásné Török Mária boszorkány perével.

Igen érdekesek ezen per adatai, s megvilágítják a szeghalmiak babonás hitét, művelődési állapotuk kezdetlegességét.

Ösmertessük a nevezetes boszorkány per részleteit.

A tanukhoz intézett kérdések a következők voltak.

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanu, mind most, mind ennek előtte való időkben Török Máriának, egyszersmind Koós Andrásnénak akármilyen néven nevezendő gonoszságra, boszorkányságra, vagy csak gyanúságra is czélzó igyekezetét, beszédét, maga igyekezetét, annál is inkább cselekedetét, bátor mástól hallotta volna is, vallja meg igaz lelkiismerete szerint.«

Farkas János 26 éves ifju ember volt az első tanu.

»Ezelőtt harmadik esztendőben — így vallott — Jakab Miska nevű legénynyel Gonda István nevű Szeghalmon lakos

embernek az istállójában együtt levén, három izben is láttam, hogy azon legényhez agár képében előnkben azon asszony be jött, a ki is magát megrázzván, ugyanazon realis asszonyrá változott, s azon legénynyel beszélett, sokszor szokás szerint éjszaka, a midőn már a tüzelést elvégeztük volna, az ajtó kerékkel bezárolva a küllő között minden akadály nélkül bejött, azt gondolván mindnyájan aluszunk. Az elmúlt pünkösöd előtt való héten Tolvaj Jánossal, mint pajtásával a tanu Farkas Mihálynak, mint bátyjának házánál borozott vagy mulatott volna, a most említett Tolvaj János megértvén tanunak panaszát, hogy ehetnék volna, — kivevén egy pogácsát, adta a tanunak, melyet kétfelé szegvén, felét maga, felét pedig bajtársa megettenek; melyet mihelyt megettenek volna, mindjárt mind a kettőre egyszersmind harmadnapig tartó nagy álom egyenlően érkezett és két hónapig tartó keserves nagy fájdalmakat szenvedtek. Midőn azért tanu észrevette volna, hogy a fentebb említett pogácsától volnának rosszul, kérdezvén pajtását, felelte, hogy Koós Andrásné adta volna neki, már praemitált suspiciói levén tanunak, tehát panaszolván nyavaláját azon pogácsától, holott egyik sem vétett annak az asszonynak, mért kellett őket annyira megrontani? Kire azon Koós Andrásné felelte: »Csak megcsömörlöttetek tőle, meggyógyultok tőle.« Mire való nézve ugyanazon sokszor említett asszony tanunak italbeli orvosságot adván, meg is gyógyultak. A fejere kezét reá tevén a tanu az asszonyra, hogy azon asszony tiszta sült boszorkány, hitet mer mondani.«

Következett Mocsári Istvánné kihallgatása.

»Bizonyos alkalmatossággal — így szólt — az elmúlt nyáron, midőn együtt volt volna a sokszor fent említett Koós Andrásnéval és Kerekesnével, hallotta mindkettőnek egyaránt szájából, hogy praedikátor ur sokat feddődik, ugymond, már egyszer megették (alias vesztették) de ha többé is fenyegetődzik, vagy gyógyul meg többé, vagy soha sem.«

Hallotta, így folytatja tanu, Koósnénak maga tulajdon szájából, hogy minden emberek félnek tőle, jobb szereti ezer forintnál. Ez elmúlt ősszel hallotta a sokszor említett asszonynak a szájából, hogy ekkor betegségben levő Fábíán Istvánnak leánya most egyszer meggyógyul, de ennek utánna nagyobb eshetik rajta. Mikor beteg volt a tanu, hallotta Koós Andrásnénak szájából, mondotta, mikoron más szegény asszony kötözött volna: »De bizony soha meg nem gyógyulsz, de ha én kötözlek meggyógyulsz.« És hozzám jöven betegségemben kértem, hogy kötözzön és nekie megfizetem, és ő arra mondotta: »Nem kötlek addig be, hanem had menjek Kerekesnéhez, had szóljak egyet vagy kettőt vele.« Onnan haza jöven tanuhoz hozott két ujján egy kis zsirt, a melylyel tanut megkente és mindjára könnyebbedett a tanu nyavalyájából, úgy tovább is kötöztén, kenetgetvén, förösztvén a tanut Koós Andrásné, meggyógyította keserves nyavalyájából.

Tolvaj János, kit Farkas János említett fel vallomásaiban, ugyanazokat adta elő, mint nevezett tanu.

Mósik János vallotta, hogy hallotta az édes anyjától bizonyos alkalmatossággal, a midőn a sokszor említett Koós Andrásnak házában lőtt volna egy circ. 8 esztendő tájban való ugyan Koós Andrásné tulajdon gyermekének kezénél látván egy kanalat, midőn kérdés nélkül mondotta a gyermek: »Ez — ugymond, az ő vajjas kanalak és Szeghalmon minden tehéntől egy-egy vajat kell arról adni, nemcsak Szeghalmon, hanem még Debreczenben is.« Kire az anyja Koós Andrásné felelte: »Kutya tagja, mint másszor, talán most is megbolondultál.«

Farkas János özvegye kihallgattatván előadta, hogy ezelőtt circ. öt esztendeje itt Szeghalmon lakos Farkas Mihálynak felesége meghalt volna, hallotta tulajdon maga szájából Koós Andrásnénak tanu, most említett Farkas Mihály házában, hogy ha valamely bizonyos elveszett pénzét

Farkas Mihály Koós Andrásné nem kereste volna, a felesége meg nem halt volna.

Kozák István előadta, hogy ezelőtt circ. két esztendeje, szolgálja levén actualis tiszteletes praedicator uramnak, mely megnevezett kötés miatt levő nagy nyavalyában levén most említett praedicator ur, a tanu midőn Koós Andrásnéval együtt menvén a kertben Koós Andrásné kérdé tanut: »Hogy vagyon praedicator ur?«. Többek között azt beszélte, hogy ha Kerekes Péterné nem fecsegett volna, kire is nem kevés gyanu volt, elaludt volna, nem praedicált volna többet, mért feddőzik annyit az asszonyokra?

Farkas Mihály, kiről Farkas János fentebb tett említést azt vallotta, hogy ezelőtt harmadik esztendeje, midőn feleségét Létáról elhozta volna, hallotta tulajdon maga szájából Koós Andrásnénak: »Átkozott legyek, mind menynyen földön, ha én reám nem fogta volna pénzét, egy gombolyag ezernáját és varró tűjét, ma is élt volna Farkas Mihályné.«

Ókrös Istvánné özvegye azt adta elő, mit fentebbi szerint Farkas Mihály vallott.

Tolvaj Istvánné előadta, hogy midőn ezelőtt elmúlt nyáron a kvartélyos fehér ruhájának megmosattatásán Koós Andrásné Farkas Mihálynéval összeveszett, tanu csendesítette és pirongatta őket, hogy ne veszekedjenek. Koós Andrásné pedig tanut megfenyegetvén, másnap másfél esztendő kis fiaeskája nagy nyavalyába esett, s kívánván tehetsége szerint, mint gyermekét, orvosoltatni, orvosságát nem találta, hanem maga-magát ajánlván Koós Andrásné, egy napi avatásért és bizonyos fonál-fonásért, midőn Koósné megfőrsztötte, bekötötte s ittatta volna, circiter három hétre meg is gyógyította.«

A kihallgatott sok tanu közül mellőzzük azok vallomásait, kik a már ösmert tényekre vonatkozólag tettek valloást, s ösmertetjük röviden az érdekesebb vallomásokat.

Igy Nagy István azt adja elő, hogy midőn egy alkal-

matossággal Gyarmatról estve hazajövéen az istállóban lefeküdt, Koósné képében — odamenván rá ott meggyomrozá. »Mely cselekedetéért tanu kezét fejére tevén hittél is reá mond ennek utánna is, hogy Koósné boszorkány s ő gyomrozta meg éjszakának idején.«

»El is vittek — ugymond tanu — karácsony tájban, Tokajon tul is hordoztak.«

Hogy Koósné kutya képében szeretett az emberekhez férközni Jakab Mihály is megerősíti.

»Láttam világosan — így szól, az istállóban feküdvén, hogy Koósné kertjének hágesóján bement kutya képében és ment az istállónak ajtajába. A kutya elébb menván, megállott, tanu pedig sietséggel kifutván, már akkor személy szerint Koós Andrásné volt, a nádfal mellett állván, kérdé tőle tanu: »Hova lett a kutya?« Koósné felelé: »Nem volt bizony itt semmi kutya.« Melyre tanu mondá: »Ha nem volt, hát bizony te jöttél be a hágesón, te bizony tiszta boszorkány vagy.«

»Mely cselekedetét Koósnénak tanu látván, hitével kész jövőendőben is comprobálni, hogy Koósné tiszta, sült boszorkány.«

Pap Istvánné azt hallotta Koósnétól: »Ha ő fél, hogy baja leszen, mind Szombatiné, mind Kerekes Petiné, mind Fejesné félhetnek.«

Érdekes a Mosik István ifju legény vallomása.

»Ennek előtte — így szólt — mintegy három esztendővel beteg levén, hozzája ment Koósné és Kerekesné, sokat kényszerítették, hogy esküdjék hozzájuk, legyen boszorkány, ugyancsak nem leszen pokolban nagyobb jutalma, mint ez világi rossz cselekedetet megcselekszi, csak egy jutalma leszen pokolban. De a tanu azt mondta, hogy nem leszen s nem eszközszik ő, mert hiszi az Istent, hogy irgalmas, kegyelmes leszen nekie. Ugyan csak elvitték tanut véllek, hol Debreczenben, hol Törökországra kocsisnak, hat fekete ló mellé és onnan drága jószágokat angliákat hoztak, és a Kerekesné kamarájában rakták le. A mikor érkeztek tanunak kocsissá-

gáért hol egy tallért, hol egy aranyat adtak; de a tanutól pénze, melyet adtak neki, csak elveszett. Nappal aztán tanu odament nézni s pénzt keresni, a hová rakták a jószágot; de sem pénzét sem azon jószágban, a melyet hoztak semmit nem lelt. Mely cselekedetéért a tanu fejére teszi kezét, jövőendőben is meri hitével mondani, hogy mind Koósné, mind Kerekesné nyilvánvaló boszorkány. A tanunak füle is akkor romlott el, mert olyan sebessen jártak, valamint a golyóbis és azon sebesen járásnak szele miatt dugódott be a füle.

Főbb vonásokban ezeket tartalmazzák a Koós Andrásné ellen folyamatba tett boszorkány per iratai.

A vizsgálatot László Miklós szolgabíró és Orbán János esküdt foganatosították.

Befejeztetvén a vizsgálat, az iratok a vármegye törvényszéke elé terjesztettek.

A törvényszéknek uj birái voltak.

Az 1723-ik évi szeptember hó 6-án volt a tisztujítás, mely alkalommal Ujfaludy Márton választatott alispánnak, szolgabírónak pedig László Miklós, s esküdteknek Orbán János és Névery Pál.

A vármegye táblabiráiul ugyan ez alkalommal Kovács Pál gyulai plebános, Letenyei Mózes, Paál János, Szorelay Zsigmond, Mándy János, Várnay Ádám, Szemeti András és Jeney Ferencz választattak meg, tehát csaknem kivétel nélkül mindannyian uj birák voltak.

Tárgyalás alá vétetett az érdekes boszorkány per a gyulai várban.

Azon időtől kezdve, hogy Békésvármegye Haruckern birtok lett, a törvényszék ülései rendszerint a gyulai várban tartattak; a közgyűlések ezután is a vármegye egyes községeiben, sokszor Gyulán, s leginkább Békésen, Szeghalmon, sőt Gyarmaton és Nadányban (K.-Ladány) is.

A fiscalis procurator Almásy Márton volt, ki egyszersmind a vármegye főpénztárnoki tisztét is viselte.

Kevés teendője volt mint főpénztárnoknak, ráért a gonoszok üldözésére.

A törvényszék 1724-ben Ujfaludy Márton alispán elnöklete alatt összeült s Almássy Márton előterjesztette Koós Andrásné ellen a vádat.

Hivatkozva a kihallgatott tanuk vallomásaira, bebizonyítva látta Koós Andrásné nyilvánvaló boszorkányságát, — bebizonyítva, hogy nevezett az isteni és emberi törvények ellenére ördögi mesterséget űzött és sokakat megvesztett, meggyötört; s különösen kiemelte, hogy emberi formáját megváltoztatva, kutya képét vette fel, s mindezen tényeiért, miután gonosz boszorkányságát kétségtelenné teszik, s hasonló bűntényeket az ország törvényei és régi szokásai megégetéssel sújtanak, kéri vádlottat ezen megérdemelt büntetéssel büntetni.

Vádlottnak Szikszay Zsigmond ügyész kelt védelmére, de hogy nem a kellő sikerrel, a törvényszék következő ítélete igazolja:

»Miután az előállított hiteles és szavahihető tanuk vádlott fejére tett esküvel kétségtelenül bebizonyították, hogy ördögi mesterséget űzött s valóságos boszorkány; hogy elhagyva emberi formáját, magát kutyává átváltoztatta, s egyeseket halálra kінzött, majd másokat különféle betegségekkel ördögileg elárasztott s megvesztett, s némelyeket pedig ugyanazon veszedelmekből ismét meggyógyított; és mivel ezen törvényszék előtt bűbajos volta eléggé megerősítést nyert; de tekintettel az egész Szeghalmon elterjedt gyanus voltára is, s mert mint maga is elismeri, nem rettegett több ízben házasságtörést elkövetni: ugyanazért, mind ezen körülményekre figyelemmel, és megfontolva a fontolandókat, hogy a törvény kívánalmainak elég tétessék, s hogy a méltán megérdemelt büntetést elnyerje s másoknak is elrettentő példájára, vádlott egyhangulag megégettetni határoztatik.«

»A fiskális procurator ur ezen ítéletben megnyugszik, s kéri, hogy az az említett boszorkányon holnap végrehajtassék.«

Az értelmetlenség, a babonaságban, bűbajos erőiben való tévhit, s a magasabb eszmék, a jogi szakismeretek hiánya ismét áldozatot követelt.

Koós Andrásné is bűneiért s mások elrettentő példájára, mint nyilvánvaló boszorkány megégettetett.

A Koós Andrásné boszorkányperének ösmertetett adataiból tudhatjuk, hogy voltak Szeghalmon »hozzá hasonló bűntársai.«

Többen hallották Koósnétól, hogy ő nem félne másféle fényes haláltól, a melyben egy perczentésben elmulnék élete, de a megégettetés irtóztató halálától fél, s ha neki baja lesz, féljen akkor Szombatiné is, meg Kerekes Petiné és Fejesné is.

Valószínű, hogy Koós Andrásné is, szintugy mint más gonosz boszorkányok, kik tűzhalált szenvedtek, — előbb »tortura« alá vették, s a kegyetlen kínzás alkalmával rávallott »hozzá hasonló bűntársakra«; Koósné a nevezettekre; de ha ez nem történt volna is, elég volt a gyanu, elég volt a bűnvizsgálat alkalmával neveiknek felemlítése, hogy a nemes vármegye perbe fogja őket.

Sajnálataunkra nem voltak feltalálhatók a Szombatiné, Kerekes Petiné s Fejesné ellen folyamatba tett boszorkányperek iratai, s így ezekről mit sem közölhetünk.

Ismerünk azonban még a korábbi időkből egy szeghalmi boszorkánypert, melyben az alapul szolgáló vizsgálati iratok szintén hiányoznak ugyan; de a törvényszéki tárgyalás adatai s a törvényszék határozatai rendelkezésünkre állanak.

»Az 1718. évi május 9-ik napjára hirdetett, de bizonyos okokból 10-ére áttett megyei törvényszéki ülésen tekintetes és nemzetes Cs. Komáromi György Békésmegye ren-

des alispánjának elnöklete alatt Kovács Máténé, Nagy Anna, mint alperes ellen az alább bővebben megmagyarázandó vétek miatt — bűnper tétetett folyamatba.

»És pedig a fent nevezett előljáró és felperes nevében vitélő Tholnay István ügyész előre bocsátván az általános jogi tiltakozást, előadja a következőket :

»Alperes, nem tudom, minő októl vezéreltetve, elhatározott szándékkal és másoknak ártó, előre megfontolt ügykezettel ördögös mesterséget űzván, isteni és emberi törvényeket megvetván, sok embert megrontott, másokat pedig meggyógyított, a tételes törvények, kivált szent István király törvénykönyve II. könyv 31. és 32. fejezetek, és az ország más ép úgy hangzó törvényei és a mindennapi gyakorlat ellenére. Azért ugyanazon ügyész óhajtja, hogy az alperes megégettessék, vagy ha a jog úgy követeli, ideig való büntetésnek vettessék alá, és fentartja a fentartandókat.«

»A személyesen jelen levő alperes egyszerűen tagadja a ráfogott bűnt.«

»A fölperes: A mult évben ápril végén, még pedig ápril 28-án, midőn ezen nemes Békés vármegye Békés városában törvényszéki ülést tartott, özvegy Kis Istvánné dobozi lakos hasonló bűnért (mint most az alperes) elfogatott; de azután ítéletileg elmarasztaltatott és megégettetett. Megégetésekor az alperest büntársának vallotta, tehát ugyanazon ügyész óhajtja, hogy mint büntársát, hasonló büntetésnek vessék alá, hivatkozván a megyei szolgabíró és esküdt ur jelentésére, hogy tegyenek jelentést, miféle valamást tett az említett özvegy és miféle vizsgálatot ejtettek, s fentartja a fentartandókat.«

»Alperes egyszerűen tagadja.«

A vádnak s védelemnek ekként történt előterjesztése után a törvényszék következő végzést hozott :

»Mivel a Békésen megégetett özvegy Kisné, dobozi

lakos, a kínzáskor nem eléggé határozottan és tétovázva mondotta az alperest bűntársának, és a szolgabíró és esküdt ur által megejtett nyomozásokból éppen semmi gyanú sem merült fel ellene, sőt hiteles jelentések szerint az alperes minden kifogáson kívül áll, azért mivel az ügyész ur bűnét rábizonyítani nem tudja, a feljebb említett alperes egyszerűen felmentetik.«

»Fölperes nevében : A jelen törvényszéki ülésnek megadja a tiszteletet és becsületet, de mivel a végzéssel — ugyanazon ügyész — nincs megelégedve, azért az alperessel szemben, ha és amennyiben szükséges — fentartja a fentartandókat.«

Nem tudjuk, ha később Kovács Máténé, mint más esetekben történt, újra vizsgálat alá vétetett-e, s rábizonyítatván a nyilvánvaló boszorkányság, elvette-e ő is »mások elrettentő példájára megérdemlett büntetését«.

Ez alkalommal megszabadult szépen, megköszönvén a »nemes törvényszék istenes deliberációját«.

VIII.

Ha visszapillantunk azon kor polgárosodási viszonyaira, midőn a török hadak az alföld áldásdús rónáira törtek, úgy tapasztaljuk, hogy vármegyénk méltán sorolható közművelődési, ipar és közgazdasági fejlettség tekintetében hazánk előhaladottabb vármegyéi közé.

A hóditó harcok, a hosszas török uralom alatt átszenvedett kegyetlen béke elpusztított vármegyénkben mindent, mit a századokon át tartó munkásság teremtett.

Midőn lerázta magáról a nemzet a török igát, elhamvasztott, néptelen községek, romok, elhagyott, műveletlen pusztaságok, messzeterjedő mocsarak jelölték nyomait a töröknek.

Vármegyénk községei között legtöbbet szenvedett Gyula. A hóditó harcok itt idéztek elő legnagyobb pusztulást;

a másfélszázados uralom itt törölte el helyrehozhatlanul a polgárosodás alkotásait és semmisítette meg az ipar és művészetnek felhalmozott, kincseket érő remekeit.

Kegyetlenül kiirtotta vagy szétűzte a közművelődés, ipar, kereskedés és közgazdasági élet terén előhaladott derék lakosokat.

Gyula a törökök betörése előtt jelentékeny pontja volt nemcsak vármegyéneknek, de az országnak is.

Vára egyike volt a legjobb karban levő erősségeknek. Hatalmas védbástyái, sánczai, tornyai s a kedvező természeti viszonyok egyik legtekintélyesebb végvárrá tévék.

A Gyulán lakott főnemeselek fényes palotái, a gyönyörű virágos kertek, az izléssel épített, diszes előcsarnokokkal ellátott templomok, klastromok, kápolnák, az ifjuság nevelő intézete, az elaggott vagy megnyomorodott szegények menedékháza; a nagykiterjedésű s kitűnő művelés alatt álló szőlőskertek, virágzó kereskedés, előhaladott ipar, gazdálkodás, melyet a művelt, kitűnő szorgalmu, vallásos lakosság űzött; különösen a nagyhirű tanárokkal dicsekedett gymnasium, mely oly sok jelest nevelt a hazának s a tudománynak: mindmegannyi tanubizonysága Gyula előhaladottságának, felvirágzásának.

És mindezeket eltörölte a földszínéről a török, s hogy még bizonyítékai se maradjanak az utókorra a régi fénynek, a paloták, templomok köveit is elhordatta meghódított várai erősítésére, moschek, minaretek, fürdők, istállók falainak.

A gazdag nemesség, a szorgalmas polgárság, elzüllött, csak az maradt itt, kinek semmi veszteni valója nem volt.

A vár sánczain kívül alig néhány család tengette kinos életét, elszórtan épített kunyhókban, s keserves munkálkodások gyümölcsét sem élvezhették, mert javarészét elszedte a telhetetlen török.

Napról-napra alább süllyedt a hajdan »divos Gyula.«

A török uralom megtörésére irányzott harcok súlya is legközvetlenebbül szintén Gyulára nehezedett.

A mit megmenthetett a gyér lakosság a hosszas török uralom alatt, nagyrészből elpusztult a vár vivása alatt.

Midőn kiűzetett a török, jóformán meg sem kezdhették az újraalkotás nehéz munkáját, már jöttek a féktelen rác csapatok, s midőn Gyulavárán megtört erejök, kidühöngték magukat a lakosságon. Felperzseltek, felemésztettek mindent s ki ideje korán el nem menekült, vérengző fegyvereik áldozatául esett.

Alig egy pár év múlva újra pusztított a harez Gyulán. Károlyi kuruczai vívták a várat.

Hazafiak voltak, láng és vér nem követte nyomaikat; de a harez folyt s pusztított.

S megindulhatott-e ezután a békés fejlődés?

Uratlan birtok volt Gyula és környéke, ki gondolt volna az alkotásra.

Éveken át tartott még a szenvedés, volt elég gátja a haladásnak.

Az évenként megújuló elemi csapások, majd rablók tették tönkre minden év alkotásait, s a vár őrsege, nem hogy segedelmére lett volna, de terhére, veszedelmére volt a szegény népnek.

A vármegye újra alakulása idejében tehát igen szánandó állapotban volt Gyula.

Nem lehetett a közgyűléseket sem megtartani, a vármegye közönsége, törvényszéke Békésen, Szeghalmon, Gyarmaton, Körös-Ladányban gyűlt össze még évek múlva is, mert nem volt hely, hol megvonulhatott volna, — hol a közigazgatás és igazságszolgáltatás egyénei tanyát űthettek volna.

Pedig Gyula volt a vármegye székhelye, a felsőbb rendeletek ide küldettek, s úgy kellett azokat az alispán vagy a vármegye közönsége után hol ide, hol amoda szállítani.

Ily viszonyok közt, Gyula lakossága csakhamar kipusztult, Az 1717-ki összeírás alkalmával talált 49 család,

alig egy pár év alatt csaknem felére olvadt le. Rosz egészségügyi viszonyok, a megélhetés nehézségei kipusztították vagy elűzték a többit.

Ugyancsak az 1717-ki összeírás győz meg bennünket arról, hogy a vármegye többi községeihez képest, Gyulán uralkodott a legnagyobb szegénység. Talán Csabát s Gyula-Várit kivéve, mindenütt kedvezőbb vagyoni viszonyokat talált az összeíró küldöttség mint Gyulán.

A szegénységgel, az elhagyatottsággal karöltve járt a közművelődési téren való süllyedés.

Iskola létezéséről is csak 1721. évről van tudomásunk, s hogy milyen állapotban lehetett az oktatásügy állapota, elképzelhetjük, midőn az e korban folytatott bűnügyek az erkölestelenség, rablás, gyújtogatás számos eseteit tárgyazzák, holott egész Gyulán alig volt 28 s a közeli környéken pedig 100 család.

Kedvezőbb viszonyok következtek be 1723-ban.

Békésvármegye Haruckern János Györgynek adományoztatván, ez, mihelyt terjedelmes birtokaiba beigtattatott, Gyulára költözött, s nemes lelkesedéssel s kitartással látott hozzá a vármegye s különösen Gyula rendezéséhez.

Ez időtől kezdve a közigazgatás és törvénykezés székhelye a gyulai vár lett, s az 1723. évi szept. 6-án választott tisztviselők közül is a legtöbben Gyulára költöztek s a derék főúr s a vármegye tisztviselői sok tekintélyes, vagyonos egyént ide vonzottak, de a lassanként fejlődésnek indult Gyula soha nem érhetette el az előhaladás azon magaslatát, melyen a török uralom előtt volt.

Gyula város életének legszomorubb korszakából ismeretünk egy pár bűnesetet, melyek nem tartoznak ugyan a szorosan vett boszorkányperek közzé, de mint rokontárgyúak s mint olyanok, melyek érdekes világot vetnek azon kor művelődési viszonyaira, méltán megérdemlik figyelmünket.

A vármegye törvényszéke »tekintetes és nemzetes ifjabb Cs. Komáromi György, Békésmegye rendes alispánjának elnöklete alatt 1717-ik évi ápril hó 26-ik napján Békésen összeült s tárgyalás alá vette özvegy Deák Ambrusné gyulai lakos boszorkányperét.«

Az alispán, mint »előljáró és felperes nevében vitézlő Tholnay István a vármegye ügyésze, előre bocsájtván az általános jogi tiltakozást, előadja a következőket.«

»Alperes özvegy Deák Ambrusné, nem tudni minő okoktól vezéreltetve, elhatározott szándékkal az ördögi mesterségre adván magát, sok embert megrontott. Ezt bizonyítja Santa Mátyásné vallomása is, az A. B. betük alatt benyújtott vizsgálati iratok is tanusítják. Ennélfogva kéri, hogy az ebből levonandó igazság szerint az alperest elmarasztalják és megbüntessék az ország tételes törvényei és a mindennapi gyakorlat szerint, és fentartja a fentartandókat.«

Ezen vád előterjesztésre »a személyesen jelen levő vádlott nevében Kövér Péter ügyvédő — magyar nyelven ezt feleli :«

»Az ország törvénye szerint világos tanukkal, és nem hallomással kívánja megbizonyíttatni, hogy a vádlott nyilvánvaló boszorkány, meg nem bizonyodván pedig, kíván absolutiot, felajánlván hitét a maga tisztázására.«

A törvényszék a vád és védelem ekként történt előterjesztése után következő határozatot hozott :

»Az alperesnek — a fölperes részéről állított bűne, az előljáró és felperes az ügyésze által nem bizonyíttatott be, mivel mégis a megégetett özvegy Santa Mátyásné vallomása az alperest bűntársnak mondja és így gyanussá teszi, elhatároztatik, hogy az alperes eskü letételével tisztítsa ki magát a vád alól.«

A bűnperiratokon feljegyezve találjuk, hogy »özvegy Deák Ambrusné *gyulai bába* eleget tett a törvényszék vég-

zésének 1717-ik évi ápril 27-én a Békés városában tartott törvényszéki ülésen,« — s így nem osztozott »büntársának, özvegy Sánta Mátyásnénak« szerencsétlen sorsában.

Érdekesebb a »Gyula városában lakó Német Mártonné« ellen folyamatba tett boszorkányper.

Német Mártonné fia lólopásért a vármegye törvényszéke elé került s bűnösnek találtatván, 1720-ik évi Bőjt-más hava 3-án tömlőczbe vettetett.

A szegény asszony nagyon sajnálta a fiát. — Ugyan csak törte a fejét, hogy mikép szabadíthatná ki, öregségében egyedüli gyámolítóját.

Kérésre fogta a dolgot, de a vármegye urai igen keményszivűek voltak, nem hajtottak kérésére, könyörgésére.

Nagy bajában fűhöz-fához fordult segítségért, jó tanácsért; de bizony nem segíthetett rajta senki.

Már csaknem felhagyott a reménnyel, hogy kedves fiát kiszabadíthassa a vármegye börtönéből, midőn azt tanácsolták neki, hogy forduljon a vén táltoshoz, a ki épen Gyulán koldulgat, az tud mindent, hátha segít az ő baján is.

Nem vesztegette az időt, Németné sietett az öreg koldushoz. Nagy titokban elhívta magához s adott neki egyetmást, ami a háztól kikerült, mert tudta, hogy a jótanácsot nem adják -- ingyen.

Előadta, hogy mi járatban van s ígérte, hogy ha segít rajta, nem lesz hálátlan.

Kapott aztán Németné tanácsot.

»Süssön kenyeret a fiának s süsse bele a fejkötőjét, s ha ebből eszik a fia, kinyillik előtte a börtön ajtaja, a mikor akarja.«

Első dolga volt Német Mártonnénak kenyeret sütni, bele dagasztotta szép fodros fejkötőjét, s azután vitte a vármegyéhez, hogy beadja a fiának a szép fehér kenyeret.

Talán nagyocska volt a kenyér s gyanut keltett, vagy talán a tömlőcz-tartó megkivánta, elég az hozzá, hogy megszegték, mielőtt a fuhoz került volna.

Kisült a gonoszság. Szegény asszonyt ott marasztották azonnal a vármegye házában.

Bejelentették az esetet az alispánnak, az aztán rögtön megbizta Nadányi Miklós szolgabíró és Muraközy József esküdtet, hogy vizsgálják meg a dolgot, ha nem rejlik-e benne valami gonosz boszorkányság.

A szolgabíró és esküdt azonnal hozzá láttak a szigorú vizsgálathoz.

Felrendelték a Német Mártonné szomszédait, s »erősen faggatták őket, hogy mit tudnak ezen dologban, kié volt a fejkötő, melyet Németné a kenyérbe sütött s ennek előtte valami boszorkányságot, vagy arra czélzó ördögi tudományt vettek-e észre?»

Molnár Márton volt az első tanu, a kit kihallgattak s ez előadta :

»Mikor a malomból hazajöttem, a cselédeimtől hallottam, hogy hallották volna — hogy Német Mártonné, a mikor fia megfogatott és a tömlöczbe vitetett volna, a kenyérben, a melyet a fiának sütött, fejkötőt sütött benne.«

»A Német Mártonné leányától hallottam, folytatja tanu, hogy mikor az anyját megfogták, félt és előttem is reszelt és én mondtam neki:

»Bolond, mit félsz te azért, hogy anyádat megfogták?»

Erre azt mondja leány:

»Ugy félek, hogy reám vall anyám, mert én sütöttem a fejkötőt a kenyérbe; de maga parancsolta és világosan hallottam tőle ilyen formán, hogy egy koldus jött hozzánk és az azt mondta, hogy ha fejkötőt sütünk a kenyérben, a fejét üssék el, ha meg nem szabadul, mikor a tömlöczben megeszi.«

Megnevezi ezután »Géczyt, az akkori hadnagyot jobb tanunak.«

Kihallgattatott ezután Molnár Mihálynak a felesége, Tódi Katalin s vallotta:

»Hallottam a Géczy Miklós zsellér asszonyától, hogy először egy fél kenyeret vitt a fiának Németné a Géczy házához, a hol az lánczon volt, és még nem is evett a fiu a kenyérből, mindjárt ismét vitt neki egy cipót, a melyben volt a fejkötő, és a hadnagy vette észre, hogy mikor megszegte a cipót a Németné fia, a benne levő fejkötőről úgy vakarta a téstát, s mikor azt látta volna Géczy, azt kérdi tőle:

»Mit csinálsz te Istók? Micsoda ez?

»De minthogy nem hagyta nyugodni a fiut Géczy, jól evett mindjárt s a keblébe dugta a fejkötőt; de csak elvették tőle.«

»Németh Mártonnétól hallottam, szól tanu, hogy a fejkötő a menyecske lányáé volt. Boszorkányságát pedig sem nem tudom, sem nem hallottam.«

Szücs Judith, Botka Mihályné vallotta:

»Magától Német Mártonnétól hallottam, hogy a mikor fia megfogattatván búsult, egy vén koldus megyen hozzája, ki is látván törődését Német Mártonnénak, kérdi tőle:

»Mit búsul kegyelmed asszonyom?»

»Azért búsulok, felelt Németné, mert a fiamat megfogták s szörnyen szenved a tömlöczben szegény.«

»Egy cipóban süssön meg kegyelmed egy fejkötőt, szolt a koldus — s had egye meg a fiu, s nem szenved tovább.«

Ezen tanu is kijelenti, hogy Németnének nyilvánvaló boszorkányságát sem nem hallotta, sem nem tudja.

Konya Istvánné, Dudás Katalin szintén nem tud semmit a Németné boszorkányságáról, sem nem hallott arról semmit, mindössze csak azt tudja, hogy Németné fejkötőt sütött a cipóba a fiának, ki tömlöczben van. Ezt is Balog István szomszédjától hallotta.

Kihallgattatott ezután Sebestyén Mihályné, Nagy Anna s előadta:

»A Németné lányától hallottam, hogy az anyját töm-

lőczbe vitték, hozzám jött s ugyan reszketett és én kérdezem:

»Te, mit csinálsz, mit félsz?«

»Elvitték anyámat, mondja a lány, a tömlőczbe, azon búsulok.«

»Miért? kérdém tőle.

»Egy vén koldus jött hozzánk, mondja, s miután sir-tunk, azt kérdi tőlünk:

»Miért siránkoznak kigyelmetek?«

Erre anyám azt feleli:

»Azért siránkozunk, mert egyik fiam Aradon, a másik meg Békésen ül a tömlőczben.«

»Asszonyom, — így szólt aztán a koldus — keressen kigyelmed egy olyan fejkötőt, melyet legelsőbbben fejére köt-nek valamely férjhez menendő leánynak, azt egy cipóban megsütvén, adja be kegyelmed a fiának, s ha eszik belőle, ne féltse többet a fiát.«

Ez a tanu sem tud semmit a Németné boszorkány-ságáról.

Igen érdekes a Kacsá Jakab vallomása,

»Hallottam másoktól, így szólt, hogy Német Mártonné sütött a fiának egy cipóba fejkötőt, de hogy mi végre, nem tudom. — De én is csináltam azt, mikor Moldvában 44-en rabságban voltunk s a — féreg úgy közénkbe esett, hogy sokan kénytelenítettünk jó ruhánkat is kihányani. Mig nem egy emberséges öreg ember nem javallotta volna ilyen formán:

»Édes nemzetségim, ne hányjátok ki a ruháitokat, ha-nem most ment férjhez egy leány, annak a fejkötőjét kér-jétek el és meg kell sütni cipóban, és abból mindnyájan egyetek, higyjétek el, hogy a féreg el fog veszni közüle-tek. A minthogy el is vészett, és soha többé közöttünk nem éreztük.«

Szilágyi János előadta:

»Tudom, hogy fejkötőt süttött Német Mártonné egy czipóban, de azért süttötte, hogy fiát a tömlőczben a féreg meg ne ehesse, azt pedig cselekedte egy öreg koldus javallásából.«

Kihallgattatott végre Géczy Miklósnak felesége, Egyed Anna.

»A mikor — így szólt, hozzánk hozták és lánczra verték a legényt, az anyja hozott neki egy czipót, és mikor én a tüzelő lőczán feküdtem, akkor előttem megszegvén, látom, hogy a fejkötőt kihuzza belőle s mindjárt eltette, de a czipóból nem evett. Én aztán a másik menyecskének mondom: »Ez az Istók megszelt egy czipót és valami volt benne«, és az ur háza jövén megmondottuk, s tőle elvette s kérdi az uram tőle:

»Ugyan Istók, mért süttötte az anyád *ezt* a czipóba?

Arra azt mondja a fiu:

»Bizony bátyám csak azért, hogy a féreg a tömlőczben meg ne egyen.«

»A fejkötő, mondja tanu, a menyecskée volt, legelső urához mikor hozzá ment, menyasszonyi fejkötője volt. Nem tudja pedig Németnének boszorkányságát.«

Ezzel a vizsgálat befejeztetett, s az iratok a törvényszék élé terjesztettek.

1720. évi július 9-én ült össze a törvényszék Békésen.

»Tárgyalás alá vétetett tekintetes és nemzetes ifjabb Cs. Komáromi György rendes alispán, mint előljáró és felperes keresete, ezen nemes Békés vármegyének Gyula városában lakó Német Mártonné ellen indítva és kezdve, a ki ellen tekintetes ügyész ur fentartott meghatalmazásánál fogva vádat emelt következőképen:«

»Hogy t. i. a perbe fogott alperes nem tudni miféle gonosz lélektől megszállva és vezéreltetve, nem borzadott a keresztény vallás, az isteni és emberi törvények ellenére, babonás dolgokat művelni, és a felsorolt tiltott dolgokat

folytatni, s a keresztény hittől sok jámbor hívő botránnyára s mi több, saját lelkének veszedelmére elpártolni. Hogy a vádlott által művelt és folytatott babonás dolog minemű volt, az ellene megejtett s előmutatott nyomozásból eléggé kitűnik. Mivel pedig a jog világosan követeli, hogy a gonosztevők, másoknak elrettentésére, az ország megmaradására, az illető előljáróságok által mindenütt érdemük szerint büntetessenek, de meg a törvények és a keresztény vallás tiltott eszközöknek rossz célra való használatát senkinek sem tanácsolják, sőt az ilyen tiltott dolgoktól, minden keresztény teljesen el van tiltva — és a ki babonás dolgok gyakorlásában rajta kaptatik, a hazai törvények, kivált szent István II. könyv 31—32. fejezet szerint bűnhődni szoktak, s nem ok nélkül, mert a véteknek bocsánatot nem ad, hanem csak büntetést, — azért óhajtja az ügyész, hogy a személyesen jelen levő vádlott teste a nyomozás szerint fent említett babonás dologban elmarasztaltatván, az idézett törvények és a meggyökeresedett szokás és gyakorlat szerint valóságos és tetteges végrehajtással tűzzen örvényében megemésztessék és elhamvasztassék. Egyébként fentartja a fentartandókat.«

»A személyesen jelenlevő vádlott nem tagadja a cselekedetet, de nem oly véggel cselekedte mint boszorkány, hanem mások javallásából, hogy a fia a tömlöczben levén, a féreg meg ne ehesse.«

Felperes nevében az ügyész »tiltakozik a személyesen jelenlevő vádlottnak előadása ellen, s nem elég az a maga kimentésére, hogy mások javallására élt babonás dologgal, mert mindjárt a tettel bűnössé lett, mihelyt tiltott dologba keverte magát. Azért kéri azt, a mit a vádban előterjesztett és — fentartja a fentartandókat.«

Ezután a törvényszék következő határozatot hozott:

»Az ügyész a vizsgálati iratokból legkevésbé sem bizonyítja ugyan a vádban foglalt bűnt, de megmutatá a vád-

lott bizonyos tettét, amint a vádban bővebben előadatik, azért a vádlott esküvel köteles bebizonyítani, hogy nem rosz, se nem babonás czélból tette azt.

Német Mártonné a tisztító esküt a július 10-én tartott törvényszéki ülésen letevén, a vád és következményei terhe alól felmentetett.

— — — — —

Nem igen volt a nemes vármegye törvényszéke előtt olyan nevezetes bűnper, mint a Kovács Istvánnéé.

Házasságtörésért, férjgyilkosságért s boszorkányságért lett egyszerre perbe fogva.

Egy is elég lett volna ezek közül, hogy kínhalált szenvedjen.

Nem lehetett azonban Kovács Istvánnéra rábizonyítani egyet sem, pedig éveken keresztül folyt ellene a szigorú vizsgálat, s fogasnál fogasabb szolgabírák kifáradtak a szörnyű bűnök nyomozásában.

Hiába való volt minden törekvés, végtére is csak a gyanú terhelte Kovács Istvánnét, de nem mondhatta rá a törvényszék, hogy bűnös, hogy meggyilkolta volna a férjét, s hogy ördögi mesterséget gyakorolt volna.

Különben Kovács Istvánné nemes, módos asszony volt s nem lehetett olyan könnyen elbánni vele, mint a szegénynyel.

Minden időben tekintettel voltak a bölcseire, a melyben valakit ringattak.

Bármennyire érdekes is a Kovács Istvánné bűnpere, nem foglalkoznánk vele, ha szoros kapcsolatban nem állana a Grécziné boszorkányságával.

Messze földön nem volt olyan híres boszorkány, mint Gréczi Jánosné, Győri Zsófia.

Ösmerte őt Gyulán a város apraja nagyja, félt is tőle mindenki, hát még mikor a Kovács István szomorú esete megtörtént, pedig aztán már nem árthatott senkinek, mert a vármegyére, onnan meg a máglyára került.

Nagyon öreg volt Grécziné, még a 17-ik század közepe táján születetett, hogy mikor, ő maga sem tudta. 1722-ben, mikor perbe fogták a Kovács István gyászos vége miatt, olyan összetöprödött volt, hogy ránézve is meglehetett esküdni nyilvánvaló boszorkány voltára.

Kovács István jómódu gazdaember volt Gyulán.

Nem volt már fiatal, s hozzá még nehéz betegséggel küzdött.

Mondogatták az asszonyok, hogy valami boszorkányrontás esett rajta.

Az 1721. év augusztusának elején hirtelen meghalt Kovács István.

Rövid haláltusája alatt rettenetes kínokat szenvedett.

A szomszédok, a kik igen jól ismerték a Kovács István háza táját, azt rebesgették, hogy Kovács Istvánné megfőrsztötte az urát *boszorkány-fürdőben* s azért vészett el.

Sugtak-búgtak a szomszédok, mint a hogy szoktak, a mikor valami előadja magát, míg nem tele lett az egész város a szomorú eset hírével.

A vármegye urai azonban eleresztették fülök mellett a sok szót, mert hiszen Kovács Istvánné nemes asszony volt, aztán meg panaszt senki sem emelt.

Volt azonban Kovácsnének egy kegyetlen haragossa, Hatházy Gergely, a ki sehogy sem tudta elfelejteni, hogy Kovács Istvánné rá sem hederít, s panaszt tett ellene az alispánnál.

Az alispán aztán nem sokat tétozózott, — megbizta László Miklós szolgabíró és Névery Pál esküdtet, hogy tartanak szigorú nyomozást.

Kovács Istvánné igen szép menyecske volt. Ugy tartották, hogy nem igen szereti öreg beteges urát; de még gyanu sem fért az erköleséhez, pedig ugyanesak jártak körülötte.

Grécziné gyakran ellátogatott Kovácsékhoz. Beteg volt a háznál, Gyulán meg nem volt doktor.

Mikor aztán Grécziné ellátta a beteget, szóba állt a szép asszonynyal s ugyancsak dicsérgette előtte a kalvinista mestert, Mándoky István tiszteletes uramat; s minél többet dicsérgette a vén asszony a mestert s beszélt az ő nagy szeretetéről, a menyecske annál kevésbé szívelhetette az urát; sőt nem igen bánta, ha a mester uram hosszasabban is rajta felejtette a szemét, mint a hogy illett volna.

Egyszer csak azon vette észre magát a szép asszony, hogy szereti a mestert, s nem sokat törődik beteges urával.

Nem volt nehéz a Grecziné segedelmével kijátszani a szegény öreget.

Összejöttek a szerelmesek hol itt, hol amott, s hogy meg ne lepje őket Kovács uram, arról is gondoskodott Gréczyné, »Istrázsát állott hol ő maga, hol a lánya«, mint ezt Hajduné szomszéd asszony hitével erősítette.

Később a menyecske nagyon beletanult a szerepébe s oly ügyesen vitte a dolgát, hogy Kovács uram nem is sejtette, mi történik az ő rovására, — pedig már széltire beszélték a városban, hogy a »mester urnak ugyancsak jó dolga van, tyúkkal, kalácsesal ellátja Kovács Istvánné.«

Gondoskodott azonban arról Hatházy Gergely, hogy megtudja Kovács István a felesége dolgát.

Természetesen a menyecske szörnyen tagadott mindent. Az ura talán el is hitte, hogy Hatházy Gergely nem mondott igazat, de még is sejtette a veszedelmet, mert többet nem engedte az asszonyt még a szomszédba sem.

Ekkor aztán teljességgel nem szenvedhette az urát Kovács Istvánné, s nem bánta volna, »ha meg lennének számlálva a napjai.«

Nem sokáig kellett emésztetni magát a menyescskének. Segített Grécziné gyorsítani a napok folyását.

Fényes temetést rendeztek Kovács Istvánnak.

Özvegye ugyancsak megsiratta, Mándoky uram pedig igen szép bucsuztatót mondott.

De lássuk, a szigoru nyomozás mit derített ki a Kovács István gyanus elhunytáról.

1722-ik év augusztus hava 25-én László Miklós szolgabíró maga mellé rendelte néhai Kovács István szomszédait s következő kérdésekkel fordult hozzájuk: »tudják-e, gyulai Kovács Istvánnak miképen történt kalála, s ki tudja, micsodás füvekből főzött fürdőben mosta meg az urát Kovács Istvánné és azon füvek szoktak-e halált szerezni, s nevezet szerint minek hivatik azon fű?»

Kérdezte továbbá a szolgabíró, hogy »kinek javaslásából és elméjéből csinálta Kovács Istvánné az urának azt a fürdőt, és ki által hozatta azon füvet? S tudják-e, hogy mivégre hozatta volna Kovács Istvánné Aradról az egérmaszlagot és mercuriumot?»

Az első tanu, ki a feltett kérdésekre feleletet adott, Kecskes András volt.

»Hallotta, így szólt — a Kovács István szolgájától, hogy asszonya Kovács Istvánné adott egy máriást Gréczi Jánosnénak, hogy hozzon neki esomorika nevű füvet, ezen fű felől pedig azt hallotta, hogy a mely embert megfürösztének benne, az a halált el nem kerülhetné. Azt pedig tudja hallomásból, hogy Kovács Istvánt azon fűből csinált fürdőben mosták meg; de hogy ezen dolgot valaki tanácsul adta volna Kovács Istvánnénak, nem tudja. Azt is hallotta a szolgától tanu, hogy Kovács Istvánné egy máriást adott neki is, hogy hozzon egész maszlagot Aradról, de azt nem adtak, hanem hozott mercuriumot.«

»Tudja a tanu azt is, hogy Grécziné a kálomista mestert Gyulán hívta Kovács Istvánnéhoz, a mit is egy alkalmatossággal szemére vetett Gréczinének.«

»Tudod-e asszony, monda tanu, láttam a minapában, hogy Mándoky hova kullogott be, s mikor Kovács Istvánné is oda megérkezett, magad kívül sokáig istrázsán állottál.«

Csete András még részletesebben világosította meg valómásával a dolgot.

»Hallottam, úgy szólt, Gréczi Jánostól nyilván, hogy két véka búzával fogadta meg ötöt Kovács Istvánné, hogy Sarkadra menne csomorika fűnek hozásáért. Gréczi János pedig szegénységéhez képest elmenvén és el is hozván, tudta azon fűnek ártalmas hatalmát, mondotta Kovács Istvánnénak :

»Meg ne förözd az uradat azon fűben, mert mindjárt meghal.«

»Annak előtte is tudva volt, folytatja tanú, hogy sokat akart hozatni Kovácsné olyan füvet, s mikor elhozták, hogy valóban megfüröszttötte-e az urát, nem tudja. Hallotta a Kovács Istvánné szolgájától, hogy midőn egy alkalmatossággal elküldötte Kovács István a szolgáját Aradra borsónak árulására, akkor Kovács Istvánné maga neve alatt nem akarván a szolgálával egérmaszlagot és mercuriumot hozatni, a szolgának pénzt adott s mondotta, hogy azon orvosságának hozására Grécziné kérte. Ez így levén, midőn a szolga visszatért volna Aradról, és elébb Gréczinét, mint az aszszonyát találta volna, mondja a szolga Gréczinének :

»Én mind a két félét, a mit kegyelmed hozatni akart. nem találtam.« Melyet megértvén, szörnyüképen tagadott Grécziné. »

»Azt is tudom, szólt tanú, hogy Kovácsné sokszor járt Mándoky házához. nagy titokban, hogy az ura semmit se tudjon a dolgában.«

Kihallgattatott ezután Monory Istvánné, Kiss Juditha s előadta :

»Ottan lakván Kovács Istvánnál, midőn betegeskedett volna a gazda, Kovács Istvánné fürdőt kezdett főzni borsfűből és a háznak a négy szegletéből szalmát huzván hozzá, annak utánya viszontag három szemétről hozott hozzá héja kórót és téli zöldet is hozzá főzván, melyet midőn főzni

kezdett a gazda, az ágyból felkelvén, tanunak kérdésképen mondja :

»Micsoda nagy füst van a házban?»

»Pedig semmi füst nem volt,« — jegyzi meg tanu.

»Szintén akkor érkezvén valami ismerősök, Kovács Istvánné kolbászt sütött és a gazda igen jól evett két izben is, — annak utánna a fürdő elkészülvén, — midőn három izben is nem szenvedhetvén, kikelt volna a fürdőből — csak hamar kimult a világból.«

»Azt is hozzámondja tanu, hogy a gazda asszonya Kovács Istvánné a fürdőnek való materiát mind a küszöbre rakta és ottan nem azt főzte meg, hanem a mi kívül hullott. S midőn a fürdőből tanu a gyermekének fürösztésére meríteni akart volna, Kovács Istvánné meg nem engedte, mondván, hogy csak annak való az, a kinek főzi. A fürdőfőzésre az öreg bába-asszony Grécziné tanította Kovácsné, mondván, hogy megkészítvén a fürdőt, megvállik, él-e vagy hal-e attól az ura. Tudja tanu, hogy egy Dudásné nevű asszony is főzött fürdőt a gyermekének s meg is halt az csak hamar utánna.

»Tudom azt is — folytatja tanu, hogy Kovácsné egy alkalmatossággal pogácsát adván enni az urának, az harmadnapig hányt utánna.«

»Midőn a szolga visszajött Aradról, már a gazda meghalt, s Grécziné és Kovács Istvánné magukban csak nevetkeztek.«

»Tudja tanu azt is, hogy Kovács Istvánné gyakran járt Gréczinéhez, miután Gréczinének nem volt szabad Kovácsékhoz jární, s hallotta, hogy mikor Kovács Istvánné a mesterrel találkozott, levelet eresztett le a földre s úgy tudták meg egymás akaratját.«

Bondár János is megkérdezettvén, de mit sem tudott előadni a Kovács István esetére vonatkozólag.

Kihallgattatott ezután Hatházi Gergely, ki előadta :

«Hallomásból tudom, a sarkadiak mondták, hogy Grécsi János gyulai lakos ment Sarkadra — fizetésért — esomorika nevű fűnek hozása végett. Ottan tudtára is adták Gréczinék, hogy ha azon esomorika fűből főzött fürdőben a beteget megfüröszténék, az az életét elvesztené, s mindazonáltal, mint arra megfogadott személy, — elhozta. Tudja aztán tanu, hogy a beteget megfürösztötték azon fürdőben s azt is hozzá adja, hogy midőn először azon fürdőbe teték volna, a nyavalya mindjárt kitorpte Kovács Istvánt, s azután rimánkodott, hogy többször ne tegyék bele, mert mindjárt meghal, mindazonáltal másodszor és harmadszor is beletétetvén, csakhamar meghalt. — Azt is tudja tanu, hogy Kovács Istvánné maga akart Aradra menni, de az ura nem bocsátotta.»

Ezután tanu megerősíti a fürdő keverítésre vonatkozólag már ejőterjesztett vallomásokat, sőt hozzáteszi, — hogy »a szolgát, midőn ez hirdetni kezdte, hogy mercuriumot és maszlagot hozott Kovács Istvánnénak meg Gréczinének, — ezek hamarjában megakarták *ítatni* a szolgát; de a szolga, mivel észrevette, hogy a palackban dirib-darab eszközök vannak, nem ivott.»

»Tanunak a kálvinista mester, Mándoky István, sógora volt s egy házban is laktak, s jó lelkiismerete szerint vallja, hogy Grécziné az oka, hogy Kovácsné a mestert szereti.»

A Hatházi Gergely felesége, Biró Katalin szintén úgy adta elő a fürdő készítését, Kovács István végzetes megfürösztését, s Kovácsnénak a mesterrel való viszonyát, mint a többi tanuk.

A vizsgálat eredményével meg volt elégedve a szolgabíró.

Kiderítve látta a Kovács István hirtelen halálának okait s bizonyítva, hogy Kovács Istvánné Gréczinével összejátssza, követték el a szörnyű bűnt.

Nem is folytatta tovább ezen irányban aztán a vizsgálatot.

Grécziné ellen fordult.

Boszorkánynak tartotta s megindította a nyomozást, hogy kellő bizonyítékokat szerezzen.

A kihallgatott tanuk vallomásaikban nem mondják ugyan határozottan, hogy Gréczinét nyilván való boszorkánynak tartják; de »Egyértelműleg oda nyilatkoznak, hogy Grécziné gonosz természetű, veszekedő s megférhetlen vén asszony, a ki nem érdemel egyebet nádnál és tűznél.«

Bujdosó János felesége, Nagy Katalin tanuságot tesz arról, hogy Kis Istvánné rákiabálta nyilván Gréczinére, hogy gyilkos, hogy segítségül volt Kovácsnénak az ura halálában, ő javallotta a csomorika fürdő főzést.

Özv. Farkas Mihályné, úgy Szalkai Mihályné, Csizmadia Anna azt vallották, hogy Grécziné az oka a Kis Istvánné és a gyermeke nyavalyájának.

Fekete Mihályné, Kis Anna azt adta elő, hogy nem érdemel egyebet Grécziné, mint az anyja, a kit megégettek. Bátran meglehetne fűrosztani Gréczinét is.

Hasonlóan nyilatkoztak Szőke Jánosné, Tóth Anna és Monori István tanuk is.

Ezzel a vizsgálat befejeztetett s a tanuk vallomásairól felvett jegyzőkönyvek a törvényszék elé terjesztettek.

László Miklós úgy látszik nem nagy kedvvel foglalkozott ezen bűnügygyel. Eljárásában nem tanusított olyan nagy pontosságot, mint más ügyekben, melyek kezei közt megfordultak, mert a vizsgálati iratokat csak 1722-ik évi szeptember 3-án terjesztette be Békésről a törvényszékhez.

Maga a törvényszék is késedelmeskedett.

A vizsgálat befejezése után csaknem három hó mulva, 1722. évi november hó 23-án s következő napokon került az ügy tárgyalás alá.

Időközben nevezetes változás történt.

Letelt özv. Kovács Istvánnénak a gyásza s férjhez ment tiszteletes Mándoky István uramhoz.

Nem sokáig élvezhette azonban Mándoky Istvánné újabb házassága mézes heteit.

A tekintetes törvényszék a tiszteletes asszonyt láncokra verette.

De lássuk a törvényszéki tárgyalás adatait.

»Békésvármegyének az említett megyében fekvő Csaba helységében 1722-ik évben november hó 23-án tartott törvényszéki ülésén felvétellett tekintetes, nemzetes ifjabb Csipkés Komáromi György rendes alispán, mint előljáró és felperes keresete, Szöcs Erzsébet, azelőtt Kovács István, most pedig Mándoky István felesége, mint férjgyilkos alperes ellen, és pedig ugyanezen előljáró és felperes nevében nemes Almássy Márton törvényes ügyész a szükséges jogi követelményekkel felruházottan, előre bocsátván az előre bocsátandókat és fentartván a fentartandókat, az előzetes kikiáltás után vádat emel ilyenképen:

»Nem oly régen, alig néhány hónappal ez előtt, alperes, nem tudni minő októl vezéreltetve, elhatározott szándékkal az ördögi mesterségre adván magát, semmibe sem véve a házassági köteleességet, megszegvén és megvetvén az isteni és emberi törvényeket, bizonyos mercurius és egyéb, közönségesen csomorikának nevezett füvekből fürdőt készítvén, első férjét Kovács Istvánt, ismételve abba a fürdőbe tette és (férjének komoly intése ellenére is) megfőrsztötte és így őt rövid időn az élők közül kitaszítván megölte s a megöltöt eltemette, és így nem borzadott a férjgyilkosság elkövetésétől. Mivel pedig ezt hazai törvényeink, nevezetesen I. rész 14-ik szakasz, II-ik rész 43-ik szakasz, valamint Ulászló I. törvényének 82-ik, az 1563-iki 38-ik és 1587-iki 43-ik cikkelyek szigoruan tiltják, — kéri, hogy vádlottat másoknak ijesztő és elrettentő példájára az élők közül kivégezzék. Ennek okadatolására, habár a 33-ik kérdés 9. fejezete szerint a mestert semmire sem volna köteles kitanítani, mindazonáltal a férjgyilkosság nagyobb megvilágosítására és

bebizonyítására a törvényszék tájékoztatása végett D betű alatt előmutatja a Praxis criminalis 65-ik cikkelyét, tessék azt átvizsgálni, és fentartja a fentartandókat.«

A vád előterjesztése után a törvényszék komoly megfontolás alá vette a vizsgálati iratokat, a vádló ügyész által előmutatott bizonyítékokat s e közben eltelt az idő, s így a tárgyalás folytatása másnapra halasztatott.

November 24-én újra felvétellett az ügy, »A személyesen jelen volt alperes egyszerűen tagadta a vádban ellene felhozottakat.«

»Felperes nevében ugyanazon ügyész hivatkozik a vádjára, a felmutatott vizsgálati iratokra és az ugyanott idézett törvényekre; ezek értelme szerint kéri az alperest, ki buja szerelme miatt férjét mint férjgyilkos megölte, — az előre boesájtott törvények szerint fejvesztéssel büntetni, (nehogy a sokáig titokban maradt s most kiviláglott bűn büntetlenül maradjon), másoknak szörnyű és elijesztő példájára, Egyébként fentartja a fentartandókat.«

»Alperes továbbra is tagadja a felhozott bűnt.«

»Fölperes nevében az ügyész ragaszkodva az előterjesztettekhez, kéri: a minősített tagadás mindjárt okadatolandó, különben a vádlott nem kerül ki a főbenjáró büntetést és fentartja a fentartandókat.«

Ez után a törvényszék ujlag behatóan tanulmányozta a bűnvizsgálat adatait s következő határozatot hozott:

»Habár az alperes egyszerűen tagadta a felhozott vádat és további tagadása által minősített tagadássá tette azt, ezt pedig az ország törvénye szerint azonnal okadatolni volna köteles; mindazonáltal, nehogy a törvényszék bármi módon a bűnügyekben való elhirtelenkedésről vádoltassék, lelkiismerete nyugalmanak biztosabb megóvása végett, (noha már két határidő elmúlt), ítéletileg elhatározza, hogy a legközelebbi törvényszéki ülésig ez alperest lánczokra verve letartja s neki addig időt enged a

Adataink itt megszakadnak.

Feljegyezve találjuk a bűnügyi iratokon, hogy »ezen ügy a tek. vármegye legközelebbi törvényszéki ülésére elhalasztatik és elnapoltatik.«

Hogy miként intéztetett el az ügy a törvényszék legközelebbi ülésén, nem tudhatjuk, hiányzanak az erre vonatkozó iratok.

Kétségtelennek látszik azonban, hogy Mándoky István uram mindent elkövetett feleségének megmentése végett.

Tekintélyes ember lehetett a tiszteletes ur, s a törvényszék nem tanúsított oly szigorúságot felesége irányában, mint fentebb ösmertetett ítéletéből következtetni lehet, mert Mándoky Istvánné nem sokára szabadon bocsájtatott, — sőt »különös kegyelem útján« megengedettett, hogy tisztázza magát a szörnyű vád alól.

Igy aztán még egyszer vizsgálat alá került az ügy az 1723-ik év vége felé.

A vizsgálatot ugyancsak László Miklós szolgabíró fogatosította.

Igen sok tanú hallgattatott ki, a kik aztán egyértelműleg azt vallották, hogy »Kovács István hosszas betegsége miatt maga kívánta orvosságnak a csomorika fűvet, tulajdonképen ő is hozatta azt s készíttette el fürdőnek, s úgy tudják, hogy az csakugyan orvosság s igen sok esetet tudnak rá, hogy a ki használta meg is gyógyult. S tudják, hogy Kovácsné nem akarta elkészíteni a fürdőt, de sehogy sem maradhatott az urától.«

De különösen érdekes, hogy az újabb vizsgálat Hatházy Gergelyre szolgáltatott terhelő adatokat.

Bebizonyították a tanúk, hogy Hatházy Gergely azóta, hogy Mándoky tiszteletes úr elvette a hites társát, szörnyen haragosak és semmiképen sem jóakarójok, és ha ő nem terjesztette volna el a hírt a városban, bizony nem görbült

volna a haja szála sem a tiszteletes asszonynak, a ki igen derék, jóra való asszony volt mindenha'.

Ezen vallomásokat igen tekintélyes egyének tették, így Kiss Péter ur, ki úgy látszik, curator is volt, Kiss Simonné Kaszás Katalin, Szabó Tamás, Herczegh István és neje, Fekete Erzsébet, Bondár György és neje Herczegh Judith, Kiss István, Kiss Judith, Monory Istvánné, Kiss Péterné Kolcsag Katalin és Bujdosó János,

Valószínű, hogy az újabb vizsgálat folytán az 1723. évi szeptember hó 6-án újra alakult törvényszék felmentette a vád és következményei terhe alól a sokat zaklatott *tiszteletes asszonyt*.

De mi történt Gréczinével, a boszorkánynyal, a kit perbe fogatása előtt már bele is merítették a Dugógát hidjánál az érbe, hogy meggyőződjenek felőle, ha valjon boszorkány-e vagy sem?«

Keveset tudunk a Grécziné sorsáról.

Mindössze egy elavult, elrongyolott levél áll rendelkezésünkre, melynek adatai csak némileg világosítják meg az ellene folyamatba tett boszorkányper eredményét.

»Békésvármegye törvényszéke 1722-ik év november hó 23-án Csabán ülést tartván, tárgyalás alá vitte Gréczi Jánosné Győry Zsófia bűnperét, melyet a vármegye rendes alispánjától nyert megbízás alapján Almássy Márton, a vármegye ügyésze tett folyamatba.«

»Előre bocsátván az előre bocsátandókat és fentartván a fentartandókat, (az előzetes kikiáltás után) vádat emel ilyenképen :

»Az alperes, nem tudni minő okoktól indíttatva, elhatározott gonosz szándékkal ördögi mesterségre adván magát, isteni és emberi törvényeket megvetve, — Kovács István kegyetlen meggyilkolásának részesévé lett az által, hogy annak számára mercurium és ugynevezett csomorika fűből ördögös módon fürdőt készített s így őt megfőrsztötte, s

ez által rövid időn az élők közül kidaszítván, megölte. Mivel pedig ezt hazai törvényeink szigorú büntetés terhe mellett tiltják, kéri vádlottat, *mint gyilkost*, mások elijesztő és elrettentő példájára fejvesztéssel büntetni.«

Az ügyész tehát nem mint nyilvánvaló boszorkányt vádolta s kívánta büntettetni Gréczinét.

»Vádlott személyesen jelen levén, az ellene emelt vádat egyszerűen tagadja.«

»Az ügyész ünnepélyes óvást tesz a vakmerő tagadás ellen, s miután az előmutatott bűnvizsgálati iratokból kitetszik az ő egyetértése, kéri őt törvény szerint megbüntettetni.«

A törvényszék ez alkalommal nem hozott érdemi határozatot. »Bizonyos okoknál fogva, de további tanulmányozás s a bűn kiderítése végett az ítélet hozatalát másnapra halasztotta.«

Másnap újra tárgyalás alá vétetett az ügy, s a vád és védelem előterjesztése után a törvényszék következő határozatot hozott:

»Jóllehet a vád alkalmával előterjesztett bizonyítékok alapján megérdemlené vádlott, hogy a felperes által kívánt büntetéssel sujtassék, mások elrettentő példájára; mindazonáltal a törvényszék a törvény szigorát irgalmassággal pótolva, de hogy mégis semmi esetre sem hagyassék büntetlenül: nyilvánosan leendő kemény megvesszőztatásra ítéljük, — — — és kötelezzük őt, hogy a törvény szerinti — életváltság-díjat lefizesse — — — s addig, míg a végrehajtás megtörténik, rablánczon fogva tartatni rendeltetik.«

Láthatjuk ezen adatokból, hogy a nemes vármegye törvényszéke mily felületesen, részrehajlóan s a kellő szigor nélkül járt el ezen nevezetes bűnügyben.

A végpusztulástól megmentett bűnügyi iratok tanuskodnak arról, hogy bíránk általában igen nagy szigorral ítélkeztek; s hogy a jelen esetben mégis oly szembetűnő elnézést

tanúsítottak, bizonynyal az érdekeltek nemességének, Mándoky uram társadalmi állásának, befolyásának tulajdoníthatjuk.

Ösmerünk egy másik csaknem egyidőben tárgyalt bűnügyet, melyben Kis Erzsébet, Sarkadi Jánosné vádlottat sokkal csekélyebb tényekért, nevezetesen, mert »Gáti Pestát bűbájos itallal, ördögi mesterséggel kényszerítette arra, hogy őt szeresse -- a tekintetes törvényszék hóhér által való nyilvános megvesszőzésre s a vármegyéből száműzetésre ítélte, szigoruan meghagyván, hogy soha többé vissza ne térjen, ellenkező esetben feje vétetik, vagy megégettetik.«

IX.

Vármegyénk küzdelemteljes élete ezen szomorú korszakának jellemzéséhez még két igen érdekes boszorkányper adatait kell ismertetnünk.

Figyelemre méltók ezen adatok, nemcsak azért, mert világot vetnek vármegyénk művelődési viszonyaira, de mert arról győznek meg, hogy vármegyénkben a boszorkányoknak nevezett szövetkezete létezett.

Volt a boszorkányoknak zászlótartójok, volt a szövetkezet élén »boszorkánymester«, egy igen nagyszerű »táltos.«

Lássuk ezen érdekes perek adatait.

Az 1717-ik évi május hó 12-én megjelent Dobozon Nadányi Miklós szolgabíró és Kis Ferencz esküdt, kiküldetvén ifjabb Cs. Komáromy György alispán által a dobozi Sánta János ellen felmerült panaszok megvizsgálására.

A meghívott tanúkhöz a következő kérdéseket intézték:

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanú Sánta Jánosnak nyilván való boszorkányságát?«

»Ha valaha valakit megfenyegetvén, megvesztett vagy kötött volna, és valami nyavalya valakin esett volna?«

»Ha a boszorkányoknak zászlótartója lett volna és egyéb bűvölését, varázslását, ördögi mesterségét — ?«

»A mit tud felőle mondani. dolgait mondja meg, és kit tud jó tanúnak lenni?«

Balog András dobozi lakos volt az első tanú, a ki következő vallomást tett:

»Hallotam a Megyeri pásztorától Gebei Istvántól, hogy megeskettették, mondotta:«

»Sánta János a boszorkányok zászlótartója. Őt egy éjszaka elvitték, szélylyel hordozták, — a Laposdombnál (mely Dobozhoz közel van) vette észre magát, onnét megint visszahozták a megyei rétekre, a hol előbb feküdt és akkor mindjárt mondta, hogy látta a boszorkányok között tisztán.«

Kihallgattatott ezután Fazekas, más néven Gebei István s előadta:

»Megyeri Györgynek harmadéve pásztor voltam, a megyeri réteken őrzöttem a disznókat. Ott megbetegedtem s harmadnapig feküdtem. Egy éjszaka csak felfernek engemet a boszorkányok. Egyik közülök megnyergel s lovának elviszen. De a ki rajtam ült, azt nem ismertem. És messze sokat hordoztak, mikor visszahoztak a Laposdombjánál, mely Dobozon innen van, észrevettem magam s ugyanakkor ki is törik a lábam s a Laposdombjánál csak ott akarnak hagyni; de megint csak felvettek s a hol feküdtem, oda visszatettek. Ugyanakkor a kötőmadzagom el is vezett s azóta is oda vagyon. Akkor láttam Sánta Jánost köztök, hogy zászlótartó volt. Az én lábannak pedig azelőtt semmi baja sem volt. A száramat úgy elrángatták, hogy sokáig alig gyógyult meg bele, a minek utánna Kis Istvánné gyógyította meg.«

Almási György következőleg vallott:

»Hallottam a vízutszai Kis Jánostól, hogy mondotta:

»Az Erdő hátra levén, Sánta János oly közel volt a tűzhöz, hogy a láng ugyancsak megcsapdosta. Mondották neki:

»János, kelj kijebb a tűztől, mert megégsz.«

Mire Sánta János azt mondotta:

»Nem bánom, ha a világ hallja is, — látjátok, ez a tűz süt engem. de én azt tiszszerte jobban sütöm.«

»Azt is hallottam, folytatja tanú, hogy tilalmas Körösön halászott, Megakarták érette büntetni s Sánta János azt mondotta ;

»Ha engem megbüntetnek, azt cselekszem, hogy abban a Körösben senki egy halat sem fog.«

»Sokat jártam vele halászni, mondja tanú, s jól tudom, hogy a mély Körösön halászván, a fenekén meglátta a halat s nekem mondotta :

»Üsd meg azt a halat, látod a hol van, ni.«

En erre azt mondtam :

»Én bizony nem látom, mert keresztény ember nem is láthatja.«

»Arra meg ő csak megütötte a szigonynyal s mindjárt feljött a hal.«

Kihallgattatott ezután vízutszai Kis János.

»Az Erdőháton levén, Sánta János a tűznél ült egy égő üszögnek a végén. En távol voltam a tűztől, mert igen meleg volt.

»Menj el onnét Sánta János — szoltam, mert bizony megégsz.«

Azt mondja Sánta János :

»Nem bánom — ha százan volnátok is és mind halanátok, hogy ez a tűz süt engem, de Isten, Jézus, Teremtő úgy segéljen, én tízszerre jobban sütöm ezt a tüzet.«

»A nagy láng — folytatja tanú — mindjárt erőssen a feje felett csapkodott és csak egy arasznyira ült a tűztől : de még csak meg se perzselődött a haja tőle.«

Végre Barta András a tilalmasba történt s halászásra vonatkozólag tett vallomást.

»Tavaly halászni voltunk, így szolt, Sánta János is ott volt. Hogy a tilalmas Körösön halászott magában, sok halat fogott a maga számára. Utánunk jövéen Sánta János, kérjük tőle :

»Hol vetted ezt a sok halat, azért megbüntetnek téged,«

Sánta János azt mondja erre :

»Isten engem úgy segéljen, ha megbüntetnek azt cselekszem, hogy egy halat sem fognak többé azon a Körösön.«

»Én aztán csak annyit mondtam neki, hogy roszul beszélsz öcsém,«

Ezzel a tanukihallgatás befejeztetett, s a vizsgálati iratok a törvényszék elé terjesztettek.

»Az 1718. évi január hó 27-én nemes Békésvármegyében Gyulán, nemes nemzetes és vitézlő ifjabb Csipkés Komáromi György rendes alispán elnöksége alatt, Nadányi Miklós szolgabíró, Kis Ferencz megyei esküdt, Szűcs Mihály megyei esküdt és Szőke Mihály, Jenei Ferencz, Strobai János, Bécsi István, Abrányi György, Csarnai Ferencz és Hajdu János megyei táblabírák jelenlétében törvényszéki ülés tartatott; s tárgyalás alá vétetett tekintetes és nemzetes Komáromi György a vármegye rendes alispánjának, mint előljáró és felperesnek keresete dobozi illetőségű Sánta János ellen.«

»És pedig a nevezett előljáró és felperes törvényes megbízása folytán nemzetes Tholnay István ügyész előrebocsájtván az előrebocsájtandókat s fentartván a fentartandókat, vádat emel következőképen:«

»Az alperes nem tudni minő okoktól vezéreltetve gonosz elhatározással és igen rosz lélekkel másoknak ártani kívánt; félre téve az isteni és emberi törvényeket, ördögi mesterséget űzött és varázslást gyakorolt; s némelyeket megrontott, másokat meggyógyított, s igen sokakat pedig meggyötört és az ő ördögi mesterségével megvesztett és meggyilkolt. Miután pedig közhasználatban levő törvényeink, jelesen Szent István király törvénye II. könyv 31. fejezet és más országos törvények és a mindennapi gyakorlat szerint hasonló gonosz tettek, vagy az ördöggel való szövetkezés megégetés büntetése mellett tilalmas: azért a nevezett ügyész az előrebocsájtottak alapján kívánja vádlottat

nyilvánosan hóhér által megégettetni s ezt megelőzőleg kivallatás alá venni, s fentartja a fentartandókat.«

»A személyesen jelenlevő vádlott részére kinevezett védő ügyvéd Erdős János következőleg válaszol: az előterjesztett állítólagos bűnöket tagadja mind halálig s — fentartja a fentartandókat.«

Erre a felperes részére megbízott ugyanazon ügyész, ki az előrebocsájtottak szerint vádat emelt, a bűnper adatainak megerősítése végett előterjeszt bizonyos bűnvizsgálati iratokat, s azon felül hivatkozik a rendes szolgabíró úr és esküdtnek teendő azon jelentésére, mikép a néhai Kis István dobozi lakos özvegye megégetése alkalmával azt vallotta, hogy vádlott is bűnrészes volt a méregkeverésben, s zászló-tartó volt a boszorkányok közt, mely adatokkal kideríthető s bebizonyítható az előterjesztett bűn, a miért is kívánja vádlottat megégettetni s fentartja a fentartandókat.«

Sok időt vehetett igénybe a tárgyalás, mert beesteledett, s »Miután az hitetik, így határozott a törvényszék, hogy a nap lementé utáni idő gyanus, azért jelen per holnapra halasztatik el.«

Másnap a per újra tárgyalás alá vétetett, s a törvényszék komoly fontolóra vevén az előterjesztett bűnügyi adatokat, következő határozatot hozott:

»Miután az előterjesztett bűnvizsgálati iratokból, valamint dobozi Kis István megégetett özvegyének vallomásából vádlott bűnössége kitanulható és kideríthető nem volt; mindazonáltal a bűnvizsgálati iratokból merített némely adatok folytán gyanusnak tartott vádlott köteles két eskü letétele által magát tisztázni, és az ilyenképen letett eskü által a bűnper és a büntetés alól felmentetik.«

Vádlott a »Részére hozott határozattal megelégedvén, köszöni a tekintetes, nemes törvényszéknek kegyes és istenes deliberatióját, s az eskületétel által eleget tett a határozatnak.«

Szent-Andráson lakott 1721-ik évben egy jó erőben levő öreg ember. Suppuny Andrásnak hívták; de a nép közönségesen csak »Harangöntő«-nek ismerte.

Nagy híre volt Harangöntőnek. Messze földről eljártak hozzá jövendöléseit meghallgatni. Gyógyírjait is igen sokan igénybe vették, s nem tudott a betegre, úgyszólván senki, mint ő.

Néha-néha felkerekedett s bejárta nemcsak a vármegyét, de megfordult Borsod-, Pest-, Heves- és Csongrád-vármegyékben is, és mindenütt ünnepe volt a — boszorkányoknak, mikor ő megjött.

Békésvármegyében tette rá a törvény a kezét.

A sok panasz, melyeket ellene emeltek, de meg köztudomásu gonosz táltossága is végre arra indították a vármegye alispánját, hogy 1721-ik év elején elrendelte ellene a vizsgálatot s megbizta a vizsgálat foganatosításával Nadányi Miklós szolgabíró és Muraközy József esküdtet.

Ezek tudomására jutván, hogy Harangöntő épen Szent-Andráson van, azonnal oda mentek s elfogatták, s megkezdték ellene a vizsgálatot.

A tanúkhöz következő kérdések intéztettek :

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanú Harangöntő Andrásnak nyilvánvaló boszorkány mester voltát ?

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e tanú, hogy az elmúlt 1720-ik esztendőben Sz.-András havának 19-ik napján valakit ördögi mestersége által megnyargalt vagy vesztett volna ?«

»Mit tud ezen dologban és magán kívül kit tud jó tanúnak lenni ?«

Szuhai Andrásné, Wég Erzsébet szeghalmi lakos következőket vallotta :

»Kovács Gergelytől hallottam, hogy mondotta :

»Nyilvánra esküszöm, hogy Harangöntő hitt engemet ki a házból és ő ütötte a fejemhez a kantárt s ő nyargalt rajtam.«

»Azt pedig a Kovács György sógorának a feleségétől hallottam, hogy világosan gyanakodott, hogy a leánykáját Harangöntő rontotta meg, kit is midőn Túrra a doktorhoz vittek volna, azt mondja Harangöntő:

»Ne vidd el, adj szappanlevet neki s mindjárt meggyógyul.»

»Magától Harangöntőtől hallottam, folytatja tanú, hogy a túri juhászok neki azt mondták, hogy ördög vagyon a faluba.

»Mondja rá Harangöntő: »én vagyok a...

»Ugyan te vagy-e bátya?« — szólnak a juhászok.

»Arra ismét azt mondja Harangöntő:

»Engem hínak annak.«

»A mikor Kovács György megkötözte Harangöntőt, azt mondotta:

»Lelkem Kovács György, ne kötözz úgy meg.«

Arra Kovács György azt felelte:

»Megkötözlek ördögadta, mert tudod-e, hogy engem megnyargaltál, s tudod-e, hogy büvölésedre az egész ábrázatom eldagadott, hogy még szememmel sem láthattam.«

»Továbbá, — szól tanú — bort ivott Harangöntő nálam öt itczét, és mikor annak árát kértem, hármáért megfizetett, ketteit eltagadta és mindjárt azonnal a kezemen nyavalya esett, ki iránt is gyanúságom szerint csak jártam reá, hogy gyógyítson meg, s mikor megfogták és Öcsödre vitték, arra is ajánlotta magát, hogy csak bocsássák el, mindjárt meggyógyít, — amint is mihelyt elbocsátották és haza érkezett, azonnal különös fördőt főzött és mindjárt megkönyebedtem, elannyira, hogy azt mondotta:

»Édesem aztán meg ne égettess, mert meggyógyítlak.«

»Meg is gyógyúltam, Istennek hála, s a kezemen levő sebet pedig valami porral hintette be.«

Kovács György hallgattatott ki ezután, ki is előadta:

»A Tolnai asztalánál ülven hallottam füleimmel, hogy

Harangöntő, mikor Szuhainé nyoszolyójában kínlódott, így szólt hozzá :

»Csillagom, csak meg ne hagyj engem égetni, bizony úgy meggyógyítalak, valamint voltál!«

Én arra azt mondom neki :

»Ha arra ajánlottad magad, hogy ezt a becsületes aszszonyt meggyógyítod, gyógyíts meg engem is.«

»Arra szól tanú, ajánlott aztán orvosságot s javallását megcselekedvén, mindjárt meggyógyúltam.«

»Azt is hallottam, magától Harangöntőtől, hogy a túri juhászok ördögnek mondták őt, hogy meg kellene égetni, de csak nevette.«

»Magamon pedig az történt — folytatja tanú, hogy sógorommal elmenvén Szarvas felé karónak való fáért, és a túri fokban az ebünk elüt egy rókát, és a mikor visszajöttünk, akkor reá akadunk és haza vittük. Én másnap megyek a Furugy felé vadászni, hátha valamit kaphatok, s hallok egy gyermek rívást, s úgy néztem, hogy valami asszony letette volna, vagy szekér körül volna a gyermek ; de mint-hogy semmit sem láttam, megijedtem, hogy nem jó szerzet, s én csak haza megyek. Jön hozzám Harangöntő s azt mondá : »Jere szomszéd Békésre.« S arra én azt mondom : »Bizony nem mehetek én most, mert még Túrra megyek a malomba s egy kicsit őrlök, minthogy csak más tart kölcsön kenyérrel.« Azután el is mentem s haza jövén Túrról lefekszem ágyamba. Oda jöttek hozzám s én Harangöntőt megismertem, ki így szólt : »Gyere szomszéd a vármegyére, mert ellopták az úr négy szürke lovát az Furugyban, megismertem kigyelmedet a hol vadászott s a gyerek-sírást hallotta.« Erre engem csak elvittek Kigyós felé, onnét visszahoztak a házamhoz, onnét ismét vittek a Gődény halmához, a Gődény halmától Kőrösre, és mikor a szolnoki kapun kijöttem, ismét megismertem a Harangöntő szavát. Szolnokról hazajövén, a házam ajtajánál aztán elbocsátottak,

én bemenvén lefeküdtem, s mindjárt mondom feleségemnek: »No bizony én oda vagyok, mert engem megnyargaltak a boszorkányok, Harangöntőnek a szavát megismertem.« Aztán a háznak a közepire lefektetett a feleségem s mindjárt mihelyt lefeküdtem, a párnát kegyetlenül megrázták a boszorkányok a fejem alatt.«

Hallotta tanu azt is, midőn fenyegették Harangöntőt, hogy mondotta: »Mi haszna, hogy reám törtök, mert nincs az a törvény, a ki engem hét esztendeig, hét hónapig és hét napig megöljön és megölethessen.«

Nagy György azt vallotta, hogy mikor Turról hazaköltözött, a szt-andrási révnél Harangöntő a hajót elvette cselédeitől, s hogy e miatt összeveszett vele, mindjárt megfenyegette s nem sokára kegyetlenül megrontotta négy esztendő kis leánykáját.

Érdekesebb eseményt beszélt el ezután.

»Vezsenyen a Tisza mellett Harangöntő Andrást a vizre vitték táltossága miatt.«

»A nyáron, folytatja — egy ifju legénynyel kaszállás tájban összeveszett. Később egykor fényes nappal megfogták s a földhöz ütötték, hogy kitört a karja. Ezért mindig Harangöntőre gyanakodott.«

, — — — Mikor pedig haza ment Harangöntő úgy hajnal fele rajtam, pejhátú fakó ló voltam. Bementem a házamba magam lábamon, igen el voltam fáradva, izzadt voltam s mondtam a feleségemnek: »Elrontott engem Harangöntő a nyargalódzásban, a jobb oldalom kisebesedett a sarkantyúzástól, s a szám is kisebesedett a zabolától. Ez után vért hánytam, és a kezemmel nem foghattam, pedig az előtt egészséges ember voltam.«

A vizsgálati jegyzőkönyv Sz.-Andráson vétetett fel s 1721-ik évi január 29-ki kelettel Szeghalmon iratott alá s terjesztetett be a törvényszékhez,

A törvényszék újabb vizsgálatot rendelt el s a vizgá-

lattal ugyancsak Nadányi Miklós szolgabíró és Oláh János esküdtet bízta meg.

Ezek 1721-ik évi márczius hó 26-án ejtették meg Szent-Andráson a vizsgálatot.

A tanúkhoz a következő kérdések intéztettek :

»Tudja-e, látta-e, hallotta-e a tanú Harangöntőnek, aliás Suppuny Andrásnak nyilvánvaló táltosságát?«

»Hogy az elmúlt és ezen folyó esztendőkből, Szent-Andráson vagy másutt ördögi mesterségével valakit megvesztett, nyargalt, rontott, varázslott és babonált volna?«

Az első tanú, kit kihallgattak, Nagy Erzsébet volt, Kovács György felesége.

»Nyilván rá merek esküdni, így szólt, hogy Harangöntő és a felesége — — — képében jártak rám marczangolni és nyomorgatni. Tudom azt is, mikor az uramat megnyargalta Harangöntő s reggel nagy fáradva haza jött s azt mondja nekem :

»Jaj, elronta engem Harangöntő.«

Az uram pedig olyan sárga volt, mintha vérét vették volna s rettenetes lucskos volt — az izzadtságtól. A két szája széle sebes volt s az ujjáival nem foghatott, magam adtam neki enni. Igen megbetegedett utánna, s magam hordoztam ki a házból — — —. Annak előtte való nap pedig semmi baja nem volt, még vadászott az uram.«

Hallottam Harangöntőnek a szájából :

»No engem az urad — boszorkánynya tett, de majd megbánja.«

Én arra azt mondtam :

»Ha azzá tett is, csak szenvedd.«

Addig, míg Harangöntő ide nem jött, mondja tanú, békével laktunk, hogy ő ide jött, valamikor zajdultunk — ellene, úgy összevissza marczangolt, hogy egész kék lettem. Sokszor eljött, pedig úgy féltem tőle. Már miatta kellett Szentesre is mennem, magamat gyógyíttatni.«

Következett a Kusai Erzsébet Egedszegi Jánosné kihallgatása, ki mindössze annyit vallott, hogy »hallotta másoktól Harangöntőnek — boszorkány voltát, s azt is hallotta, hogy Suhainét ő vesztette meg.«

Horvát Tamás előadta, hogy Harangöntőtől mondotta neki:

»Én hét esztendeig, hét hónapig, hét hétig, hét napig élek, akármit csináltok is. Már elteltek a hónapok, hetek, napok, a hét esztendőben vagyok, azután tudom, el kell mennem.«

Suhai János következőket vallotta:

»Az elmúlt ősszel az úr eselédjeit költöztette haza, Harangöntő a szüretre akarván menni, azt mondja a költözés közben Harangöntő a hajón:«

»Ha mind a Körösbe merülnének is az úr eselédjei, én nekem semmi bajom sem lenne.«

Én arra belé kapok és összezajdulok vele s mondom neki:

»Nem jó ember vagy te, tátos vagy akkor te Harangöntő.«

A veszekedés után akkor éjjel a feleségem lába nagyon eldagadozott. Reggel elmentem Harangöntőhöz s mondom neki:

»A tegnapi veszekedés miatt megrontottad a feleségemet, hanem meggyógyítsd, mert rosszul jársz.«

Oda jött aztán hozzánk s megtapogatta háromszor a feleségem lábát s mondott sok olyan dolgot, a mit nem értettem, ráolvasott, emberre vetett, s azután meggyógyult a feleségem. Nem sokára megint eldagadozott a keze. Harangöntő a keresztelőben levén, felkerestem. Eljött s háromszor ráfűtt a feleségemre, mire egészben az egyik ujja, a másik félig elfeketedik mint a kótszén. Más éjjel a feje és ábrázatja is eldagadoz, úgy hogy csak azt gondoltuk, meghal bele. — Az úr lovain Mindszentre mentem, azon közben szentelt gyertyát is kértem a plebánostól, (azt co-

mendálták, maga Harangöntő is comeudálta), hogy azzal kell füstöltni. Mig én oda járok, oda jöttek a gyulai praefectus Muraközi és Matula Pál uraimék, hogy a sok panaszra nézve megfaggatják Harangöntőt. Megkötözik erőssen és Öcsödre viszik. Engemet kért aztán Harangöntő, hogy csak bocsáttassam el, meggyógyítja a feleségemet. Hogy azt a fogadást tette, elbocsáttattam. Azután valami — fürdőben háromszor megfüröszttötte s meglappadt a daganása szépen. Azután a kezét valami skatulyából — — — porral hintette, (azt mondták, abban is valami boszorkányszer volt) s így aztán meggyógyult a feleségem. — annak előtte pedig ép és egészséges volt.«

•Hogy elfeketedett a feleségem ujjá — fejezi be vallo-
mását tanú — tiszta holtszín görgedezett ki az ujjából.«

Ezzel közöltük a Harangöntő ellen folyamatba tett bűn-
vizsgálatnak rendelkezésünkre álló adatait.

Csak igen kis részét képezik ezek a nevezetes pernek,
melyben a vizsgálatok éveken át s megyeszerte folytattattak.

Sajnos, hogy épen azon iratok hiányzanak, melyek a leg-
érdekesebb adatokat szolgáltatták volna arra, hogy Harang-
öntő András igen híres boszorkánymester volt, — hogy nem-
csak a már ösmertetett tanúvallomásokban terhére rótt egy-
szerü gonoszságokat követte el, hogy kuruzsolt, bűvöléssel,
bájolással, ördögi mesterségget foglalkozott; de, hogy ő volt
feje, mestere azon boszorkányhadnak, mely — ugy látszik
— vármegyénk területén szervezett szövetkezetet képezett.

A »fiscalis procurator« úrnak alig olvasható vádirata
vet csak halvány világot Harangöntő nevezetes egyéniségére.

A vádelőterjesztésből következtethetjük, hogy Harang-
öntő nem közönséges kuruzsoló volt, — hanem istentelen,
gonosz táltos, ki erdők sűrűiben sötét éjjel maga körül
gyűjté társait s felgyújtatta a babona hit tüzeit, s pogány
módra énekelt, imádkozott velök, s fogadalmakat tett és
tétetett a sötétség fejedelmének.«

Mily érdekes lett volna megismernünk a boszorkányszertartások részleteit, — a boszorkányéneket, fogadalmak, imák tartalmát, a bűvölés, bájolás szavait, melyekre Harangöntő az éjjeli összejövetelek alkalmával bűntársait tanította, de fájdalom, a bűnperekre vonatkozó adatai feltalálhatók nem voltak, s meg kell elégednünk azon néhány szóval, mely a vádindítványban foglaltatik.

A vármegye törvényszéke — ifjabb Cs. Komáromy György alispán elnöklete alatt 1721-ik évi január 28-án kezdte meg Szeghalmon a Harangöntő bűnperének tárgyalását.

Nem találjuk feljegyezve, hogy kik voltak az érdekes »táltos-per« birái.

Többen azok közül, kiket már ismerünk, nem voltak táblabírák.

Ujra alakítottatott 1720-ban a vármegye törvényszéke.

Nem tudjuk mi volt az oka, hogy rendes tisztujításon kívül eszközöltetett a választás. A vármegye jegyzőkönyvei felvilágosítást nem nyújtanak, annyi azonban bizonyos, hogy akadt a táblabírák között is olyan, ki a zavarosban halálszott, s megtörtént, hogy a csabai és gerlai csordáról elhajtott tulkok Bécsi táblabíró uram portáján legelésztek s nem tudta urát adni, hogy kerültek oda; s volt eset arra is, hogy a gyulai mészárosnak egy másik táblabíró ur adott el birkákat, pedig nem foglalkozott azok tenyésztésével.

Elég az hozzá, hogy mikor a Harangöntő bűnpere a törvényszék elé került, új bírák szolgáltatták az igazságot; s ha az ez időtájban tárgyalt bűnperek irataiból lehet következtetnünk, a Harangöntő ügyének tárgyalásában s az ítélet hozatalában, az alispán Cs. Komáromy György elnöklete alatt László Miklós szolgabíró, Oláh János és Muraközy József esküdtek, Tholnay István, Begi Gáspár, Imzidy Sámuel, Jeney Ferencz, Csarnay Ferencz, Ábrányi György táblabírák vehettek részt.

Muraközy Márton volt a vármegye ügyésze a »nevezett

előljáró és felperes nevében általános meghatalmazása alapján előre bocsájtván az előre bocsájtandókat, fentartván a fentartandókat» vádat emelt.

Mindenekelőtt felolvastatta a bűnvizsgálati iratokat s előterjesztette, hogy nem azon körülményre helyezi vádja súlypontját »miként Harangöntő, másként Suppuny András, nem tudni mi okoktól vezéreltetve, elhatározott gonosz szándékkal ördögi mesterséget gyakorolt, s többeket gyógyítván, megkínzott, megrontott, melyek különben már magokban véve is elegendők volnának a törvényszerű büntetés alkalmazására, hanem igenis arra, hogy vádlott Harangöntő Suppuny András ördögi szellemtől eltelten az isteni törvényeket gonoszul megszegte, s oly dolgokat cselekedett, melyekkel a keresztény hiterkölesök és isteni parancsolatoknak kigunyolására izgatott s a melyeknek az volt czélja, hogy az isteni törvények iránti hitőkben másokat megrendítsen, nevezetesen más isteneknek tiszteletét a különösen is tiltott ördögi énekek által gyakorolta. Sőt a mindenható s irgalmas istent elhagyva gonosz szellemek társaságában ördögös énekekkel a sötétség fejedelmét magához hívta és ugyanezen szellemekkel pogány tüzet gyújtva a sötétség fejedelmének segítségét kérelmezte s ezen kívül — — — sok cselekedeteivel vétett a természet törvényei ellen időt és alkalmat felhasználva, veszedelemmel fenyegetett másokat, szerzett nyavalyákat s a szenvedőknek bűbajos orvosságot csinált.»

»Mindezen tényein kívül — folytatja vádját az ügyész — legnagyobb bűnét tekintethető az, hogy »a sötétség fejedelmére esküdött, melyet áldozati ékességgel felcizfrálkodva vitt véghez.«

Miután pedig ezen cselekményei a nevezett vádlottnak a tanúk vallomásaiból nyilván kitűnnek, s kivilágosodott az is, hogy vádlott szokott alakjából többször kivetkezett; s miután Sz. László király törvénye és pedig I. könyv 30. fejezet szerint hasonló gonoszokat a hatóság üldözni s bűn-

Saman?

24.?

tetni tartozik, s miután vádlott hasonlóan az ördöggel való titkos egyetértésben levőnek találtatott s ördögi énekeivel természet feletti dolgokhoz folyamodott s a keresztény vallást megsértette, kéri a nevezett »fiscalis procurator« ur, hivatkozva Kitionics János (»Directio methodica processus judicarii juris consvetud. inclyti regni Hungariae«) könyvének 6-ik rész 8-ik fejezetében előadottakra, vádlottat bűntársainak kipuhatolása végett kínzás alá vétetni, azután pedig a gyakorlat és az ország régi szokásai szerint az ő testét egészen elhamvasztandó lenne, és kívánja a többször nevezett fiscalis procurator ur azt, hogy hasonló gonoszok ijesztésére s megfélemlítésére az annyszor nevezett vádlott valószínű és teljesített végrehajtás útján tűz által megégettessék és elhamvasztassék. — Egyébként fentartván a fentartandókat.«

A vádlottnak nem volt védője, de hogy igen ügyesen s minden lehető ügyvédi fogást felhasználva védelmezte magát, igazolják a tárgyalási iratok.

A vádelőterjesztés után vádlott előadta, hogy »ő a felhozott bűnben nem részes, s egyszerűen tagadja, mindazon vádak, melyek ellene emeltettek, egyébiránt Kovács György tanú ellen kifogást tesz azért, mert nevezett becsületvesztett egyen s mint ilyen főbenjáró perben tanúságotnem tehet.«

Erre a »fiscalis procurator« megjegyzi, hogy »hijában tagadja vádlott, hogy ő nem bűnös, miután a tanúk előadásából, de a saját beismeréséből s a tiltott ördögi tettekből elég világos az, a mit vádjában felhozott, és nem áll a Kovács György tanúskodási képessége ellen emelt kifogás, mert a Tripartitumnak 2-ik része VIII. fejezete szerint az állítónak kell bizonyítani tudni, és a megyei bíraskodás alkalmával vádlott alakja, kinézése is vizsgálat alá veendő másképp való bizonyítási nehézségek esetén; kéri a kifogás elvetését s ragaszkodik vádjában előterjesztettekhez s kívánja elsőbben is a kínzást, azután pedig a bűnös törvényszerű büntetését; — egyébiránt fentartja a fentartandókat.«

Vádlottnak Kovács György tanú ellen tett kifogása folytán a törvényszék elsőbben is a kifogás és illetőleg nevezett tanú, tanuzási képessége felett döntött, következő határozatot hozván :

»A »fiscalis procurator« úr által idézett törvény értelmében vádlott nem igazolhatván törvényesen saját állítását, Kovács György tanú ellen emelt kifogása visszaautasíttatik és nevezett Kovács György tanúskodása elfogadtatik.«

Ezután a »személyesen jelen volt Kovács György Harangöntő fejére tevén kezét, megesküdött, hogy oly bűnös Harangöntő, mint bűnperben irva van.«

Tovább folyt a tárgyalás.

A »fiscalis procurator« ismét felszólalt s előterjesztette, hogy megtörténvén a tanu (Kovács György) vallomásainak hitelesítése, s miután ezen tanu Harangöntő fejére tevén kezét s megesküdött, hogy vallomása igaz, s miután a többi tanuk vallomásai is hitelesíttettek s igazoltattak a törvényszék előtt, s erősítik újra, hogy igazat vallottak: ennél fogva semmi egyéb nem volna hátra, mint a végítélet kimondása, s kívánja, hogy kérelmének mindenkben elég tétessék, — fentartván a fentartandókat.«

A törvényszék komoly megfontolás alá vette a bűnper adatait, s úgy látszik nem találta elégnek a bizonyítékokat arra nézve, hogy az ügyet végítélettel eldöntse, — mint a következő határozat igazolja:

»Jóllehet a »fiscalis procurator« ur keresetét vádlott ellenében Kovács György vallomása s ennek vádlott fejére tett esküje által igazolta, mindazonáltal komolyabb s behatóbb tanulmányozása végett a felhozott bűnöknek, s hogy azok felett végítélet hozható legyen, ezen per a jövő megyei bíraskodás idejére elhalasztatik.«

»Megjegyzendő, hogy ezen ügyben megkeresendőők Borsod-, Pest-, Heves- és Csongrádmegyék, a hol és pedig Borsodban, Bánfalván, Pestben, Kőrösön, Hevesben, Vezsenyen

és Csongrádban, Tisza-Ugon, Harangöntő megfordult, s hogy ekként az ügy annál inkább tisztázható legyen.»

Az 1721. évi május 8-án Békésen tartott törvényszéki ülésen vétetett újra tárgyalás alá a Harangöntő bűnpere.

Ugyanazon „fiscalis procurator“, ki már a mult évben vádolta Harangöntőt, terjesztette ismét elő a vádat, hivatkozva azon bizonyítékokra, melyeket már felhozott, kéri vádlottnak törvény értelmében leendő megbüntetését. Együttal előterjeszti az időközben beszerzett újabb bizonyítékokat, melyek minden kétséget kizárólag igazolják táltosságát. Különösen felhívja a törvényszék figyelmét azon tíz darab okmányra, melyek a mult év folyamán megkeresett vármegyéből s egyes községekből érkeztek; s miután ezekből világos, hogy »Harangöntő az ördöggel czimboráskodó, istentagadó, gonosz táltos, kívánja, hogy keresetének feltétlenül hely adassék, fentartván a fentartandókat.«

Sajnos, hogy a megkeresett vármegyék s községekből nyert adatok szintén hiányoznak s nem világíthatjuk meg kellőleg az érdekes képet, mely Harangöntőt, a híres táltost egész valójában feltűntethetné.

Sok időt vett igénybe az »újabb bizonyítékok« tanulmányozása.

A törvényszék még máj. 8-án sem hozta meg a végítéletet. Másnap a tárgyalás folytatott.

A »fiscalis procurator« újra felolvastatta s hitelesítette a tanúk vallomásait s a bűnperbe vonatkozó egyéb bizonyítékokat.

Vádlott védelmét szintén előterjesztette, s ez után az ügyész előadta, hogy »vádlott ellen bebizonyított, hogy ördögös énekei vannak s azért a büntető törvények világosan követelik elítéltetését, s ámbár felesleges, hivatkozik az 1553. évi VII. t. cz.-re, mely világosan követeli, hogy a hasonló énekeseket büntetni kell; azért kéri vádlottra a büntető ítéletet kimondani, miután azt a hazai törvények ugy kívánják, — többire fentartja a fentartandókat.«

»Azon esetre pedig — folytatja az ügyész — ha bizonyítottanak tekintetik a bűn, mit ő remél, a bűntársak kipuhatolása végett, hogy a hasonló gonosztevők annál inkább kiirtassanak, kívánja vádlottat kínvallatás alá vétetni; — egyébiránt fentartja a fentartandókat.«

Vádlott nem hagyta szó nélkül az ügyésznek ezen végső előterjesztését sem.

Kívánta, hogy több tanu tegyen vallomást és hitet az ő nyilvánvaló boszorkány voltára, különösen figyelmeztette a törvényszéket, hogy elmúltak a déli órák s a tanukat a világosabb déli nap mellett kellene kihallgatni és megesküteni.

Meg kell jegyeznünk, hogy vádlott védelmét szintén latin nyelven adta elő.

Ugy látszik a vádlott kifogásával czélt ért.

Az ítélethozatal május 9-éről is elmaradt; kétségtelen, hogy később mondatott az ki, de hogy mikor és hol, az iratokon nem találjuk feljegyezve.

Az ítélet a következő volt:

»Ámbár a »fiscalis procurator« ur által előterjesztett bűnvizsgálati iratok, sőt mi annál több, a vádlott fejére tett eskük által a most folyó évnek január hava 28-án ezen nemes vármegyében tartott megyei biráskodás alkalmával tapasztalt, következetesen terhelő feltevések és hasonló mellékes bizonyítékoknál fogva, és a vallomásnál tapasztalt felakadások s zavaroknál fogva egyenesen a kínzás alkalmazására, sőt halálos büntetésre — hazai törvényeink értelmében elég ok lenne, de mégis a bűnnek nyilvánvalósága, az ezennel kifejtett okoknál fogva nem elég világosan és kellően mutattatik ki: annálfogva vádlott, a bizonyítás módja azt úgy kívánván, de a törvények értelménél fogva is, kínzásnak vettetik alá, és ha annak folytán bűnét bevallja: elhamvasztassék; ha pedig a bűnt be nem vallaná, botrányok elkerülése végett a vármegyéből száműzzetik.«

Oláh György.

III.

Mikor és hogy került Gyula vára a magyar király kezére?

Minél jobban közeledett a török a Maros felé, minél fontosabbakká és égetőbbekké vált az Erdély egyesítésére, jobban mondva visszaszerzésére irányuló törekvések, annál jelentékenyebbé vált a gyulai vár. A XVI. század közepén már elkerülhetetlen szükség volt, hogy a király azt a maga számára megszerezze, különben e tájékon hatalmát fenn nem tarthatja.

S valóban az eddig közölt adatokból is tudtuk, hogy Ferdinánd királyunk e várat 1552-ben Patócsy Ferencztől megvette. De eddigelé ismeretlen volt előttünk az, hogy ez az eszme már egy évvel előbb meg volt pendítve; és hogy országunk egyik legeszesebb, bár nem legszerencsésebb államférfia, Utyeszenich, anyai nevén Martinuzzi György is közreműködött azon, hogy Gyula vára a magyar királyé legyen, de úgy ám, hogy régi, magyar birtokosát ne taszítsák ki onnan kifacsart citrom gyanánt. Ez tűnik ki a híres kincstartónak, Erdély kormányzójának 1551. szeptember 15-én kelt és I. Ferdinánd királyhoz intézett leveléből. E levél különben is oly érdekes és oly sok szép jellemvonást árul el a sokszor félreértett és sokat rágalmazott államférfiúról, hogy jónak látjuk azt, magyarra fordítva, egész terjedelmében közzétenni. A levél így szól:

„Fölséges Uram! Én, valamint eddigelé senkit sem szoktam Fölséged előtt dicsérni vagy gyalázni, mert azokat, a

kik Fölségednek szolgálnak, mind jóknak és hűségeseeknek láttam, ép úgy *Nagyságos Eperjesi Patócsy Ferenczet* sem dicsértem. Most mégis a dolgok állapota sarkal, hogy őt Fölségednek ajánljam. Ha Fölséged az ő szolgálatát igénybe veszi, meglátja, hogy nem hiábavaló szolgálta, sőt inkább olyan, a ki ezen a tájékon Fölséged ügyének nagy javára válik. Mert ő a nemesek közt a legnagyobb tekintélynek örvend és mindnyájan kiváló ragaszkodással viseltetnek hozzája és pedig két okból, részint az ő bőkezűsége miatt, melyet mindenki szemből tanúsít, részint azért, mert a nemesek előkelőbbjei közül legtöbben vérrokonságban vannak vele. Ő gyöngye egészségű ugyan, de a legjobb és a hadi dolgokban annyira jártas vitézeket tart, hogy e tekintetben kevéssel állíthatom őt egy sorba, eléje pedig egyet sem teszek. Neki egyszersmind annyi vagyona van, hogy ha Fölséged 2—3 hónapig nem fizethetne neki, birna a magából is szolgálni. Ennek van *egy vára*, Gyula, a mely hajdan méltóságos György, brandenburgi örgróf úré volt s úgy látszanék, mintha az ő örökösire szállana. Minthogy azonban Patócsy Ferenczet a betegség annyira megtörte, hogy hosszú ideig alig élhet, azt tartanám legjobbnak, ha Fölséged valami utat módot lelne, hogy Patócsy, míg él, megmaradhatna a várban; kikötvén azt, hogy Fölséged szükségletére mennyi számú katonaságot legyen köteles tartani a vár birtokánál fogva; és így az ő halála után, mert egyetlen leányán kívül gyermeke nincs, s az is már el lévén jegyezve, legkisebb gondot sem ad, a vár ismét vagy Fölségedre, vagy az örgróf úr utódjaira szállana. Patócsy, mivel a királyné (Izabella, Zápolyay János neje) pártján állott, *nekem egyik legfőbb ellenségem volt*, látván mégis az ő hűségét és állhatatosságát, melyet a királyné ügyeinek előmozdításában tanúsított, nem tehettem, hogy Fölséged szolgálatára való képességét ne dicsérjem, bizván abban, hogy Fölségedhez is oly hűséges és állhatatos lesz, mind a milyen volt a felséges királynéhez. Én

azonban mindent Fölséged legbölcsesebb ítéletére bizok, hogy mindenben az történjék, a mit Fölséged akar. — A jó Isten — stb. Kelt Nagy-Szeben, 1551. szeptember 15-én. Fölségednek hű szolgája György, váradi püspök.*¹⁾

I. Ferdinánd királyról tudjuk, hogy ő már 1529-ben nagyban fáradozott azon, hogy Gyula várát Brandenburgi György számára megtarthassa. De nem sikerült neki. Nem esoda aztán, hogy husz év múlva, mikor végre Erdély és a Tiszántúl hatalmába került, csak azért is vissza akarta venni a várat azok utódjától, Patócsy Ferencztől, akik azt az ő akaratja ellenére foglalták el. Utyeszenich György, mint leveléből látjuk, közbenjáróképen lépett föl a király és Patócsy között, mint másutt, úgy itt is ki akarván elégíteni mind a két félt. Czélt ért-e?

Im itt van rá a felelet. I. Ferdinándnak 1551-ben szeptember 26-án, tehát 11 nappal később kelt levelében. »A mi Patócsy Ferenczet illeti, — írja a király, mi Uraságodnak, kinek ítéletét mindig nagyon sokra becsüljük, azon szorgos ajánlatát, melyet az ő ügyében nálunk tett, figyelembe vévén, királyi kegyünkbe és jóindulatunkba fogadjuk őt; de nem kételkedünk azon, hogy Uraságod Patócsyval együtt könnyen felfoghatja és megértheti azon okokat és dolgokat, a melyek miatt Patócsy Gyula várát illető kívánságainak eleget nem tehetünk. Hogy mégis Patócsy lássa és érezze némi jelét iránta való kegyes jóindulatunknak, kegyesen beleegyezzünk abba és elfogadjuk azt, hogy bizonyos számú lovassal ez ország szokása szerint szolgálatunkba álljon, és a számára meg lovasai számára adandó fizetés záloga és biztosítéka Gyula vára legyen, úgy és oly föltétellel, hogy azt a várat se' nekünk, se' örököseinknek, se' másnak ne legyen köteles átadni, míg az egész pénzüsszeget, a mely neki az említett okon jár, meg nem kapja. És azért a Castani őrgrof, hadi helytartó (Castaldo) urat megbíztuk,

¹⁾ Történelmi Tár 1880. 267—268. l.

hogy e fölött Uraságoddal és Patócsyval értekezzék és határozottan és még bővebben jelentse ki neki, hogy mihelyt az ország mostani zavarai — — — lecsendesülnek, minden alkalmat megragadunk királyi jótékonyságunknak Patócsyval szemben való megmutatására.« ¹⁾

Ebből a levélből kitűnik, hogy a király Patócsy kérésébe nem egyezett belé. Nem akarta, hogy Gyula vára Patócsy kezében maradjon élte fogytáig. — Sajnos, a két levélből sem lehet elég biztosan megállapítani azt, hogy tulajdonképen kinek a birtokában volt Gyula vára e levelek keltekor. De a következő év elejéről van két (még pedig magyar) levelünk, a melyek azt mutatják, hogy vagy átadta Patócsy Ferencz a gyulai várat Ferdinánd katonáinak, vagy pedig azt 1550 óta, midőn innen elfutott, vissza sem kapta.

Az első levelet a gyulai várhoz tartozó falvak egyikéből, Kétegyházáról 1552-ben bizonytalan napon, de február vége körül írta Horváth Bertalan huszár hadnagy, írta pedig Teuffel Rézmánnak, a huszárok kapitányának. Ez küldte föl aztán május 27-én Bécsbe a magyar levelet, mely eképen szól:

»Örökké való szolgálatomat ajánlom mint Nagyságos Uramnak.

Ennek előtte is írtam volna Nagyságodnak, ez messze helnek voltáért nem írhattam. Hiszem azt, hogy Nagyságodnál nyilván vagyon a mi nagy károdlásunk (károsodásunk). Szinte akkor értem vala az szigegyí (szegedi) révben, hogy immár megverték volt az népenket (népünket). Ezt írhatom Nagyságodnak, hogy felette sok veszett el, mind az szolgáló uraim közül, mind az kessig (község, közvitézek) kezzél (közül). Az én seregemből öt főlegény veszett el: Ráczt Mihál, Paty András, János Pribék, Vincze Pribék, Nagy Pál; egyetemben katonával húszan vesztek, mert semmi gondot Bakyth (~~Pál~~, a vezér) Uram a hadra nem viselt,

¹⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 654. 655. II.

— Péter!

hanem barmot hajtatott és juhót, buzát, és az akkor is az ferdőben (fürdőben) ült, mikorron a törek (török) az várasnál volt. Isten tartsa meg Nagyságodat jó egészségben. Datum ex Kétegyháza, 1552. Ezt írhatom Nagyságodnak, hogy terek kezze is sok veszett. Nagyságos uramnak alázatos szolgálja Horváth Bertalan m. k.« ¹⁾

A másik, tárgyunkra nézve még jelentősebb levelet Horváth Bertalan uram Castaldonak, a ki Erdélyben tanyázott, írta. Ez így hangzik: »Nagyságos Uram! Ez elmúlt napokban nyilván vagyon Nagyságodnál az mi veszedelmünk (Szegednél). Azt írhatom Nagyságodnak, hogy az fűnépek (főtiszték) közzül anne (annyi) kár nem lőtt, de az kezség közzül felette sok veszett el. Az is nyilván vagyon Nagyságodnál, hogy Nagyságod ide ki bocsáta Gyulára: én mind azon fáradt lovakon is oda bocsáttam vala őket és nagy kár lőtt az én népembe is és kántorok (évnegyedők, mikor a fizetést kapják) kitölt. Igen megfogyatkoztak pénz nélkül, és meg is búsultak kárvallásokon; hogy ha Nagyságod meg nem küldgi a pénzt nekik, félek rajta, hogy megtarthassam őket, hanem el fognak oszolni; minek okáért kenergek (könyörgők) Nagyságodnak, hogy Nagyságod kildené meg az pénzt nekik és most is itt Gyulán vagyunk, a hol Nagyságod hatta (hagyta). Továbbá ezt is írhatom Nagyságodnak, hogy az passa még itt vagyon Szegednél (Szegednél). — — — Továbbá azon kenergek Nagyságodnak, viselne gondot rólunk Nagyságod és a mit a más levélbe irtam, the Nagyságodtól kegyelmes választot várok minden dolgaimról. Datum ex Gyula, 7. a die marthii 1552. Alázatos szolgálja Horváth Bertalan.« ²⁾

E két levél szerint tehát jóval előbb, mint eddig gondoltuk, 1552 tavaszán Castaldo által fizetett és Castaldo parancsolatját követő, tehát királyi katonák voltak már

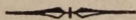
¹⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 800. l.

²⁾ Történelmi Tár 1880. évf. 599.

Gyulán. De vajjon benn a várban-e vagy itt csak a városban? Ezt nem lehet meghatározni. Horváth Bertalan itt egyszer sem írja magát «praefectus arcis» — várkormányzónak: ezt kimutatni a további kutatások föladata lesz; s ha ez valósúl, akkor nem hogy nem Mágócsyt, de nem is Henyey Istvánt, hanem Horváth Bertalant kell az első gyulai várkormányzónak tartanunk.

Utyeszenich itt vázolt föllépése Patócsy érdekében egygyel több ok arra, hogy mi békésmegyeiek is érdeklél és tisztelettel nézzük azt a régi, sőt bíboros ruhában feltüntető képet, mely muzeumunkban őriztetik.

Dr. Karácsonyi János.

IV.

Gyula város mult századbeli történetéből.

Bevezetés.

Itt közlünk két értekezést Gyula multjára vonatkozólag. Mindkettő a XVIII. század eseményeit adja elénk. A két, már régebben készült értekezés kiadását igazolni, azt hiszszük, fölösleges. Mert hiszen Békésmegyére általában, de Gyulára nézve is a mult század jóformán jobban érdekel bennünket a ködbevesző, régi századoknál. A 3—4 vagy több százados eseményeket ugyanis, tán egy-kettőt kivéve, nem tudjuk megtestesíteni, azoknak helyét meghatározni, a körülményeket közelebbről elbeszélni, azoknak emlékeit fölmutatni, a szereplő személyeket megyénk mostani családjaival összeköttetésbe hozni nem vagyunk képesek. — Mig elleukezőleg a mult század embereinek ivadékai itt élnek közöttünk, munkájuk, fáradságuk emlékei előttünk állanak, küzdelmeik gyümölcsét mi is élvezzük.

Gyulára nézve pedig annál fontosabb az itt közölt két értekezés közzététele, mert az 1801-ki tűzvészkor a város levéltára leégett s ennél fogva onnan a mult század eseményeit kikutatni lehetetlen, Addig is tehát, mig a Károlyi levéltárba olvasztott régi Haruckern levéltár adataiból a város polgári viszonyairól bővebb tudomást szerezhetnénk, ezen két értekezés, mely a helybeli róm. kath. plébánia és a n.-várad püspökség levéltárában található adatok nyomán készült, érdekes fényt vet városunk egyházi állapotára.

Bevezetésül jónak láttuk a róm. kath. egyház rövid történetét a megelőző századokban előre bocsátani.

Mig Gyulán a monostor állott, annak szerzetesei végezték a lelkipásztori teendőket. A monostor megszűntével virágzó község létre mindjárt plébániát kapott. — Már 1332—37-ről ismerjük a plébánosát. Ez volt Péter pap, a ki az idézett években 20 garast fizetett pápai tized fejében. A plébánia a váradi püspökséghez és pedig annak köleséri (Kölesér hajdan város volt Szalonta mellett) főesperességéhez tartozott.¹⁾

A mint a város 1387-ben a királyi kincstár kezéből magán birtokosnak és pedig először a Losonezy család egyik ágának kezébe került, a plébánia sorsa is megfordult.²⁾ A város földesurai lettek egyuttal a plébánia patronusai, kegyurai is. Fölvirágzása tehát jó részt ettől függött. A Losonezy családdal legalább az egyik plébános, Márton, nem jó viszonyban volt, sőt földesúrnője ellen 1400-ban perlekedett is.³⁾ Ebből az következtethető, hogy a két Losonezy, László és fia János, nem sokat tettek a gyulai egyházért.

Annál többet köszönhet ez egyház a Maróthy családnak, kivált e család nő tagjainak, A mint a gyulai várat fölépítették, a két Maróthy özvegy (Maróthy Jánosé, Orsolya és Lászlóé: Ujlaky Borbála), a határhoz folyton közeledő török miatt Marótról hihetőleg ide tették át lakásukat. Első gondjuk volt, hogy Isten házáat fölékesítsék. A Gyulára telepített Ferenczrendű szerzetesek számára egész új templomot építettek, a régi plébánia templomot pedig vagy egész újból építették, vagy átalakították a korokban virágzó csúcsíves építésmód szerint.⁴⁾ Gondoskodtak bőven

¹⁾ Bunyitay : A váradi püspökség története. III. k- 460—61.

²⁾ Karácsonyi : Gyulának s a gyulai uradalomnak és várnak keletkezése. Békésmegyei rég. és tört. társulat évkönyve 104. és köv. II.

³⁾ Bunyitay i. m. 461 l.

⁴⁾ Szikszay Demeter 1563-iki leírásában a gyulai templomokat úgy rajzolja, hogy szavai csak csúcsíves egyházakra érthetők. Haan : Békésmegyei oklevéltár I. k. 183. l.

a plébánosról is. Megvették s a plébánia vezetőinek adományozták örök időre a mai Kigyós falu és Szent-Benedek pusztá közt fekvő Apáti falut¹⁾ s hihetőleg egyéb jövedelmi forrásokkal is gazdagították őket. E századból még két plébánost ismerünk: Imrét, a ki 1458-ban²⁾ és Jánost, a ki 1469-ben³⁾ vitte a lelkipásztori tiszteletet.

A XVI. században a gyulai plébánia virágzása tetőpontját érte. A gyulai plébános állása oly fényes volt, hogy pécsi örkanonok és megyénk legelőkelőbb családjának (az Ábrahámfynak) sarja óhajtozott utána, s az 1563-iki országgyűlés, midőn két, egri kanonokot rendelt Gyulára, hogy itt hiteles helyi teendőket végezzenek, nem tartá sérelmesnek és méltatlannak, hogy azon kanonokok egyike gyulai plébános legyen. A mellett meg volt minden, a mi egy jól rendezett, gazdag egyház községben szükséges. Az egyházban volt, pedig akkoriban még ritkaság számba ment, orgona,⁴⁾ a mellett külön énekkar.⁵⁾ Volt jól szervezett iskola, (már a hitujítás előtt, tehát katolikus⁶⁾ volt külön igazgató alatt álló kórház Szent-Elek tiszteletére szentelt kápolnával⁷⁾. A ferenczrendűek egyházán kívül voltak még más kápolnák is: 1) a várbeli kápolna az apostolok tiszteletére,⁸⁾ 2) egy másik a Bold. Szűz mennybevitelének tiszteletére⁹⁾ 3) a Szentmóricz utcán Szent Móricz tiszteletére¹⁰⁾. A város körülbelül 1545-ig csupán katolikus lakossága talált azért elegendő helyet, a hol ájtatatoságát végezhesse.

A fényes állásnak megfelelő javadalmazás sem hiány-

¹⁾ Haan i. m. II. k. 61—62. ll.

²⁾ Századok 1870. évf. 466. l.

³⁾ Bunyitay i. m. III. k. 461. l.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 135. l.

⁵⁾ Szerémi György : Magyarország romlásáról 44—45. ll.

⁶⁾ U. o.

⁷⁾ Müncheneri oklevélmásolatok a békés-gyulai muzeumban 507. sz.

⁸⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 48—49. ll.

⁹⁾ Szerémi i. m. 249. l.

¹⁰⁾ Müncheneri oklevélmásolatok 464. sz.

zott. Apáti a plébánosok gondozása alatt népes községgé nőtte ki magát; a század közepén 29 jobbágytelek volt benne.¹⁾ A közelítőleg meghatározva szintén Gyula határán fekvő, talán a szabadkai pusztával egy, Boldogfalván szintén voltak részbirtokai. De benn a városban is voltak a plébánosnak jobbágysai; a Szegény- és Palotahely. nevű utcákat mindezek lakták. Ezek pedig annál könnyebben róhatták le földesuruk és plébánosuk iránt való tartozásaikat, mert a vár tisztei kötelesek voltak annyi földet rendelkezésükre bocsátani, a mennyit megbirtak művelni, nyitva voltak előttük az uradalmi erdők is, a plébános jobbágysainak szabad faizást biztosítottak a kegyurak.

Mindezeknél, úgy hozzávetőleg számítva, még több jövedelmet hoztak a gyulai plébánosnak a malmok és a tized. A plébánosnak Dobozon két malma is volt: egyik a Fok vizén, a másik a Fekete-Körösön három kerékre. S hogy a tiszta jövedelem épen ne csökkenjen, a malmok fentartására, gátak javítására, a dobozi, szannai, szentbenedeki, györkei (most Györkehely) és Gyula városának ujfalusi és krakkai utcáiban lakó, uradalmi jobbágyok voltak kötelezve. Azonkívül a gyulai, ötkerekű nagy malomnak és a Fok vizén levő három kerekű kisebb malomnak vasárnapi vámja szintén a gyulai plébánost illette. Készpénzben legtöbbet kapott a plébános a gyulai és pélyi vásárvámból, mert ennek tizedrészét ő kapta meg.²⁾ Ily bőkezű javadalmazás következtében a gyulai plébános akkoriban kevés békés-megyei földesúrral cserélt volna.

A XVI. századból névszerint ismerjük a következő plébánosokat: Mátyást az 1508—11. években,³⁾ Vinográdi Máté, a ki 1520-ban pécsi őrkanonok és a gyulai nagy templom plébánosa volt⁴⁾ és Ábrahámffy Jánost, a ki 1520

¹⁾ Kozma: Zaránd megye összeírása. 13. köv. II.

²⁾ Müncheneri oklevélmásolatok 293. sz.

³⁾ U. o. 293. sz.

⁴⁾ U. o. 435. sz.

decemberétől 1528-ig állt a gyulai plébánia élén,¹⁾ vagy talán még tovább is.

Ábrahámffy egyszersmind a legnevezetesebb plébános az eddig ismertek között. Előkelő származása, nagy magánjavai, dús javadalma és összeköttetései az országos dolgokban való részvételre is képesítették őt. A szerencsétlen mohácsi csata után testvérével, Péter békésmegyei főispánnal együtt résztvett a királyválasztó tokaji országgyűlésen 1526. október 14-én,²⁾ Tudjuk, hogy ott Zápolyayt kiáltották ki királylyá. Tehát régi választásához híven járt el Ábrahámffy, midőn egy ízben a Gyulán átutazó Zápolyayt állítólag földesurával (Czibak Imrével) is ujjat húzva, vendégeül fogadta s három napig szívesen látta.³⁾ Később Ábrahámffy váradi kanonok lőn.⁴⁾

Utódjairól még ennyit sem tudunk. Pedig érdekes volna ismerni azon férfiakat, a kik a kor szellemmel együtt Gyulára is bevonuló hitújítás ellen a kath. egyházat, híveiket s az addig tartó hitegységet védelmezték. A védelmezés legalább egyelőre sikeres volt. A hitújításnak, úgy látszik, sikerült annyit kivinni, hogy a gyulai főbb polgárok letépték egyházuk díszét, s a mit 2—3 század kegyeletesen fölajánlott Isten oltárára, ők azt potom áron egy év alatt elvesztegették⁵⁾, de 1566-ig még nem volt képes az egész népet régi hitétől elszakítani. 1561-ben a gyulai plébános még birtokában van Apátinak, s az 1563-ki országgyűlés, mint láttuk, nem tartja fölöslegesnek a gyulai plébánia vezetéséről való gondoskodást. Másunnan is tudjuk, hogy 1566-ig Ferenczrendű szerzetesek és apácák tartózt-

¹⁾ U. o. 485. sz. és Békésmegyei oklevéltár I. k. 149. l.

²⁾ Országgyűlési emlékek I. k. 10. l.

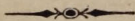
³⁾ Szerémi i. m. 306. l.

⁴⁾ Bunyitay i. m. 170. l.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 166.

kodtak Gyulán, tehát a küzdelem a kath. hit és az új vallás közt 1566-ig még nem dőlt el. Folyt bizonyára keményen a küzdelem itt is, mint másutt; hanem aztán jött a török s ostromágyúk és az égő város füstje sűrű, átláthatatlan homályt borít mind a hitújítás, mind a régi plébánia további sorsára.

Dr. Karácsonyi János.

I.

A mult századi gyulai plébánosok.

1694. deczemberben vétetett vissza Gyula vára a töröktől s ezzel Békésvármegye a félhold igája alól végkép felszabadult. Benkovich váradi püspök most már akadály nélkül kiterjeszthette ide is az ő főpásztori joghatóságát. Egy a Protocollum Dioecesanumban érintett adat szerint már 1697-ben jött ide Szilágy-Somlyóról bizonyos Szatmári János nevű pap, a ki egyike lehetett azon missionarius parochusoknak, kiket a lángbuzgalmu püspök egyházmegyéje különböző pontjaira időnként kiküldött. A rendszeres lelkeszkedés rögtöni megkezdését azonban gátolta részint a rácok garázdálkodása, részint a Rákóczi-zavarok, melyek a török uralmat átélő lakosokat, kik közt különben si kevés katolikus volt, vagy kipusztították, vagy ősi tűzhelyeik elhagyására kényszerítették. Csak 1711-ben, a polgárháboru megszűnte s a rácok elűzése után kezdték Gyulát megszállani részint elűzött őslakosai, részint új települők, kik azonban, az 1716—17-ik évi összeírásban olvasható nevek után ítélve, a Nagy (Gergely), Gácsi s talán még egy pár család kivételével, reformátusok voltak.

1715-ben gróf Csáki Imre püspök a gyulai plébániát visszaállítja, de egyelőre, bizonyosan a hivek csekély száma miatt, csak névleg. Joghatósága alá tartozott nemcsak Békésmegye, melyben akkor még több lelkeszi állomás nem volt, hanem Bihar- és Zaránd (a mai Arad) megyéknek egy része is.

1718. Az 1718-ik évben nyert a gyulai kis katolikus hívő nyáj állandó lelkipásztort *Kovács Pál* személyében. Erre mutat a váradi püspöki archivumban található kimutatás a gyulai szülöttek, házasultak és elhunytakról, mely 1718. május 5-től kezdődik. Névaláírás nincs rajta, de hogy ezen első rendes lelkész Kovács Pál volt, minden kétségen kívül helyezi Békésvármegye jegyzőkönyve az 1718-ik év december 2-án Szeghalmon tartott megyegyűlésről, melyben a gyulai reformátusok ünnepélyesen tiltakoznak azon erőszakoskodás ellen, mely irányukban, harangjoknak Kovács Pál, gyulai plébános közbenjöttével történt elvétele által elkövettetett.

KOVÁCS PÁL.

1718—1732.

Lelkészkedése elejét igen fontos esemény teszi nevezetessé, t. i. ekkor kapta meg Harruckern János György Békés-, Csongrád- és Zaránd megyei birtokait örökös birtokul az egyházi kegyúri jogok élvezetével együtt. Az ő első gondja volt tágas birtokainak elhagyatott vidékeit benépesíteni, s e célra az ország lakottabb részeiből és a külföldről az idetelepülést előmozdítani. Így tett legelső sorban az összes uradalmainak fő- és családjának székhelyévé kiszemelt Gyulán úgy, hogy Kovács lelkészkedésének első évtizede az 1718—1728. időszak méltán nevezhető a települések korszakának.

Az első katolikus települők magyarok voltak, kik azonban csak lassan szállingóztak ide, s azért megjelenésök nem képezett oly szembeötlő eseményt, melyről a helyi krónika érdemesnek tartotta volna részleteket jegyezni föl. Ez az oka, hogy a vidékről, honnét ide szakadtak, semmi bizonyost nem tudunk. Csak a hagyomány emlegeti Kecske-

métet, Csongrádot és Szilágy-Somlyót, minek azonban el-
lene mond azon körülmény, hogy gyulai kathol. magyarság
nyelvjárása határozottan elüt a Kecskemét- Csongráditól,
pedig nem tehető fel, hogy ily tekintélyes számú néptömeg,
mint a gyulai kathol. magyarság, egészen elkülönített vá-
rosrészben lakva, eredeti kiejtését éppen úgy meg nem
őrizte volna, amint megőrizte például az endrődi az ő paló-
czos, és a kigyósi az ő tiszai kiejtését, s a mint megőrizték
maguk a gyulai kathol. magyarok is saját népviseletöket,
szokásaikat és némely nyelvezeti eltéréseiket a gyulai re-
formátusokkal szemben, pedig csakis ezek, mint közvetlen
szomszédaik gyakorolhattak volna rájuk e tekintetben át-
alakító befolyást. Erre nézve tehát, positiv följegyzés hiá-
nyában, csakis a nyelvjárás, népszokások és egyéb jellemző
sajátságok s a családnevek egybehasonlítása más vidékbe-
liekkel nyújthat elfogadható tájékozást.

A mi a szaporodás arányait illeti, erről a fentebb em-
lített levéltári kimutatás következő adatokat nyújt :

Az 1718. évben született	12,	esküdött	—,	meghalt	6,		
1719-ben	»	26,	»	8 pár,	»	7,	
1720-ban	»	42,	»	5	»	»	4,
1721-ben	»	36,	»	12	»	»	14,
1722-ben	»	54,	»	13	»	»	26,
1723-ban	»	69,	»	16	»	»	60.

Eddig ezek mind magyarok voltak :

1724 közepén és 1725 elején települtek ide Frankonia
Arin nevű helységéből a németek, kiknek számával Gyulán
a katolikus elem rögtön túlsúlyra emelkedett a más val-
lású felekezetek fölött. Mindjárt az ide költözés első évé-
ben a keresztek száma 115, az egybekelteké 40, s az
elhúnytaké 90-re szaporodott fel.

1725-ben Návay János, váradi kanonok tartotta az első
hivatalos látogatást, melyről a történeti följegyzések em-
lékeznek. Ez alkalommal kaphattak a németek káplánt,

mert egy régi irat 1725—30 között öt ilyenről tesz említést. Mivel azonban másrészt 1732-ben a németek 1725 és 30 közt nagy lelki elhagyatottságról panaszkodnak, ezen német káplánok csak ambulánsok lehettek.

Az új német gyarmat kezdetben különféle viszontagságokat volt kénytelen elszenvedni, minek következtében már 1725-ben a kereszteltek száma 64, 1726-ban 86, 1727-ben pedig 83-ra apadt.

A németek ideköltöztével a tömeges települések megszűntek; mert mint az anyakönyvek legelső adatai tanúsítják, 1727-ben a mai törzssökös magyar kathol. családok elei is már mind itt voltak, előfordulnak ugyanis a Balog, Csomós, Gazsó, Géczi, Góg, Galbács, Horvát, Hajdu, Illés, Kocsis, Kordás, Kukla, Kovács, László, Molnár, Márton, Névery, Oláh, Pintér, Szabó, Szőke, Szilágyi, Sebestyén, Somogyi, Tót s a már 1717-ben említett Gácsi és Gergely nevek, melyeknek szétágazott viselői maig is a kath. magyarság zömét képezik.

Ezen mindinkább gyarapodó nyáját Kovács úgy kormányozta, hogy a végbement kereszteléseket, esketéseket és halálzásokat nem vezette anyakönyvbe, hanem csak számukat küldte be Váradra. Ő azonban nem tudván németül, mindamellett, hogy 1730 előtt a németek részére öt káplán fordult meg Gyulán, ezek mégis igen mostohán voltak ez idő alatt lelkikép ellátva, mint ők ezt 1732-ben a Consistoriumhoz irt előterjesztésükben panaszolják.

1728 január havában báró Luzsénszky István kanonok és választott püspök Gyulán látogatást tartott. Ő rendelkezhetett el ez alkalommal az anyakönyvek rendes vezetését, mert 1728 január végétől veszi kezdetét, és pedig külön a magyar és külön a német hivek részére. Sajnos, hogy a német városinak első kötete elveszett.

1730. A püspök a német hivek lelki elhagyatottságán segíteni óhajtván, részökre rendes káplánt ígér azon esetre,

ha ennek az uradalom tisztességes ellátást biztosít. Ezen föltételt az uradalom teljesítvén, 1730 január havában *Rutheni János* neveztetett ki első rendes gyulai káplánnak, és január 30-án már mint ilyen működött.

A mult évben szentté avatott nepom. szent János tiszteletére a magyar és német város közti Körös-ág mellett szobor állíttatik.

Ezen idő tájban épült a paplak, melyben a káplánnak két szobája volt.

November 10-én gróf Csáki Imre püspök látogatást tartott. A mult év (1729) október havában is említve van egy visitatioja.

1731. Kovács jelenti Rutheni káplánjáról, hogy buzgó pap, de abban a vélekedésben van, hogy ő a plébánostól nem igen függ, s úgy viseli magát mint a németek parochusa. Ezen elbizakodásnak pedig az az oka, hogy a németek többen vannak, mint a magyarok (bizonyosan Elekkel együttvéve értette), — az uradalom is német s a jövedelme is több, mert azonfölül, hogy az uraságnál kész asztala van, a németek részéről minden fizetést ő huz. — A következő évben Rutheni ezért feddést kap, melyre a többek közt azt is megigéri, hogy iparkodni fog a püspök óhajta-sa szerint magyarul is szónokolni, bár ez neki nehezen fog menni.

1732-ben Kovács váradi kanonok és cikádori czimzetes apát lett.

Ez idő szerint Gyulán 133 magyar és 100 pár német. Eleken pedig 50 pár volt. E szerint az anyaegyházban a mind két nyelvű hatholikusság száma nem igen haladta meg az ezeret.

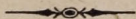
Fiókegyházak gyanánt csak Csaba és Elek vannak említve, mint olyanok, hol néhány katolikus hívő volt; de kétségtelen, hogy valamint később, úgy már ekkor is Gyulához tartozott Békésvármegyének mintegy fele, Biharból a

mostani Sarkadi plebániának alkatrészei, s Aradról a jelenleg Elek, Varsánd és Kétegyháza joghatósága alá tartozó területek.

A közbiztonság nem a legjobb lábon állott, az akasztás gyakori eset volt, s a más vallású elítéltek a végrehajtás előtt igen sokszor kath. vallásra tértek. — Általában a megtérések gyakoriak voltak.

(Folytatása következik.)

Grócz Béla.

THE JOURNAL OF THE

THE JOURNAL OF THE

THE JOURNAL OF THE

THE JOURNAL OF THE

II.

Hivatalos közlemények.

Elnöki beszéd,

melylyel a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulatnak 1887.
decz. 19-én tartott közgyűlését megnyitotta:

Göndöcs Benedek,
társulati elnök.

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Midőn a megyei közművelődési egyeslet nevében, az egybe-
gyűlt mélyen tisztelt közönséget a legszívélyesebben üdvözölni, és
a gyűlést ezennel elnökileg megnyitni szerencsés vagyok: fogad-
ják az összes jelenlevők mindenekelőtt hálás köszönetünket a
nagyrabecsült érdeklődésért, melylyel egyesletünk iránt viseltetve,
mai közgyűlésünket becses megjelenésükkel megtisztelték.

Mert minden egyes ilyen alkalom, mintegy tanubizony-
ságául szolgál annak, hogy Békésmegye előre törekvő nemes
közönsége, felismerte és méltányolni tudja egyesletünk céljait és
törekvését, — a mely nem egyéb, mint: a megye történelmi
és társadalmi multjának és jelenjének a jövő számára való
biztosítása és megörökítése, és a régészet és történelem érdekes
tanulságainak közkincsévé tételével, a megyei közművelődésnek
társadalmi uton való előmozdítása.

Napjainkban, midőn a létért való küzdelem s az egyéni
boldogulás mohó sóvárgása háttérbe szorítván minden egyéb igye-
kezetet, — s a jó, igaz és szép eszményének megvalósítására szen-
telt nemes törekvés legtöbbször az önérdek és haszonlesés rideg
egzisztenciáján szenved hajótörést, — midőn a társadalmi élet és az
egymással való érintkezés őszintesége mindinkább veszteni kezdi
régi melegségét, s a hideg udvariasság formáiba burkolózva, az
üres szavak foglalják el a maradandó becsű tettek helyét, — s a
»közjó« és »közérdek« sűrű emlegetése csak az önérdek bő köpe-
nyéül szolgál, — míg másrészt a közöny és az érdeklődés hiányá-
nak méhelye, csirájában elfojtja, megöli, a legtöbb üdvös kezde-

ményezés sikerét is; — ezen általános jelenségekkel szemben, a melyek nem engedik teljesen érvényesülni és a gyakorlati életben megvalósulni ama szép elvet, hogy : »egymásért és egymással, előre a munkában !« — annál örvendetesebb, annál vigasztalóbb. hogy — daczára a meglazult társadalmi viszonyoknak — habár nem is épen annyira, mint a hogy lehetne és kellene, de mind-ammellett találkoznak még, a kik szóval, tollal, áldozatkészséggel és buzdító nemes példával szolgálják a jó ügyet, — s mint igazán : a nemzet napszámosai, tehetségökhöz képest, segítenek egy-egy követ vinni, a nemzeti közjólét, szellemi előhaladás és közművelődés oltárának emeléséhez.

Békésmegyében, közművelődési egyletünk a zászlóvivője a tudomány és közművelődés terjesztésének, — s erők tulbecsülése nélkül, bátran sőt büszkén elmondhatjuk, hogy egyletünknek immár tizenhárom évvel betöltött működése oly eredményeket képes felmutatni, a melyek a megye történetében kiváló helyet foglalnak el.

Nem czélom ezuttal részletezni egyletünk működését és elért eredményét; — a megye nagy közönsége előtt ugysis eléggé ismereteseek azok, — a ki még nem lenne ezek iránt kellőleg tájékozva : ha átlapozza kiadott évkönyveink tizenkét kötetét, meg fog győződni róla, hogy az egylet, a rendelkezésére álló erő s szellemi és anyagi tehetség lelkiismeretes felhasználásával, valóban jól megfelelt feladatának, betöltte magasztos hivatását s megbecsülhetlen anyagot kutatott fel, gyűjtött össze, és őrzött meg enyészettől, a feledékenységtől, a melyek ma már egész más — tisztább és világosabb — képét adják megyénk történelmi multjának, s oly szellemi örökséget képeznek, a mely valóban méltó az utónemzedék hálájára.

Időnként, a megye más-más községeiben felváltva tartott nyilvános felolvasásaink, — a vándorgyűlések alkalmával több helyt rendezett s nagyrészt érdekes eredményekre vezetett régészeti ásatások, — egyletünk több jeles tagjának történelmi kutatásai és adatgyűjtő buzgólkodása, — a mult és jelen emlékeit megőrző s folyvást gyarapodó érdekes megyei muzeumunk, mind arról tanuskodnak, hogy egyletünk igenis hivatásának magas színvonalán áll, s hiven megfelelni igyekszik ama szent köteletségének, melyet korán elhunyt nagynevű tudósunk Ipolyi Arnold nagyváradi püspök egy ünnepélyes alkalommal oly szépen fejezett ki eme szavaival : »Őrizzük és gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy végleg

elvesszenek, s általok is üresebb legyen a mult, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő!»

Ámde — bármily üdvös és a jövőre nézve nagy eredményű is egyletünk czélja és működése, — s bármily örvendetes az a részvét és meleg érdeklődés, a melylyel czélunk elérésére, a megyei közönség egy tekintélyes részének támogatását már is birjuk: azonban — mély sajnálattal vagyok kénytelen kimondani — hogy az egyletünk iránt eddig nyilvánuló pártolás, korán sincsen arányban Békésmegye nagy közönségének úgy szellemi, mint anyagi tekintetben való gazdagságával.

Hány gazdag község, — hány virágzó pénzügyintézet, — hány előkelő kaszinó és társas kör, — hány tehetős birtokos, — hány jómódu polgár, — és hány tehetséges fiatal erő van még megyénkben, akik mindez ideig távol tartják magukat egyletünk-től?! — pedig Isten megadta nekik a hozzá való módot, de feledni látszanak, hogy az anyagi jólét nem azért adatott a gondviseléstől, hogy napjainkat gondatlanul henýelve leéljük, hanem erkölcsi köteleességünkkel teszi; embertársainkért s a közjóért is áldozni annyit, amennyi tehetségünkől kitelik. — Aki a neki égből adott talentumot nem használja fel jól és üdvösen nem kamatoztatja: az bünt követ el Isten, — a haza, embertársai és önmaga ellen! — Békésmegyének több mint kétszázezernyi lakosságából, ez idő szerint csak 341 tagja van egyletünknek. — holott ha csak filléreivel járulna is ki-kí tehetségéhez képest, egyletünk czéljainak elősegítéséhez; mily nagyszerű eredményeket lenne képes az egylet felmutatni! Mert valóban a legnagyobb életbölcselemi elvet fejezi ki, dicsőségesen uralkodó felséges királyunknak ismeretes szép jelmondata: „Viribus unitis!“ »egyesült erővel!« s évszázadok tanulságai bizonyítják az ó-kori remekíró szavainak igaz voltát: »Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.« »Egyesülés által a kis dolgok is erősülnek, szétvonás által a nagyok is semmivé válnak!«

Vajha az én szavaim képesek lennének felolvasztani a közöny jegét! s képesek lennék lelkökre hatni mindazoknak, a kik soraink közül még hiányzanak, habár szellemi vagy anyagi tehetségüknél fogva egyletünk zászlója alatt lenne a helyök! vajha a derék Tót-Komlós község nemes példája követésre találna megyénk valamennyi községénél, s belépne az egylet alapító tagjai közé a megye minden jobb módu községe, minden pénzügyintézete,

minden erkölcsi testülete, ha nem is fizetnék be mindjárt egyszerre az alapítványi összeget, de legalább annak évi kamatjaival gyarapítanak az egyesület pénztárát; vajha a megye tehetséges fiatalságában felbuzdulna a nemes lelkesedés s az idő- és pénz-pazarló, léha élvezetek helyett beállának működő tagokul soraink közé, és majdan helyöket pótolnák az elaggott erőknél, kik ma-holnap kidőlnék a munkából; szóval: adná az Isten, hogy Békésmegyének minden gyermeke látna be, hogy a szűkebb hazánkban, édes otthonunkban: a megyének történelmi múltját, a jelen és jövő számára ápoló közművelődési egyesületnek szellemi és anyagi pártolása oly erkölcsi kötelesség, a mely alól senki nem vonhatja ki magát, aki szellemi tehetséggel vagy anyagi jobbléttel van megáldva; mert a legnagyobb magyar: gróf Széchenyi Istvánként: mondjuk ki himezés nélkül, hogy az, a ki szerencsés helyzetben, a közjóra törekvésből, akármi szin és ürügy alatt kivonja magát és hazája boldogítására legjobb tehetsége szerint nem tesz meg mindent: az semmi ember és a haza gyalázatja!

Áttérve ezek után az elmúlt egyesületi évben kifejtett működésünk főbb mozzanatainak felemlítésére, ezuttal csak röviden kívánom jelezni, hogy egyesületünk, 1886. évi október hó 31-én Orosházán tartá vándorgyűlését, nyilvános felolvasással egybekötve, mely alkalommal Orosháza község lelkes közönsége úgy a vándorgyűlésen és felolvasáson való nagyszámu megjelenésével, valamint az egyesület kiküldöttjei iránt tanúsított lekötő szívélyességével, valóban szép jelét adta egyesületünk iránti meleg rokonszenvének és pártolásának.

Jól esik felemlitenem azon örömdetes körülményt is, hogy megyei muzeumunk iránt a nagy közönség folyvást fokozódó érdeklődéssel viseltetik, — amennyiben a muzeumot egész éven át minden rendű és rangu közönség igen nagy számmal látogatja, s önkéntes adakozások útján gyűjteményeink is igen szépen gyarapodnak. Az egyesületünknek ez idő szerint 21 tiszteletbeli, 25 alapító 135 rendes és 160 pártoló, összesen 341 tagja van.

Annál elszomorítóbb jelenség azonban, hogy a tagsági díjhátralékok oly nagy mérvben felszaporodtak, — miután a tagsági díjak évenként befizetve nem lettek, — annak folytán az évkönyv nyomtatási költségei fedezéséért az alapítványi tőkéből 1100 frtot a pénztárnak kiadott azon reményben, hogy ezen hiányzó alapítványi tőke a kint levő tagsági díjakból amint beérkeznek, pótol-

tatni fog. — A nagy tagsági díjhátralék behajtása ügyében 1886. évben Orosházán, — az 1887. évben Gyulán a társulat ülésein határozatba ment, hogy a tartozásban levő társulati tagok elnökiileg kéressenek fel a hátralékok befizetésére — ennek eredménye az lett, — hogy néhányan a tagsági tartozásaikat befizették és így az egylet az évkönyvek nyomtatásáért törleszté adósságát; a nyomdásznál, ma már csak 140 frttal tartozik.

Az 1400 frt alapítványi tőkén kívül kint lévő hátraléka az egyletnek összesen 3253 forintot tesz.

Fájdalom, a mai közgyűlés kénytelen lesz kimondani, hogy az összes 3253 frt kint lévő több évi tartozás törvényes kényszer alkalmazása mellett behajtassék — és abból első ízben az elköltött 1100 frt alapítványi tőke pótol tassék, — azon megjegyzéssel, hogy soha többé az alapítványi tőkét fizetésre fordítani semmi szín alatt nem lesz szabad.

Őszinte sajnálattal kell megemlékeznem azon — ugyyszólván pótolhatlan veszteségről, amely egyletünket *Zsilinszky* Mihály egyleti főtitkár urnak végleges távozása folytán érte, aki — az egylet megalakulása óta, annak leglelkesebb, legmunkásabb egyik alapító tagja és vezére volt, — de állandó lakását a fővárosba tevén át, legnagyobb sajnálatunkra a főtitkári állásról lemondott; hálánk és elismerésünk legőszintébb kifejezése kísérje a körünkől távozását, a ki nevét aranybetűkkel örökíté meg évkönyvünkben — ámbár jövőre is bizton reméljük, hogy szíves ígérete szerint — nagybecsű szellemi pártolásával és tevékenységével, egyletünket kegyes leend a távolból is támogatni.

Az elmúlt év folyamán ragadta el a halál, az egész haza által gyászolt nagynevű tudóst: *Ipolyi* Arnold püspököt, kit kezdetől fogva, büszkén vallott egyletünk tiszteletbeli tagjai egyikének; — s az oly korán és váratlanul elhunyt nagy hazafin kívül még *Keblovsky* Lajos és *Debreczeni* Endre köztiszteletben állott lelkes tagtársaink elhunytát is gyászoljuk, — áldást mondva emlékökre.

A lefolyt évvel egyszersmind az egylet 3 évre megválasztott összes tisztségviselőinek megbízatása is lejárt, — s midőn a magam és tisztársaim nevében, tisztségünkről ezennel leköszönve, a bennünk helyezett megtisztelő bizalomért, van szerencsém ezuttal is legmélyebb hálánkat tolmácsolni, — végül lelkem mélyéből kívánom és buzgón kérem az Istent, hogy — Békésmegye valóban

legyen minden időben „*Magyarország áldott Kanaánja*“, mely a szellemi haladás és anyagi jólét teljességének örvendve, a béke és közművelődés minden áldásait élvezve, s ez utóbbi téren, a megyei régész- és művelődéstörténelmi-egylet által mindenkor fényesen elősegítve és méltón képviselve, fejlődjék és virágozzék az idők legvégső határáig!

Jegyzőkönyv

a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat 1887-ik évi deczember 18-án tartott üléséről.

Jelen voltak: Ngs. Göndöcs Benedek apát és lelkész elnöklete alatt az egylet tagjai szép számmal.

1. Ngs. Göndöcs Benedek elnök ur a jelenvoltakat szívélyesen üdvözlőlvén, a gyűlést megnyitja.

2. Olvastatott és tárgyalatott az elnöki jelentés, mely egész terjedelmében tudomásul vétetvén, a társulati évkönyvben közzé fog tétetni.

3. Az elnöki jelentés után következett ifj. Oláh György és Dr. Karácsonyi János urak felolvasása, előbbi a „*Boszorkányperek Békésvármegyében*“, utóbbi „*Maróthy János macsói bán élete*“ czimmal.

Az igazán tanulságos és élvezetes felolvasások után a jelen voltak őszinte tapsokkal adtak kifejezést elismerésüknek. Egyuttal határozattá lett, hogy eme felolvasások az évkönyvben közöltetni fognak.

4. Olvastatott és tárgyalatott a pénztárnoki jelentés, mely szerint az egylet vagyona az 1886/7-ik év végével következőleg áll:

I. Bevételek összege tett . 668 frt 56 krt.

II. Kiadások összege tett . 646 frt — krt.

Pénztári maradvány: 22 frt 56 kr.

A) Cselekvő állapot:

a) pénztári maradvány . . . 22 frt 56 kr.

b) alapítványi kamathátralék . 373 frt — kr.

c) alapítványi tőkekövetelés . . 1400 frt — kr.

d) tagsági dijhátralékok . . . 2880 frt — kr.

Összesen: 4675 frt 56 kr.

B) **Szenvedő állapot:**

Dobay Jánosnak, az 1885/6. évi egyleti évkönyv nyomtatási költségeire még tartozik az egylet 140 frttal.

Mutatkozik cselekvő vagyon: 4535 frt 56 kr.

Ez azonban csak látszólagos, mert a hátralékok 40—50%-a különböző czimek alapján leirandó lészen. Végül pénztárnok lemondását beadja, mert oly akadályokkal kell küzdeni, melyeket nem tud legyőzni, s a melyek folytán az egylet felvirágozása nagyban gátoltatik.

A pénztárnoki jelentés s ennek folytán az egylet szomorú anyagi helyzete sajnos tudomásul vétetik s tekintettel az 1887-ik évi december 4-én tartott ig. választmányi ülés 2. sz. a. végzésére, a társulat ügyésze megbizatik még egyszer és utoljára a tagokat egyenként, nyomtatott felhívásban megkeresni azon határozott kérelemmel, hogy a megkereséstől számítandó 30 nap alatt kötelezettségüknek eleget tenni, vagy esetleg fizetés megtagadásának okát az egylet elnökével közölni annál inkább szíveskedjenek, mert ellen esetben illetők ellen a per haladéktalanul meg fog indíttatni.

A mi magát a számadást illeti, miután számvizsgáló bizottság hiányában az megvizsgálható nem volt, a mai gyűlésen választandó számvizsgáló bizottságnak mielőbb megvizsgálás végett ezennel kiadatni rendeltetett. Miről illetők névszerint Kőrös Kálmán ur az összes számadási könyveknek s okmányoknak betérjesztése, a számvizsgáló bizottság azok megvizsgálása végett s az azokhoz tartozó okmányoknak a számvizsgáló bizottság elé leendő betérjesztés végett végzésileg értesíttetnek.

5. Az alapító tagság kérdésében a községekhez következő szövegű fogalmazvány állapíttatott meg:

Tisztelt Elöljáróság!

A békésvármegyei régészeti és közművelődési egylet közgyűlése f. évi december hó 18-án tartott gyűlésében azon végzést hozta: hogy a megyebeli községeket az egylet alapító tagjai közé leendő belépésre hívja fel. E végzés meghozatalának főindoka különösen az volt, hogy működése iránt érdeklődést keltsen a községeknek s ennél fogva a testületi szellemet hívja fel támogatásra, mint a mely testületi szellem támogatásában nagyobb biztosítékát látja fennállhatásának, az egyesek szétforgácsolt támogató ereje felett.

A választmány azon nézetben van, miként nem tér el az igazságtól, ha kijelenti, hogy megyénk — nem tekintve a területén levő virágzó közoktatási intézeteket, — nagyon szegény más olynemű intézményekben, melyekben nyilvánulni szokott a népek magasabb kulturális törekvése; nem tér el az igazságtól, ha kijelenti, hogy e magasabb kulturális törekvés egyedüli személyesítője ma megyénkben, „a megyei régészeti- és közművelődési-egylet.« Minél fájóbb azon érzés, melyet a helyzetnek megfelelő ezen önvallomás ébreszt, szükséges, hogy annál fokozottabb mérvben nyilvánuljon azon buzgalom, mely nemes büszkeségét találja közintézményeink felvirágzásában s a virágzó közintézményekre való reámutatással, igazolja azt, hogy hivatását a cultura terén teljesíteni talán terhes áldozat árán is, tudja és akarja.

Ezen meggyőződés vezérli a békésmegyei régészeti- és közművelődési egylet közgyűlését, midőn e megye szép és nemes iránt fogékony községeinek előljáróságához s képviselőtestületéhez azon tiszteletteljes kéréssel fordul, miként a megyei régészeti- és közművelődési-egylet alapítói közé leendő belépéssel, az egylet felvirágzását elősegélni kegyesen méltóztassanak, mint ezt már megyénkben Tót-Komlós községe tévé, hogy így az egylet Békésmegye jó hírnévéhez méltóan oldhassa meg a jövőben feladatát.

6. Olvastatott Pándi István, dr. Hajnal Albert és Banner Béla kigyósi lakosok és egyleti pártoló tagoknak az egyletből való feltételes kilépésökről szóló nyilatkozata.

Érdemleges intézkedés megtétele végett az igazgató választmányhoz áttétetik. A közgyűlés a maga részéről csak annyit jelent ki, hogy az alapszabályokat sértetlenül fenntartja.

7. Olvastatott Zih Károly békés-szent-andrási, Garzó Gyula gyomai, Dr. László Elek orosházi bizományosnak a bizományságról való lemondása.

Érdemleges intézkedés megtétele végett az igazgató választmányhoz áttétetik.

8. Elnök megköszönve a benne helyezett bizalmat, bejelenti úgy a maga, mint a választmány lemondását.

Lemondás tudomásul vétetvén, a választmánynak jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik.

9. A tisztújító közgyűlésre

korelnöknek Nagy Károly, jegyzőnek Finta Ignác egyhangulag megválasztatnak.

10. A tisztujítás következő eredménnyel végződött :

I. Az egyesület hivatalnokai :

Elnök : Göndöcs Benedek.
 Alelnök : Haán Lajos.
 Főtitkár : Dr. Karácsnyi János.
 Titkár : Gajdács Pál.
 Jegyző : Finta Ignác.

Muzeumőr : id. Mogyoróssy J.
 Segédőr : Asbóth Kálmán.
 Pénztárnok : Borza Béla.
 Ügyész : Keller Imre.

II. Választmányi tagok :

Gróf Almássy Dénes.
 Gróf Apponyi Albert.
 Bánhegyi István.
 Ifj. Oláh György.
 Beliczey Rezső.
 Beliczey István.
 Dobay János.
 Zsilinszky Endre.
 Garzó Gyula.
 Dr. Hajnal István.
 Haviár Dani.
 Horváth Sámuel.
 Id. Jancsovícs Pál.
 Csánki Dezső.

Kéri Kálmán.
 Kis Ferencz.
 Dr. Kovács István.
 Lehóczky József.
 Mihályfi József.
 Novák Kamill.
 Nagy Károly.
 Szabó János.
 Szemián Sámuel.
 Salacz Ferencz.
 Tatay János.
 Terényi Lajos.
 Gróf Wenckheim Frigyes.
 Gróf Wenckheim Géza.

III. Tiszteletbeli tagok :

Trefort Ágoston.
 Schlauch Lőrincz.

Zsilinszky Mihály.
 Bunyitay Vincze.

IV. Számvizsgáló bizottság :

Party Ferencz,
 mindannyian egyhangulag.

Szénássy József,

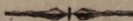
11. E jegyzőkönyv hitelesítésével

Nagy Károly és Terényi Lajos urak bizatnak meg.
 Kelt mint fent.

Finta Ignác m. k.,
 jegyző.

Hetelesítve február 13. 1888.

Terényi Lajos. m. k.,
 Nagy Károly. m. k.

Pénztárnoki jelentés.

Igen Tisztelt Közgyűlés!

A lefolyt 188⁶/₇-iki egyleti évről a pénztárnoki jelentést van szerencsém a következőkben előterjeszteni:

a) Bevételek összege volt	668 frt 56 kr.
b) Kiadásoké.	646 frt — kr.
<hr/>	
Pénztári maradvány:	22 frt 56 kr

Vagyoni állapot:

a) Pénztári maradvány	22 frt 56 kr.
b) Alapítványi tőkekövetelés	1400 frt — kr.
c) Alapítványi kamathátralékok	373 frt — kr.
d) Tagsági dijhátralékok	2880 frt — kr.
<hr/>	
Összesen:	4675 frt 56 kr.

Kelt B.-Gyulán, 1887. deczember 18-án.

Körös Kálmán,
egyl. pénztárnok.

Jelentése

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyesület muzeuma igazgatójának a tárlat 1887-ik évi gyarapodásáról.

Egyeletünk muzeumi tárlatát ezen XIII-ik év folyama alatt számos megyénkbeli és vidéki vendégek tisztelték meg látogatásukkal s gyarapították becses adományaikkal.

A nevüket vendégekönyvünkbe beirt látogatók száma a lefolyt évben 245 volt, kik közül megemlítendőek : Báró Orbán Balázs országgyűlési képviselő, Szücs Gyula festő művész, Dapsy Kálmán szeghalmi kisdédóvós, Szeles Dénes, m. kir. honv. főhadnagy és Szinnyei József budapesti egyetemi könyvtárnok, Cziffra Tibor tanuló gyulai fi, Schwarcz Gusztáv váczmegyei hittan tanuló gyulai fi, Huszka Mihály kir. törvényszéki bíró, Mogyoróssy Elekné Asbóth Hermina Battonyáról, Irén és Dezső gyermekeivel, Rázel Istvánné Hackl Szidónia tisztartóné Székudvarról Mariska leányával, Göndöcs Istvánné Papp Mariska Budapestről, Papp Emilia Aradról, Göndöcs István és Göndöcs József Budapestről, ifj. Gerlóczy Gyula joghallgató sat.

Az adományok és adakozók sorozata a következő :

A) Régi érmek és bankjegyekben :

1. Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár úr : Antonius Gaetanus aquilejai patriarcha (1395—1402.) kis ezüst érmét. 2. Osváth Pál : Mária Terézia 1747-ik évi réz polturáját. 3. Pikó Mária : III. Napoleon francia császár 1854-ki DIX centesima, Viktor Emánuel olasz király 1862-ik évi, helvécziai 1 db. 1802-ki és 1 db. 1862-ik évi 10 centimes ezüst pénzt. Ugyanaz 1 db. 1859-ik évi öt forintos és 1 db. tíz kros osztrák birodalmi bankjegyet.

B) Sajtó művekben :

1. Turul magyar heraldikai genealogiai társaság közlönyének 1887-ik évi 4-ik füzetét mint részvényt illetéket, illetve egy-

leti tagsági járulékot. 2. Mélt. Ormos Zsigmond temesmegyei főispán ur: Kupeczky János mint ember és művész »Visszaemlékezés« című művét. 3. Dr. Karácsonyi János hazánkfia Gellér püspök élet leirátát. 4. Nsgos Göndöcs Benedek apát és egyleti elnök úr: »Pusztaszer ásatásáról« című művének díszkiadású könyvét. 5. A »Békésmegyei Közlöny«, 6. A »Gyulai Hiradó« és 7. A »Békés« című lapok kiadó-tulajdonosai: lapjaiknak egy-egy példányát az 1887-ik év folyamáról. Végre 8. Fleskó József hazánkfia: II-ik Rákóczi Ferencz aczélnyomatú Maraszttoni karczát s Kugler Adolf tulajdonát képező ábráját — szíveskedtek megyei muzeumunk gyarapítására ajándékol adni.

Jelentésem berekesztése előtt el nem mulaszthatom azon, számtalanszor előterjesztett kérelmemet megújítani, hogy miután a muzeum jelenlegi tárlata egyrészt szűk- másrészt nedves volta miatt a czélnek megfelelő helyiségül többé alig szolgálhat s különösen a nagyérdékű és értékű könyvtár a penészedés veszélyének van kitéve: a megye nemes közönsége felkérendő lenne egy másik, bővebb és minden tekintetben alkalmasabb helyiségnek az egyleti muzeum részére átengedése iránt.

Végre meg kell emlitenem, hogy életévennek 83-ik évét betöltvén, aggkorom miatt a muzeumőri teendők végzésére már alig bírok elegendő phisicai képességgel; miértis munkaképtelenségem, vagy halálom esetére egy szakértő utódról, illetve muzeumi igazgatóról az egyletnek mielőbb gondoskodnia kell.

Gyulán, 1887. deczember havában.

Id. Mogyoróssy János,
muzeumi igazgató.

A békésmegyei
régész- és művelődéstörténelmi egyesület
alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület czíme, czélja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egyesület czíme: »Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület«; — székhelye: B.-Gyula; hivatalos nyelve: magyar.

2. §. Az egyesület czélja általában a közművelődés előmozdítása, különösen pedig: felkutatni és egybegyűjteni mindazt, a mi a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnik fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzeit és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megővni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező, vagy a megyére vonatkozó mindenemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve az elpusztulástól megővni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövetelének napjától kezdve minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, rég-

szet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e czélra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E czél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, közművelődési-, történelmi-, régiség-, és természettudományi-, földrajzi-, statistikai- és társadalmi irányú dolgozatok írása, kiadása, vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismeretése által törekszik.

II. SZAKASZ.

Az egylet tagjai.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m.: tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek. Külföldi egyének csak a m. kir. belügyminiszterium előleges beleegyezése mellett választhatók az egyesület tiszteletbeli tagjaivá.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet czéljainak előmozdításához készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésére kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamely rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el ujabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába három éven át, évenként 1 o. ért. forintot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése al-

kalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. ért. forintot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyet az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselőkkel áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) az irodalmi és hivatalos írásbeli teendők végzésére a főtitkár, titkár, másodtitkár és jegyző, d) a társulati igazgató (őr), e) pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egylet tisztviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egylet képviselője, hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetések 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása felett őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A főtitkár, vagy ennek akadályozása esetén a titkár jelentést tesz a köz- és választmányi gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról s szerkeszti az egylet évkönyveit és kiadványait, melyeknek egy példányát a közgyűlésnek, másikat pedig a magyar muzeum igazgatóságának terjeszti fel. A jegyző — ki az egylet pénzerejéhez képest tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti, ő viszi az egyletnek összes levelezéseit az elnök utasítása nyomán, az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, ke-

zeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen bírassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközlendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról és évi gyarapodásáról az évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentés kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasítatnak. A választmány köt az egylet nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a

titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. — A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek? — A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtitkárviselőket, s fogadja fel az egylet szolgaszemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességök az évnegyedes ülésekre rendszeren eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok bírnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;

b) az évi számadások megvizsgálása;

c) minden három évben a tisztségviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;

- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása;
- g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg; — határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számrá, a jelenlevők kétharmada határoz.

Mind a közgyűlés, mind a választmányi ülések jegyzőkönyveit az elnök és jegyző, valamint az elnök által felkért két választmányi tag hitelesíti aláírásuk által.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet jövedelmeit képezik :

- a) az alapítványi összegek;
- b) a rendes- és pártolótagok évdíjai;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje : a megye czimere, ezen körirattal :
»Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egylet 1874.«

IX. SZAKASZ.

Az egylet feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek tovább működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsájtandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak. Az e tárgyban hozandó közgyűlési határozatok foganatosítás előtt jóváhagyás végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendő.

34. §. A nagyméltóságú m. kir. belügyminiszteriumnak 1875. évi 1508. eln. számú rendelete értelmében az esetben, ha az egylet az alapszabályokban meghatározott cél és eljárást, — illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által a mennyiben tovább működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlítás terhe alatt köteleztetik.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán, 1885. november hó 15-én tartott alakuló közgyűléséből.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi-egylet tagjainak névsora 1886—1887-ben.

I. Tiszteletbeli tagok:

József főherczeg ő fensége, [Budapesten.	Ormos Zsigmond. Temesvár.
Böhm Lénárd, Fehértém- [plom.	Ortvay Tivadar, Pozsony.
Bubics Zsigmond, N.-Várad.	Pesty Frigyes, Budapest.
Bunyitay Vince,	15 Pulszky Ferencz, Budapest.
5 Ebenhöch Ferencz, Győr.	Rómer Flóris, N.-Várad.
Fraknói Vilmos, Budapest.	Schlauch Lőrincz, Nagy- [Várad.
Geduly Ferencz, Budapest.	Szabó Károly, Kolozsvár.
Hampel József, Budapest.	Szentkláray Jenő, T.-Becse.
Henszlmann Imre, Bpest.	20. Szilágyi Sándor, Budapest.
10. Nagy Iván, Horpács.	Thaly Kálmán, Pozsony.
Nyáry Jenő br. Budapest.	Trefort Ágoston, Budapest.
	Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.

II. Alapító tagok :

- Apponyi Albert gróf, Budapest.
Apponyi Antal gróf, Bécs.
B.-csabai casino-egylet, B.-Csaba.
Békésmegyei takarékpénztár, B.-Gyula.
5. Beliczey István, B.-Csaba.
Breznyik János, Selmeczbánya.
Dessewffy Emilné grófnő, Budapest.
Geiszt Gyula, Budapest.
Göndöcs Benedek, B.-Gyula.
10. Haan Lajos, B.-Csaba.
Horvát Sámuel, T.-Komlós.
Justh István, Budapest.

- Karassaiy István, B.-Csaba.
 Károlyi Gyula gróf, Budapest.
 15. Károlyi Tibor gróf, Budapest.
 Id. Mogyoróssy János, B.-Gyula.
 (Ungváry) Mojsisovics Vilmos, Duna-Almás.
 Pongrácz János gróf, B.-Szt.-András.
 Radvánszky Béla báró, Sajó-Kaza.
 20. Tót-Komlós községe.
 Urszinyi Andor, Gerendás.
 Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
 Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós.
 Wenckheim Rudolf gróf, Doboz.
 25. Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.

III. Rendes tagok :

- Áchim Ádám lelkész, Szarvason.
 Almássy Erzsí gróf Cziráky Jánosné, L.-Berény.
 Almássy Minka grófnő, gr. Almássy Kálmánné, Kétegyháza.
 Ambrózy Béla mérnök, D.-Ványán.
 5. Andrassy Kálmán nevelő, Budapest.
 Asbóth Kálmán ügyvéd, B.-Gyulán.
 Badics Elek gyógyszerész, B.-Csabán.
 Ifj. Bakai Péter ev. lelkész, Ocsován.
 Bánhegyi István kir. tanfelügyelő, B.-Gyulán.
 10. Balázsy Ferencz r. k. s. lelkész, T.-Sz.-Miklós.
 Bartóky László kereskedő, B.-Csabán.
 Dr. Báttaszéki Lajos ügyvéd, Aradon.
 Békési központi kaszinó, Békésen.
 Beliczey Rezső birtokos, B.-Csabán.
 15. Benka Pál ev. tanító, Szarvason.
 Benka Gyula, főisk. tanár, Szarvason.
 Bulla Sándor mérnök, Orosházán.
 Dr. Csánki Dezső, áll. levéltári tisztviselő Budapesten.
 Csermák Kálmán ev. lelkész, T.-Komlós.
 20. Czinkóczky Márton ev. lelkész, Cs.-Albertin.
 Dancs Béla városi jegyző, Szarvason.
 Dáni József urad. igazgató, Kompolton.
 Décsy József kereskedő, B.-Csabán.
 Dérczy Ferencz földbirtokos, Kondoroson.

25. Dobay János polgármester, B.-Gyulán.
 Dobosffy Gyula járásb. hiv., Szegszárdon.
 Gr. D'Orsay Emil, Pozsonyban.
 Gr. D'Orsay Miksa, Pozsonyban.
 Dömény Lajos tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
30. Dérczy Antal birtokos, Szarvason.
 Gr. Dessewffy Aurél, Budapesten.
 Elek Lajos gymn. tanár, Debreczen.
 Emperl Ernő gazdatiszt, Békésen.
 Erkel Rezső tak. pénzt. igazgató, B.-Gyulán.
35. Fennes Pál kincstári tisztartó, B.-Csabán.
 * Dr. Fuchs Ede városi orvos Szarvason.
 Dr. Fuchs Lípót orvos, M.-Berény.
 Fehér Béla birtokos, B.-Csabán.
 Fejér Imre urad. tisztartó, M.-Berény.
40. Finta Ignác polg. isk. tanár, B.-Gyulán.
 Gajdács Pál lelkész, T.-Kömlősen.
 Garai Lajos, bizt. társ. főkönyvvezető, Prágában.
 * Garzó Gyula ref. lelkész, Gyomán.
 Gärtner Adolf kereskedő, B.-Csabán.
45. Glasner Antal mérnök, Budapesten.
 Gremsperger József földbirtokos, Bánhegyesen. †
 * Grócz Béla r. k. lelkész, Csorváson.
 Harsányi Sándor ev. lelkész, Orosházán.
 * Dr. Hajnal István orvostudor, Békésen.
50. Dr. Haász Soma ügyvéd, Orosházán.
 Hajóssy Ottó ügyvéd, B.-Gyulán. †
 Haty Károly főjegyző, M.-Berényben.
 Irányi Dániel országgyűlési képviselő, Budapesten.
 * Jakabffy Ignác bérlő, P.-Borzon.
55. Jankó János festő-művész, Budapesten.
 Jancsovics István földbirtokos. Szarvason.
 Jancsovics Pál alispán, B.-Gyulán.
 Janó Sándor kir. ügyész, Miskolczon.
 Jeszenszky Károly ev. lelkész, M.-Berény.
60. Justh Gyula földbirtokos, Tornyán.
 Karácsonyi János r. kath. s. lelkész, N.-Váradon.
 Keller Imre ügyvéd, B.-Gyulán.

A *-gal jegyzett tagok az egylet vidéki ügyvivői.

- Kéry Kálmán ref. lelkész, Dobozon.
 Kieska Mór ügyvéd, Szeghalmon.
65. Kis Ferencz gyógyszerész, Szeghalmon.
 Klausz Lázár földbirtokos, Endrődön.
 Kny Antal r. kath. plebános, Békésen.
 Ifj. Kohlmann Ferencz kereskedő, B.-Gyulán.
 Korossy Kamil urad. tiszttartó, Gerendáson.
70. Dr. Kovács István megyei főorvos, B.-Gyulán.
 Koller Gábor urad. tiszttartó, Mágócsón.
 Kuczka János ügyvéd, Szarvason.
 Lederer Ede mérnök, Szegeden.
 Dr. Löwy Lajos orvos, B.-Csabán.
75. Lukesch (Inczédi) István tanárjelölt, Budapestén.
 Megele Bertalan, urad. tiszttartó, M.-Berény.
 Müller Gusztáv m. kir. adófelügyelő, Makón.
 * Mihálfi József főisk. tanár, Szarvason.
 Moravek Gábor, B.-Gyulán.
80. Moldoványi Gyula ügyvéd, B.-Gyulán.
 Moczkovcsák Károly lelkész, Besztercebányán.
 Novák Dániel bérlő, B.-Csabán.
 Novák Kamill törvényszéki elnök, B.-Gyulán.
 Dr. Nyirádi László orvos, K.-Tarcán.
85. Hg. Odescalchi Arthur, Budapestén.
 Omaszta László birtokos, B.-Csabán.
 Omaszta Gyula kir. közjegyző, B.-Csabán.
 Orosházi kaszinó, Orosháza.
 Pivár János polg. iskolai tanár, B.-Gyulán.
90. Papi Balog Péter okl. gazda, Mezöhegyesen.
 Pap Antal tanító, Vésztőn.
 Péky Antal r. k. lelkész, cz. kanonok, B.-Csabán.
 Petneházy Imre, tanító, K.-Tarcán.
 Polgári kör, B.-Gyulán.
95. Popovics Jusztin vár. főjegyző, B.-Gyulán.
 Dr. Reisz Miksa orvos, Orosházán.
 Réthy László muzeumi tiszt, Budapestén.
 Rimler Pál gazdász, B.-Csabán.
 Id. Sipos Sándor kir. közjegyző, Szarvason.
100. Ifj. Sipos Sándor Békésen.
 Sipos Soma Szarvason.

- Sárkány János ev. lelkész, Szarvason.
 Stark Adolf kereskedő, B.-Csabán.
 Schieffner Ede r. kath. prépost-plébános, Endrődön.
105. Schmidt Károly mérnök, Budapesten.
 Dr. Schwarcz Jenő orvos, Budapesten.
 Schwarcz László kereskedő, Temesvárott.
 * Szabó János ref. esperes, K.-Tarcán.
 Szabó Pál birtokos, B.-Gyulán.
110. Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superintendens, B.-Csabán.
 Szeberényi József ügyvéd, Orosházán.
 Székács István urad. tisztartó, Orosházán.
 Szeker Mihály urad. tisztartó, Kétegyházán.
 Szemián Sámuel főjegyző, B.-Csabán.
115. Szeremlei Sámuel ref. lelkész, H.-M.-Vásárhelytől.
 Szénássy József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 Szikes András közjegyzői helyettes, H.-Böszörmény.
 Szimonidesz Károly lelkész, Félegyháza.
 Stojánovics Gyula birtokos, Csorváson.
120. Szucsú Béla földbirtokos, B.-Csabán.
 Tatay János gyógyszerész, T.-Komlóson.
 Tatár János ref. lelkész, Szeghalmon.
 Terényi Lajos megyei főjegyző, B.-Gyulán.
 Tomcsányi Károly földbirtokos, Szarvason.
125. Urszinyi Dezső miniszteri titkár, Budapesten.
 Varságh Béla gyógyszerész, B.-Csabán.
 Veres József ev. lelkész, Orosházán.
 Vésztői kaszinó, Vésztőn.
 Wagner János földbirtokos, Gy.-Eperjesen.
130. * Gr. Wenckheim Géza, Gerlán.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban.
 Zilahy László postamester, Orosházán.
 Zlinszky István gazdatiszt, Kondoroson.

IV. Pártoló tagok:

- Almássy Dénes gróf, Kétegyházán.
 Almássy György gróf, Kétegyházán.
 Alt Sándor egyházi, Endrőd.
 Andrássy Miklós adófelügy. tiszt, B.-Gyulán.
5. Bakacs Lajos, Vésztőn.

- Bakai Sándor, Szarvason.
 Balla Mátyás néptanító, Endrődön.
 Banner József gazdatiszt, Székudvaron.
 Bán Károly jegyző, Gy.-Váriban.
10. Batik Elek tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Bene István, városi tanácsnok, B.-Gyulán.
 * Benedikty József gyógyszerész, Békésen.
 Dr. Berkovics Jakab orvos.
 Blaskó Lajos postamester, Öcsödön.
15. Bogár Dániel közgyám, B.-Csabán.
 Bracsok István ev. tanító, Cs.-Albertin.
 Breier Zsigmond kereskedő, Endrődön.
 Bochdaneckzy Ignác, ker. főnök, Beneschau (Csehorsz.)
 Brachtl Gyula, m. kir. vasuti tisztviselő, Budapest
20. Dr. Csákyi János orvos, Vésztőn.
 Csapó Mihály gazdálkodó, Gyomán.
 Csete György tanító, Gy.-Váriban.
 Doby Antal, Bártfán.
 Donner Lajos, polg. isk. tanár, B.-Csabán.
25. Dinya Elek iparos, Endrődön.
 Ecsedi János ref. lelkész, Gy.-Váriban.
 Engel Antal kereskedő, Endrődön.
 * Eördögh Lajos szolgabíró, Orosházán.
 Fábry Károly ügyvéd, B.-Csabán.
30. Flutorovics Péter kereskedő, Szeghalmon.
 Forsner Ferencz kereskedő, Vésztőn.
 Gácsy János, Endrődön.
 Gellay István, Endrődön.
 Geschmei Sándor, Endrődön.
35. Grimm Sámuel kereskedő, Gyomán.
 Gubicza István, r. k. lelkész, Kárásztelek.
 Győri Imre jegyző, Öcsödön.
 Gyukits Viktor kir. aljbíró Békésen.
 Gyoma községe.
40. Grimm A. József regale-bérlő, Gyulán.
 Harsányi Dániel jegyző, Endrődön.
 Herczegh Géza ügyvéd, Orosházán.
 Hajas Pál r. k. kántor, Szarvason.
 Haviár Dani ügyvéd, Szarvason.

45. Hegedüs Mihály ügyvéd, M.-Berényben.
Hajas Lajos, Szent-Andráson.
Ifj. Hoffmann Mihály ügyvéd, B.-Gyulán.
* Horváth János postamester, M.-Berényben.
Horváth Béla néptanító, T.-Kömlősen.
50. Horváth János gymn. igazgató, B.-Csabán.
Ifj. Jancsovics Pál szolgabíró, Békésen.
Kalmár József birtokos, Endrődön.
Kalocsa István gyógyszerész, Endrődön.
Kovács Lajos tanító, Endrődön.
55. Kalmár Mihály honvéd-hadnagy, Endrődön.
Kéry Elek jegyző, Dobozon.
Kertay Zsigmond magánzó, B.-Gyulán.
Ör. Kis Bálint, Gyomán.
Kocziszy János ügyvéd, B.-Csabán.
60. Kontur József kir. járásbíró, Szarvason.
Ifj. Kollár János ügyvéd, M.-Berényben.
Kopányi József, M.-Berényben.
Kohn Ábrahám, Szent-Andráson.
* Kovács Mihály szolgabíró, Szeghalmon.
65. Körösi János ref. lelkész, K.-Ladány.
Környei Lajos h. ügyvéd, Békésen.
Ladányi Áron h. ügyvéd, Békésen.
Lányi Gusztáv főisk. tanár, Szarvason.
Laász János tanító, M.-Berényben.
70. Lavatka Béla földbirtokos, Abonyban.
Lavatka Ágoston kereskedő, Békésen.
Ifj. Lavatka József birtokos, Békésen.
* Dr. László Elek orvos, Orosházán.
* Lehóczky József r. k. plebános, Orosházán.
75. Lengyel Győző, K.-Társán.
Lusztig Sámuel földbirtokos, Szarvason.
Májericsik János birtokos, Szarvason.
Marcsék István kereskedő, Szarvason.
Márton Mihály r. k. plebános, Szigetvárott.
80. Megele Gyula birtokos, K.-Társán.
Mezey Lajos jegyző, Békésen.
Magdics Károly tanító, N.-Várad-Velence.
Ifj. Mikolay Mihály ügyvéd, Szarvason.

- Dr. Molnár Antal orvos, B.-Csabán.
85. Moravesik József tanító, Szarvason.
 Megele Béla gazdatiszt, Gy.-Váriban.
 Nagy Ferencz könyvkereskedő, B.-Gyulán.
 Nagy Károly m. árvaszéki elnök, B.-Gyulán.
 Nagy István, Dobozon.
90. Németh Lajos tanító, B.-Csabán.
 Németh Lukács ügyvéd, Gyomán.
 * Oláh Antal ref. lelkész, Öcsödön.
 Id. Oláh György városi tanácsos, B.-Gyulán.
 Palóczy Lajos gyógyszerész, Orosházán.
95. Papp György, Vésztőn.
 Papp Sándor birtokos, P.-Sz.-Tornyán.
 Peics János, Vésztőn.
 Petrovics Döme birtokos, Vésztőn.
 Petrovics Soma ev. lelkész, Szentesen.
100. Rázel István gazdatiszt, Székudvaron.
 Rimler Lajos gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
 Rosenthal Miksa kereskedő, Dobozon.
 Róth Lajos, Endrődön.
 Salacz Ferencz szolgabíró, Szarvason.
105. Salacz József jegyző, Szarvason.
 Salacz Géza jegyző, Uj-Kigyóson.
 Salacz Imre jegyző, Endrődön.
 Dr. Simon Pál orvos, T.-Komlóson.
 Sinkó Mihály tanító, H.-M.-Vásárhelytt.
110. Scholez Ferencz, Lipótvároott.
 Schreiber Dávid birtokos, Endrődön,
 Stern Adolf kereskedő, Gyomán.
 Dr. Stiassny József orvos, B.-Csabán.
 Sulyok Ede takarékpénztári tisztviselő, Orosházán.
115. Schmidt József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 St. Sulucz Sándor kir. járásbíró, Békésen.
 Suhajda Antal jegyző, Öcsödön.
 Szabó Gábor, Dobozon.
 Szánthó Albert földbirtokos, Békésen.
120. Szebeni János tanító, Endrődön.
 Szeghalom község.
 Szeberényi István ügyvéd, Budapestén.

- Szegedy Károly ref. lelkész, Békésen.
Szerető Imre földbirtokos, Gyomán.
125. Szentandrás István közgyám, M.-Berényben.
Szentmihályi Lajos mérnök, B.-Gyulán.
Szilágyi Antal jegyző, K.-Ladányban.
Stern testvérek, kereskedő-cég, M.-Berényben.
Szilvássy Ferencz magánzó, Orosházán.
130. Dr. Szlovák Pál orvos, Szarvason.
Sztraka Ernő vár. mérnök, B.-Csabán.
Sztraka György főszolgabíró, B.-Csabán.
Suchanek Antal r. k. plébános, Solyomkeőn.
Tavaszi János ügyvéd, Orosházán.
135. Dr. Télessy József orvos, Szarvason.
Tóth Ede ügyvéd, Békésen.
Timár J. János birtokos, Endrődön.
Thúri László gazdatiszt, M.-Berényben.
Id. Uferbach János vár. pénztárnok, B.-Gyulán.
140. Uhrin József birtokos, Endrődön.
Ujfalussy Dezső m. árvaszéki ülnök, B.-Gyulán.
Urszinyi János ügyvéd, B.-Csabán.
Urszinyi László gyógyszerész, M.-Berényben.
Uzon Ferencz vár. közgyám, B.-Gyulán.
145. Vidovszky Ferencz főjegyző, Gyomán.
Vidosics Antal tanító, Endrődön.
Viskovics Ignác birtokos, Szarvason.
Vitályos Márton birtokos, Öcsödön.
* Veidinger György kereskedő, Gyomán.
150. Végh Vincze r. k. plébános, Báránd.
Vekele Mihály gyógyszerész, Öcsödön.
Weisz Lázár kereskedő, Gyomán.
Wielland János urad. tisztartó, Békésen.
Wolf Pál, M.-Berényben.
Wallner József takarékpénztári pénztárnok, Orosházán.
-

Meghaltak :

Lipp Vilmos.
Br. Nyáry Albert.
Gremesperger József.
Papp Mihály.

Ujházy Sándor.
Kreuchel Sámuel.
Márki Lajos.
Dr. Dubányi János.

Az egyesület tisztviselői :

Elnök : Göndöcs Benedek.
Alelnök : Haan Lajos.
Főtitkár : Dr. Karácsonyi J.
Titkár : Gajdács Pál.
Jegyző : Finta Ignác.

Muzeumőr : id. Mogyoróssy J.
Segédőr : Asbóth Kálmán.
Pénztárnok : Borza Béla.
Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok :

Gr. Apponyi Albert.
Bánhegyi István.
Ifj. Oláh György.
Beliczey Rezső.
Beliczey István.
Dobay János.
Zsilinszky Endre.
Garzó Gyula.
Dr. Hajnal István.
Haviár Dani.
Horváth Sámuel.
Id. Jancsovcics Pál.
Csánky Dezső.
Kéry Kálmán.

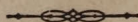
Kis Ferencz.
Dr. Kovács István.
Lehoczky József.
Mihálfi József.
Novák Kamill.
Nagy Károly.
Szabó János.
Szemián Sámuel.
Salacz Ferencz.
Tatay János.
Terényi Lajos.
Gr. Wenckheim Frigyes.
Gr. Wenckheim Géza.

Számvizsgáló bizottság :

Parti Ferencz.

Szénásy József.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot, a rendes tagok évenként 3 frtot, a pártoló tagok pedig évenként 1 frtot fizetnek.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok :

	Lap.
I. Maróthy János, macsói bán élete <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i> . . .	5
II. Boszorkány perek Békésvármegyében <i>ifj. Oláh Györgytől</i> . . .	30
III. Hogy és mikor került Gyula vára a magyar király kezére? <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	162
IV. Gyula város mult századbeli történetéből <i>Grócz Belától</i> (Bevezetéssel <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>)	168

II. Hivatalos közlemények :

I. Elnöki megnyitó beszéd a Gyulán 1887. december 18-án tartott gyűlésen <i>Göndöcs Benedektől</i>	183
II. Az 1887. december 18-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve . . .	189
III. Pénztárnoki jelentés	193
IV. Muzeumőri jelentés	194
V. A békésmegyei régész és művelődéstörténelmi társulat alapszabályai	196
VI. A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulat tagjainak névsora 1886—1887-ben	203

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265 / 1952 sz.

VIII. Kötet: 1. Nehai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, *Göndöcs Benedek*től. 2. A békésmegyei hódoltság történetéből, *Szilágyi Sándor*tól. 3. Regesták a bécsi es. kir. állami levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, *dr. Csánki Dezső*től. 5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, *Karácsonyi János*tól. 6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szöveggül Békésmegye térképéhez, *Mihályi József*től.

IX. Kötet: 1. Wallaszky Pál emlékezete, *Zsilinszky Mihály*tól. 2. Egy emléklap Tót-Komlós multjából, *Tatay János*tól. 3. Adatok Tót-Komlós egyházának s községének történetéhez, *Gajdács Páltól*. 4. Tököly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, *Karácsonyi János*tól. 5. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. *Haan Lajostól*. 6. A tót-komlói ágost. hitv. anyaegyház történetéből, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli: *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja, *Göndöcs Benedek*től.

X. Kötet: 1. Két feledésbe ment békésmegyei helység, *Karácsonyi János*tól. 2. Hol feküdt Alabian? *Karácsonyi János*tól. 3. Két összeírás a békésmegyei pusztákról, *Karácsonyi János*tól. 4. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből, *Haan János*tól (Folytatás.) 5. Békésvármegyét illető jegyzetek gr. Károlyi György főispánysága idejéből, *Zsilinszky Mihály*tól. 6. Egy békésmegyei karácsonyi mysterium, *Sipos Somától*. 7. Egy régi satyra a divatról, közli: *Sipos Soma*.

XI. Kötet: 1. Bonyhai Benjámín emlékezete, *Göndöcs Benedek*től. 2. Törökvilág Békésmegyében, *Karácsonyi János*tól. 3. Györy Vilmos emlékezete, *Zsilinszky Mihály*tól. 4. Békésmegye nemzetségei, *Karácsonyi János*tól. 5. Novák Antal életéhez adat, *Zsilinszky Mihály*tól. 6. Regesták Békésmegye jegyzőkönyveiből 1715—1795. (Folytatás) *Haan Lajostól*.

XII. Kötet: 1. Terényi Lajos emlékezete, *Zsilinszky Mihály*tól. 2. Egyetmás Oroshááról, *Veress József*től. 3. A Hunyadiak békésmegyei birtokai és a dobozi Dánffyak, *dr. Karácsonyi János*tól. 4. Tót-Komlós, *ff. Jankó János*tól. 5. A pusztaföldvári támadás 1488-ban, közli: *dr. Karácsonyi János*. 6. Békésvármegyének szolgabírói járásokra való régi felosztása, közli: *dr. Karácsonyi János*. 7. Pesty Frigyes a régi Békésvármegyéről, közli: *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésvármegye a magyarnyelv érdekében 1832-ben, *Nocák Antaltól*, közli: *Zsilinszky Mihály*. 9. Két magyar történelmi okmány a XVII. századból, közli: *Zsilinszky Mihály*.

XIII. Kötet: 1. Maróthy János maesői bán élete, közli: *dr. Karácsonyi János*. 2. Boszorkányi perek Békésvármegyében, *ifj. Oláh Györgytől*. 3. Hogy és mikor került Gyula vára a magyar király kezére? közli: *dr. Karácsonyi János*. 4. Gyula város mult századi történetéről, közli: *Grócz Béla*. (Bevezetéssel ellátta: *dr. Karácsonyi János*.)

